

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta filozofická

Ústav slavistických a východoevropských studií

SLOVINSTVÍ A SLOVANSTVÍ V PRVNÍ TŘETINĚ 20. STOLETÍ

S ohledem na jugoslávský jazykový
unitarizmus

Vypracoval: Kamil Valšík

Vedoucí diplomové práce: Doc. Dr. Jasna Honzak - Jahić

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a použil pouze uvedené prameny a literaturu.

Kamil Valšík

V Praze dne 18. dubna 2006

Poděkování

Rád bych vyjádřil svoje poděkování Doc. Dr. Jasně Honzak Jahić za její cenné připomínky, trpělivost a ochotu při vedení mé diplomové práce.

Úvod

Cílem naší diplomové práce je popsat jazykovou situaci, převažující tendence v lingvistice a zhodnotit vliv předních jazykovědců na slovinskou lingvistiku v první třetině 20. století. Zvláštní ohled přitom bereme na vliv slovanské a jihoslovanské ideologie na slovinský jazyk a jazykovědu. Právě z tohoto důvodu se těžiště práce nalézá v období 1918-41. V období tzv. první Jugoslávie byl totiž tlak na politické, ale i kulturní a jazykové přiblížování největší.

V diplomové práci se nebudeme věnovat jenom nejvýznamnějším lingvistům a jejich dílům, ale i historickému a politickému pozadí a dalším důležitým počinům (články, knihy a přednášky) při vymezování slovinské svébytnosti vůči politice jugoslávského unitarizmu. Zvláště bychom rádi zjistili, jestli se politika skutečně podepsala, ať už negativně nebo pozitivně na jazyce a jazykovědě.

Historický nástin

Existence moderních evropských národů začíná fakticky v 19. století, kdy se identita začíná měnit ze státní na národnostní. Slovinský národ se začal formovat v první polovině 19. stol. jako tzv. jazykový národ. To znamená, že vědomí národa bylo založeno na společném jazyce a kultuře, nikoliv státnosti. Naopak, boj proti národní, ekonomické a politické podřízenosti byl podstatou národního hnutí v 19. a na začátku 20. století.

Anton Tomaž Linhart ve svých historiografických dílech jako první konstatoval, že jsou Slovinci samostatný slovanský národ, kterému říkal Karantánci. Na něj navázali France Prešeren a Matija Čop, kteří požadovali zkvalitnění úrovně soudobého jazyka a tím i větší kultivovanost v politickém a kulturním životě.

Ve stejné době, kdy Čop a Prešeren bojovali za vyšší úroveň slovinštiny, objevily se i opačné tendence. Z Chorvatska přišlo

ilyrské hnutí. Jeho program navazoval na Kollárovu ideu slovanské vzájemnosti přizpůsobenou jihoslovanským poměrům. Všechny jihoslovanské národy se měly sjednotit pod vlajkou ilyrizmu a vytvořit jednotný národ, jazyk a kulturu. Zdůrazňování slovanské jednoty mělo osvobodit obrozenecká hnutí od pocitu slabosti.¹

Vůdcem ilyrského hnutí se stal Chorvat Ljudevit Gaj, který se zasazoval o jednotný pravopis jižních Slovanů píšících latinkou. Jazykovým ideálem byl vznik ilyrštiny, která vznikala smísením kajkavského a dubrovnického jazyka. Ilyrizmus nakonec odmítli nejen Slovinci, ale také Srbové a Bulhaři. Pro Slovince by to totiž znamenalo opuštění jejich jazyka. Kromě toho se cítili uraženi nedostatečnými znalostmi Kollára o situaci ve slovinských zemích a také tím, že považoval slovinštinu pouze za nářečí ilyrského jazyka. Gajice, pravopis vytvořený Ljudevitem Gajem, která vycházela z českého pravopisu byla nakonec to jediné, co ilyrizmus Slovincům přinesl. V Kraňsku, kde se již vytvořilo silnější národní vědomí byl ohlas ilyrizmu minimální. Obyvatelstvo Kraňska bylo nacionálně homogenní, takže nebylo nutné hledat spojení se silnějšími sousedy. Menších úspěchů dosáhla ilyrská myšlenka u církevních buditelů v Korutanech a Štýrsku, kde působila jako účinná zbraň proti germanizaci.² (Vlastenecký kroužek Ilirski klub byl založen roku 1823 ve Štýrském Hradci.³) Nejvýznamnějším příznivcem ilyrizmu ve Slovinsku byl básník Stanko Vraz. Ve svém obdivu k ilyrské ideologii zašel tak daleko, že opustil svůj vlastní jazyk, přestěhoval se do Záhřebu a tam psal své básně v ilyrštině. Myšlenky ilyrizmu odmítl hlavně France Prešeren, který proti ní hlásal ideu samostatné slovinské kultury a jazyka. Nesouhlasil také s podružnou úlohou, kterou Kollár ve svém plánu Slovincům

¹ Kudělka Viktor, Kollárova koncepce slovanské vzájemnosti v jazykově literárním obrození Slovinců; s. 115

² Kudělka Viktor, Kollárova koncepce slovanské vzájemnosti v jazykově literárním obrození Slovinců; s. 128

³ Kudělka Viktor, Kollárova koncepce slovanské vzájemnosti v jazykově literárním obrození Slovinců; s. 117

vyhradil. Požadavky na opuštění slovinštiny nakonec paradoxně vedly k její konsolidaci.

V roce 1848 byl vyhlášen program Zedinjena Slovenija, který požadoval spojení všech zemí se slovinským obyvatelstvem a přinesl i jazykové požadavky. Sjednocení všech slovinských zemí požadoval Matija Majar Ziljski v Novicah březnu roku 1848. Sepsal také petici a článek Kaj Slovenci terjamo. V nich požadoval vlastní slovinský parlament a používání slovinštiny ve veřejném životě. Druhou petici požadující sjednocení slovinských zemí v jedno království (Království Slovinsko) sepsali v květnu 1848 vídeňští Slovinci společně s vysvětlujícím letákem Kaj bodemo Slovenci Cesarja prosili. Znakem národního sjednocení se stala vlajka s červeno-modro-bílou trikolorou.

Program Zedinjena Slovenija z roku 1848 však nebyl naplněn a tak teprve od parlamentních voleb v roce 1867, kdy začalo tzv. táborové hnutí (taborsko gibanje), je možné hovořit o prvním skutečném politickém programu slovinského národa. Táborové hnutí vzniklo podle českého vzoru a bylo reakcí na rostoucí germanizaci. Kromě toho účastníci táborů požadovali zavedení slovinštiny u soudu, v církvi a ve školství a sjednocení všech slovinských historických zemí v jeden správní celek. Během 3 let se uskutečnilo celkem 17 táborů lidu. Každého z nich se zúčastnilo 8 – 10 tisíc lidí.

V roce 1870 začala politická spolupráce Slovinců s Chorvaty a Srby z habsburské monarchie. Po vítězství Pruska nad Francií (1871) hrozilo, že vznikne Velké Německo, které si bude chtít podrobit slovinské země. Proto vznikla idea připojení slovinských zemí k Chorvatsku. Rakousko-Uhersko se však nakonec nerozpadlo, takže se na postavení Slovinců v monarchii nic nezměnilo.

Slovinští katoličtí konzervativci jako A. M. Slomšek nebo Anton Mahnič považovali v druhé polovině 19. stol. národ za dar od

Boha. Snažili se o jeho ochranu zejména v jazykové a kulturní rovině. Katolická národní strana se spojila s Chorvatskou stranou práva a začala od roku 1898 požadovat triálistus, tedy vytvoření třetího (jihoslovanského) politického subjektu v rámci monarchie. Tím se začalo poprvé otevřeně hovořit o vytvoření státu jižních Slovanů, ať už uvnitř monarchie nebo i mimo ni. Někteří naivní lidé dokonce věřili, že se srbské království po vytvoření jihoslovanského státu uvnitř monarchie dobrovolně vzdá své suverenity a vstoupí do tohoto svazku.

Slovinští liberálové se v druhé polovině 19. století spojili pod heslem Vše pro národ, svobodu a pokrok, které hlásaly i liberální strany jinde v Evropě. I jejich program však byl spíše kulturní a jazykový než politický. Sociální demokracie se v té době zasazovala o národní sebeurčení.

Na přelomu 19. a 20. stol. se Slovinci mohli pyšnit vytvořeným národním zázemím, kulturními institucemi, politickými stranami, rozvinutým jazykem, literaturou a bohatým společenským a politickým životem. Klíčové byly v té době národně hospodářské organizace založené na družstevnictví.

I přes úspěchy slovinského národa přetrvávaly na začátku 20. stol. obavy z germanizace a italianizace. Proto se objevily politické proudy, které nedoufaly v budoucí existenci slovinského národa a věřily tomu, že bez spojení s ostatními jihoslovanskými národy není možná. Tyto tendence se objevovaly nejen v politice (například u sociálních demokratů), ale i v kultuře (novoilyrský kroužek kolem Frana Ilešiče).

Na kongresu jihoslovanských sociálně-demokratických stran v Lublani v roce 1909 vznikla pod vlivem austromarxizmu tzv. Tivolská rezoluce, která požadovala úplné národní sjednocení

všech jižních Slovanů (Jugoslovanov) bez ohledu na jméno, víru, písmo, dialekt nebo jazyk v demokratickou konfederaci národů.⁴

V roce 1912 se spojily Chorvatská strana práva a Všeslovinská lidová strana, vyhlásily jednotu chorvatsko-slovinského národa a požadovaly reorganizaci monarchie a vznik společného státu jižních Slovanů uvnitř habsburské monarchie. Politicky byl tento nápad představen 30. 5. 1917 na zasedání rakouského parlamentu. Rezoluce se jmenovala Majniška deklaracija (podle měsíce května – majnik) a vyhlásil ji klub jihoslovanských poslanců pod vedením Antona Korošce. Byl to vůbec první společný národní program všech jihoslovanských politiků v rakouském parlamentu. Rezoluce se stala základem tzv. Deklaračního hnutí, které pokračovalo až do zániku Rakouska-Uherska a požadovalo národní svobodu a sebeurčení jižních Slovanů.

Během první světové války nedošlo k vyřešení slovinské národnostní otázky a tak se slovinská a chorvatská politická reprezentace rozhodla jednat o vzniku společného státu se srbským královstvím. Na konci války bylo jasné, že o další existenci habsburské monarchie nemůže být řeč.

Již při jednání jihoslovanských politiků z Rakouska-Uherska (tzv. Jugoslovanski odbor) a zástupců srbského království na ostrově Korfu byla 20. června 1917 vyhlášena Korfská deklarace, která se zabývala vznikem a organizací budoucího státu jižních Slovanů. Deklarace uznávala rovnoprávnost jmen všech národů, vlajek, erbů, abeced a víry, zajišťovala rovnoprávnost všech občanů před zákonem, volební práva, ale vnitřní uspořádání země zůstávalo nejasné.⁵

29. října 1918 vyhlásil chorvatský parlament vystoupení z Rakouska-Uherska a ve stejný den vystoupení potvrdila i lidová

⁴ Slovenska kronika XX. stoletja 1995; s. 101

⁵ Slovenska kronika XX. stoletja 1995; s. 183

demonstrace v Lublani. Na této demonstraci, která měla 30 000 účastníků, vypověděl Mihajlo Rostohar poslušnost císaři. Tímto způsobem vznikl Stát Slovinců, Chorvatů a Srbů, který se 1. prosince 1918 sjednotil se srbským královstvím v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců.

Po vzniku Království SHS a prvních zkušenostech s vládou srbské dynastie Karađorđevićů se znovu začaly objevovat nové národní programy a požadavky, které měly vymezit pozici Slovinců v monarchii proti vládnoucí politice jugoslávského unitarizmu. Byly to zejména izjava kulturnega odseka Narodnega sveta v listopadu 1918 a izjava kulturnih delavcev v roce 1921. Do čela pokusů o autonomii Slovinska uvnitř Království se postavila Slovinská lidová strana.

Unitarizmus se zasazoval o úplnou státní jednotu v mnohonárodnostním státě. Ve své extrémní formě měl vést až ke vzniku jednoho jugoslávského národa. Slovinci, Chorvaté i Srbové by byli pouze plemeny jednotného jugoslávského národa. Přívrženci unitarizmu byli přesvědčeni, že pro existenci jednotného státu je nutná existence pouze jednoho národa a jednoho jazyka. Toho se snažili dosáhnout omezováním historických, kulturních, jazykových a státoprávních rozdílů. Unitarizmus byl uzákoněn v obou meziválečných ústavách. Ve 20. letech byl ve Slovinsku unitarizmus podporován zejména liberálním táborem, který tvořily Jugoslovanska demokratska stranka (od 1924 Samostojna demokratska stranka), Samostojna kmetijska stranka, Narodno socialistična stranka, Orjuna (Organizace jugoslávských nacionalistů) a Sokolové.

Ve 30. letech měly unitarizmus v programu celostátní strany Jugoslovanska radikalna kmetska demokracija a Jugoslovanska nacionalna stranka. Ve Slovinsku však měl unitarizmus jen nepatrnou podporu, což vedlo k rozpadu liberálního politického tábora ve druhé polovině 30. let.

Po vyhlášení diktatury v roce 1929, kdy byl národnostní útisk vůbec nejsilnější, se objevilo množství příspěvků do diskuze o národní otázce. Asi nejznámějším z nich je kniha Josipa Vidmara *Kulturní problem slovenstva*, po které následovala vlna reakcí ze všech stran politického spektra. V té době se také poprvé objevily nesmělé náznaky, že by se Slovinci měli osamostatnit. O federalizaci Jugoslávie se ve své *Slovinské deklaraci* z roku 1932 snažila *Slovinská lidová strana*. Nejpropracovanější teoretické statě na téma budoucnosti slovinského národa vytvořili E. Kardelj (*Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, 1939) a B. Grafenauer (*Struktura slovenskega vprašanja*, 1938 a *Slovensko vprašanje*, 1940).

Existenci staré Jugoslávie ukončila v roce 1941 druhá světová válka. Po okupaci bylo slovinské území rozděleno mezi trojici okupantů.

Historie – 20. a 30. léta

V říjnu 1918 Slovinci konečně získali vlastní stát – Stát Slovinců, Chorvatů a Srbů (*Država SHS*). *Država SHS* vyhlášená 29. října 1918 však nebyla tím státem, který mohl Slovincům zajistit národní budoucnost. Vytvořili ho Jihoslované, kteří právě opustili Rakousko-Uhersko. Jeho součástí bylo Slovinsko (bez Zámuří), Chorvatsko včetně Istriie a Dalmácie, Bosna a Hercegovina. I když tento stát splňoval veškeré podmínky pro vznik a existenci, nebyl uznán mezinárodními mocnostmi a byl považován pouze za součást poraženého Rakouska-Uherska.

Ve Státu SHS bylo rozhodnutím vlády z 1. listopadu 1918 určeno, že na slovinském území je státním jazykem slovinština.

Mezinárodněpolitická situace byla neudržitelná, a tak došlo 1. prosince 1918 ke sjednocení se Srbskem, čímž vzniklo Království SHS (*Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev*), přejmenované v roce 1929 po vyhlášení královny diktatury na Království Jugoslávie.

Změna ve vztazích mezi národnostmi v Království se dá vypořádat i ze změny názvu (Stát Slovinců, Chorvatů a Srbů : Království Srbů, Chorvatů a Slovinců). Pořadí národností od západu k východu bylo zaměněno pořadím podle důležitosti v nově vzniklém státě. Hlavou státu byl král Petr I., propagandou nazývaný Osvoboditel, avšak fakticky vládl jeho syn regent Alexandr.

Způsob, jakým se měli Slovinci a Chorvaté včlenit do nového státu však nebyl dobře připraven jejich politickými zástupci a nakonec se ani neshodoval z původními plány záhřebské Národní rady, takže měli Srbové jako vítězové války možnost vynutit si co nejvýhodnější pozici pro budoucnost. O tom, že by si mohli Slovinci založit vlastní národní stát se vůbec neuvažovalo.⁶ Liberální terstský politik Otokar Rybář v této souvislosti uvedl: „da moramo biti za monarhijo, ker smo nezreli za republiko“.⁷

V roce 1918 se tak konečně (i když ne beze zbytku) naplnil plán z roku 1848, který předpokládal sjednocení všech slovinských zemí do jednoho státního celku. Vznikl první, byť mnohonárodnostní stát, který zaručoval Slovincům národní jednotu, svobodu a právo na vlastní jazyk, slovinské soudnictví, školství včetně univerzity a další kulturní instituce.

Po vzniku Království se všechny základní a měšťanské školy slovenizovaly. Zachovány zůstaly dvojjazyčné školy a učiliště. Všechny německé střední školy a učiliště byly změněny na slovinské.⁸ Ve školách byla omezena výuka němčiny jako cizího jazyka a její pozici zaujala francouzština. Francie se stala hlavním spojencem Království SHS.

Srbové považovali slovinská a chorvatská území za svou válečnou kořist a podle toho se k nim také chovali. Bylo

⁶ Pleterski Janko, Slovenci v dvajsetih letih; s. 542

⁷ cit. podle: Slovenska kronika XX. stoletja 1995; s. 220

⁸ Slovenska kronika XX. stoletja 1995; s. 220

rozhodnuto, že Slovinci a Chorvaté budou muset platit vyšší daně, což spolu s lépe fungujícími úřady, které se výběrem daní zabývaly, vedlo k mnohem vyššímu daňovému zatížení obyvatelstva z bývalého Rakouska-Uherska.

Přechod z habsburské monarchie do nového státu byl pro Slovince také novou kulturní a civilizační zkušeností. V novém státě se totiž sešlo množství národností s dosti odlišnou civilizační zkušeností. Kulturní úroveň jednotlivých částí Království SHS dobře ilustruje úroveň gramotnosti v roce 1921. Ta byla ve Slovinsku kolem 90 %, v Chorvatsku a Vojvodině 65 %, v Dalmácii a Srbsku 30 %, v Černé hoře 25 %, v Bosně, Makedonii a Kosovu méně než 20 %.

Slovinci za hranicemi

Většina území, které začala v listopadu 1918 obsazovat italská armáda (3. 11. Terst, 6. 11. Gorica) sice Itálii přináležela podle Londýnské dohody z roku 1915, ale Italům to nestačilo a jejich postup se zastavil až těsně před Lublaní. Obsazeno bylo celé Přímoří a velká část Notraňska.

13. července 1920 byl vypálen slovinský Národní dům v Terstu. 12. listopadu 1920 byla v Rapallu podepsána mírová dohoda s Itálií a vymezena nová hranice. V ní byly potvrzeny italské územní zisky na slovinském území i nad rámec londýnské dohody, zároveň se však Itálie zřekla většiny územních nároků v Dalmácii. Centrální vláda tvořená většinou srbskými ministry se vzdala území obývaných Slovinci výměnou za lepší vztahy s Itálií. Zájmy těchto dvou států se totiž křížily i v albánské otázce, která byla pro Srby ovládaný stát důležitější. Ztráta Přímoří byla pro Slovince tvrdým úderem, protože právě toto území bylo

hospodářsky, kulturně i politicky nejdůležitější.⁹ Celkem zůstalo na italské straně hranice 400 000 Slovinců.

1. listopadu 1918 převzal básník a generál Rudolf Maister se svými jednotkami vládu v Mariboru a okolí. Obsadil také velkou část slovinského Štýrska. Naopak opožděná akce v Korutanech se nesečkala s úspěchem. Po vyhlášení příměří nebyla vymezena hranice mezi Rakouskem a jugoslávským státem a čekalo se na nezávislé rozhodnutí. 31. července 1919 musely slovinské jednotky opustit Celovec. Při plebiscitu, který se konal 10. října 1920 sice většina Slovinců hlasovala pro připojení ke království, ale menšina podlehla propagandě a tím pomohla k vítězství rakouské straně. Po prohraném plebiscitu byli Slovinci v Korutanech pronásledováni a státní orgány dělaly vše pro to, aby omezily hospodářskou, politickou a kulturní konsolidaci Slovinců. Zesilující germanizační agitace přesvědčovala slovinské obyvatelstvo, že nejsou Slovinci ale „Windische,“ čímž chtěla zeslabit jejich pocit sounáležitosti s Jugoslávií. Království SHS získalo jen část Štýrska včetně Mariboru. V Rakousku zůstalo kolem 100 000 Slovinců.

Jediným územním ziskem pro Slovince byla oblast Zámuří (po trianonské mírové dohodě z roku 1920), i přesto však zůstalo několik tisíc Slovinců v maďarském Porábí. Prekmurština přestala být samostatným spisovným jazykem a začala se pomalu spojovat se spisovnou slovinštinou.

Celkem zůstala v sousedních státech celá třetina Slovinců, na kterých začala být hned uplatňována tvrdá odnárodňovací politika.

Odnárodňovací snahy za rapallskou hranicí

Za tzv. Rapallskou hranicí byl národnostní útisk velice silný a okupační orgány se řídily heslem *Qui si parla soltanto italiano* (Zde se mluví pouze italsky). Toto heslo bývalo vyvěšováno na

⁹ Melik Vasilij, *Čas med obema vojnama*; s. 326

místech, kde se původně hovořilo slovinsky. Situace se vyhroutil s příchodem fašistů k moci. Všude zavládl strach a slovanské obyvatelstvo bylo krutě pronásledováno. Fašistický režim, který se v Itálii dostal k vládě na konci roku 1922, se při boji proti Slovincům a Chorvatům na svém území nezastavoval ani před popravami a vraždami. Do roku 1922 žila v okolí Gorice slovinská většina a Slovinci by tudíž měli i převahu ve volbách. Správní okrsky však byly změněny, takže o ni přišli. Správním centrem oblasti se muselo stát město Udine, aby byla zajištěna převaha italských hlasů. V témže roce byla slovinština zakázána u terstského soudu a v roce 1923 také u gorického soudu. Slovinští a chorvatští soudci byly vyměněni a z veřejných míst zmizely slovanské nápisy a vývěsky. Poitalštny byly nejen názvy měst a krajů, ale i křestní jména a příjmení. Úřady měly dokonce právo změnit jméno dítěte proti vůli jeho rodičů.

Vidovdanská ústava

V navrhovaném znění první ústavy, které se později říkalo vidovdanská (odhlasována byla nediplomaticky v den důležitého srbského svátku Vidov dan. 28. 6. 1921), byly vládou Nikoly Pašiče za úřední jazyky Království SHS navrženy jazyk srbo-chorvatský s dodatkem: „v slovenskih krajih velja kot uradni jezik tudi slovenski dialekt.“ Proti tomuto dodatku však vystoupil poslanec Samostojne kmetijske stranky Bogumil Vošnjak, sám Slovinec. Zdůraznil, že je nutné, aby se Jihoslované stali jedním národem, který bude mít jeden úřední jazyk. Podle něj se nevhodným zmiňováním slovinského dialektu v ústavě podporuje slovinský separatizmus. Jeho návrh, aby se stal úředním jazykem Království SHS jazyk srbsko-chorvatsko-slovinský byl přijat. Tento paskvil se nakonec dostal i do králem oktrojované ústavy z 3. září 1931.

Vidovdanská ústava, která byla přijata parlamentem proti vůli většiny Slovinců a Chorvatů, však přinesla i další problémy.

Byla centralistická a počítala jen s omezeným parlamentarizmem. Veškerá rozhodnutí parlamentu i vlády musel potvrzovat panovník. Slovinské území bylo rozděleno na dvě oblasti - Lublaňskou a Mariborskou a celý stát celkem na 33 oblastí s maximálně 800 000 obyvateli. Toto dělení bylo provedeno za účelem omezení tradičních etnických a historických státních útvarů a posílení vlivu centra (tedy panovníka). Vidovdanská ústava naprosto opomíjela zájmy nesrbského obyvatelstva. Tehdejší předseda vlády Nikola Pašić musel k získání parlamentní většiny podplatit některé poslance a zástupce Slovinské selské strany jmenovat velvyslancem v Praze.¹⁰ V Chorvatsku a Slovinsku byla ústava přijata s pasivním odporem a byla považována za skutečnou katastrofu.¹¹

Tradiční slovinský politický boj katolíků proti liberálům pokračoval i v nových poměrech. Hlavním tématem se stala problematika budoucnosti Slovinců v novém Království. Klerikálové navrhovali, že by mělo Slovinsko získat autonomii, kdežto liberálové se zasazovali o centralizované uspořádání. Obě strany samozřejmě myslely především na své zájmy. Klerikální Slovinská lidová strana, která měla již tradičně nejvíce voličů, cítila, že v centrálně uspořádaném státě bude její moc omezována. Stejně tak by v autonomním měla větší moc i katolická církev. Liberálové, kteří si uvědomovali svou slabost, naopak bojovali za centralizmus a unitarizmus, protože se se svými srbskými spojenci cítili silnější.

Slovinská lidová strana si svou autonomistickou politikou získala mnoho voličů, což jí vydrželo až do poloviny třicátých let.

Komunistická strana zastávala sice ze začátku myšlenku jednotného jugoslávského národa, avšak v letech 1922-24 ji opustila s tím, že je národní unitarizmus jen zástěrkou srbského hegemonizmu.¹²

¹⁰ Pirjevec Jože, Jugoslávie 1918 – 1992; s. 26

¹¹ Pirjevec Jože, Jugoslávie 1918 – 1992; s. 27

¹² Pleterski Janko, Slovenci v dvajsetih letih; s. 550

Stranicky roztržštění liberálové také nebyli jednotní v tom, do jaké míry by měla být zachována slovinská národní individualita. Uznávali ji výhradně v kulturním a jazykovém smyslu, v žádném případě ne v politickém.¹³ Jedním z výsledků, který přinesla liberálně unitaristická agitace bylo, že výrazy Jugosloven, jugoslovenski, které používala, získaly ve slovinštině negativní význam. Všichni Slovinci v Jugoslávii tak byli „Jugoslovani,“ pouze unitaristé „Jugosloveni.“¹⁴

Předsedové jugoslávských vlád byli s jednou jedinou výjimkou Srbové. Jediným nesrbským ministerským předsedou byl v roce 1928 těsně před vyhlášením diktatury předseda Slovinské lidové strany Anton Korošec. Pokud byli Slovinci ve vládě, měli jednoho až tři ministry. SLS a liberálové se většinou v jugoslávských vládách střídali, jen na samotném začátku (1918-19, 1920) byli ve vládě společně. Ve třicátých letech byli ve vládě většinou lidovci (1929-31, 1935-41), liberálové pouze čtyři roky (1931-35). V těchto letech byli Slovinci nejvíce vystaveni unitaristickému nátlaku, kdežto za vlády SLS se situace zlepšovala.¹⁵

Královská diktatura

Protože politické zmatky neustávaly, korupce bujela, docházelo k neustálým změnám vlád a ke sporům srbských a chorvatských politiků, rozhodl se král 6. ledna 1929 vyhlásit diktaturu, což někteří lidé přivítali, protože očekávali zlepšení politické situace. Byla zrušena ústava a rozpuštěny vláda a parlament, a kromě toho i strany a další organizace, které byly ustanoveny na etnickém nebo konfesním základě. 3. října 1929 získala země jméno Jugoslávie, které Srbové ještě před deseti lety odmítali a rozdělena byla na devět bánovin nazvaných s jednou

¹³ Pleterski Janko, Slovinci v dvajsetih letih; s. 551

¹⁴ Pleterski Janko, Slovinci v dvajsetih letih; s. 552

¹⁵ Melik Vasilij, Čas med obema vojnama; s. 328

výjimkou (Primorska banovina) podle velkých řek. Hranice bánovin (většinou záměrně) nerespektovaly historické a národnostní hranice. Bývalá Mariborská a Lublaňská oblast byly spojeny do Drávské bánoviny. Nová králem oktrojovaná ústava ze 3. září 1931 byla založena na národním unitarizmu. Tato ústava však byla v politickém a národnostním smyslu krokem zpátky, protože byla horší než ústava vidovdanská.

Jedním z prostředků k dosažení cílů diktatury měla být i kulturní politika. Ministerstvo osvěty se proto rozhodlo sjednotit pravopis a terminologii, osvětové zákonodárství a vydávat jednotné učebnice pro celý stát atd. Krátce po vyhlášení diktatury byla zrušena křesťanská tělovýchovná organizace Orel, protože státní tělovýchovnou organizací se stal Sokol. Stejně tak byl vyhlášen školský zákon, který omezoval slovinskou kulturní autonomii a vliv katolické církve na vzdělávací proces.¹⁶ Zakázány byly také některé slovinské učebnice, ve kterých bylo zdůrazňováno slovinství. Jednalo se o Slovinskou čítanku pro pátou, sedmou a osmou třídu, Zeměpis pro první třídu střední školy, Slovinskou čítanku s gramatikou pro druhou třídu středních škol. Sjednocený školský systém se musel přizpůsobit státnímu průměru, takže slovinské školství trpělo.

V roce 1930 byla na slovinském území výuka slovinštiny a srbochorvatštiny spojena v jeden školní předmět, což podstatně omezilo výuku slovinštiny. Toto opatření bylo zrušeno v roce 1938 a poměr hodin bylo upraven na 3:2 ve prospěch slovinštiny.

Ve slovinské politice se dostala do popředí otázka o národní a širší státní budoucnosti. Královská diktatura totiž přišla s hesly o státní a národní jednotě (jeden stát = jeden národ) a integrálním jihoslovanství, což připravilo o iluze většinu nesrbského obyvatelstva Jugoslávie. Zesílený unitarizační tlak vyvolal

¹⁶ Slovenska novejša zgodovina

vystoupení a polemiky mezi některými klíčovými slovinskými intelektuály. I přesto liberální politici v 30. letech setrvali na tzv. státotvorném stanovisku, které podporovali už od vzniku jugoslávského státu.¹⁷ Z tohoto důvodu se s liberální stranou rozešlo množství národně uvědomělých lidí. Symbolem národnostního útlaku se tehdy stala povinnost vytrhávat ze školních učebnic Cankarův text Nebesa pod Triglavom, protože neodpovídal státnímu unitarizmu.

Politika lidové strany byla pružnější. Po krátkém působení ve vládě v letech 1929-30 odešla strana do opozice, kde se zasazovala o slovinskou autonomii. Tento postoj vyjádřila ve tzv. Lublaňských punktacích z roku 1932. Jednalo se o dokument, který vznikl podle chorvatského vzoru, v němž strana formulovala podmínky za kterých byla připravena spolupracovat při státní politice.¹⁸ Dlouhodobým hlavním požadavkem bylo sjednocení všech Slovinců do jednoho státu. Neméně důležitým požadavkem bylo zrušení oktrojované ústavy a federativní uspořádání státu. Slovinskému národu dále musí být zajištěna národní individualita, vlastní národní jméno, vlajka, etnická celistvost, možnost pečovat o své finance a kulturní a politická svoboda. Uskutečnění těchto cílů by umožňovala jen případná dohoda Slovinců, Chorvatů a Srbů, kteří by na demokratickém základě změnili jugoslávský stát.¹⁹ Zveřejnění punktací vedlo k internování Antona Korošce na několik let.

Tento národní a autonomistický program získal SLS širokou podporu mezi slovinskými voliči a potvrdil její vůdčí pozici ve Slovinsku. Anton Korošec však v roce 1935 vstoupil do vlády, čímž strana na několik let opustila svůj autonomistický program.²⁰

¹⁷ Vodopivec Peter, Slovenci v tridesetih letih; s. 597

¹⁸ Slovenska kronika XX. stoletja 1995; s. 381

¹⁹ Slovenska novejša zgodovina

²⁰ Vodopivec Peter, Slovenci v tridesetih letih; s. 598

Sjednocení všech Slovinců v roce 1934 podpořily i komunistické strany Jugoslávie, Rakouska a Itálie. Ve společném komuniké se vyjádřily proti násilnému rozdělení slovinského národa do čtyř států a podpořily požadavky na národní sjednocení a samostatnost. Edvard Kardelj v letech 1932-33 ve svých článcích upozorňoval na to, že dělnictvo jako nejpokrokovější část společnosti může vyřešit národnostní otázky.²¹ Komunisté, kteří byli úředně zakázáni a pronásledováni však neměli na společnost větší vliv a ani jejich rezoluce neměla větší ohlas.

Slovinská, nebo jihoslovanská kultura?

Otázka, jestli bude nová kultura spíše slovinská nebo jihoslovanská byla klíčová pro celou slovinskou společnost i publicistiku od balkánských válek až do konce 30. let 20. století. Jako klíčové se jevilo rozhodnutí, jestli je nutné, aby si Slovinci vědomě a plánovitě zachovávali svůj vlastní jazyk a kulturu nebo jestli se mají připojit k jedné velké jihoslovanské rodině. Později se Slovinci začali zabývat tím, jestli má být slovinská kultura zároveň katolická, nebo jestli dostačuje to, že je slovinská.

Největší rozmach jihoslovanského hnutí přišel v letech 1903-18. Všechny tři slovinské politické skupiny liberálové, katolíci i sociální demokrati zastávaly názor, že je nutná co nejužší spolupráce mezi jihoslovanskými národy, zvláště uvnitř habsburské monarchie.

O konečné jazykově-kulturní sjednocení se ještě před 1. světovou válkou začala pokoušet skupina okolo Frana Ilešiče.

V roce 1913 došlo ke dvěma významným událostem, které se dotýkaly budoucí podoby kulturního soužití Slovinců a ostatních Jihoslovánů. Byla to jednak přednáška spisovatele Ivana Cankara Slovinci a Jihoslované, v níž spisovatel prohlásil, že jihoslovanská otázka pro něj existuje pouze v politické rovině, nikoliv však

²¹ Vodopivec Peter, Slovinci v tridesetih letih; s. 599

v kulturní. „... po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratrancei, po kulturi pa popolni tujci.“ Druhou událostí byla anketa, kterou vyhlásil jihoslovansky orientovaný časopis Veda. Ankety se zúčastnilo 32 respondentů z čehož bylo 20 Slovinců. Většina Slovinců jakékoliv sblížení odmítala, kdežto ostatní v tom neviděli větší problém.

Dalším dokumentem, který se věnoval budoucnosti Slovinců v jugoslávském státě, byla nikdy nezveřejněná Rezoluce kulturního odseku (Národní vlády Státu SHS) z 18. listopadu 1918. Tehdy v období nejistoty se 45 slovinských intelektuálů vyjádřilo, že od vlády jazykově převážně srbochorvatského státu požaduje kulturní autonomii všech konstitutivních národů. Zveřejnění rezoluce však zabránili liberální politici, kteří se snažili o co nejrychlejší sjednocení Státu SHS se srbským královstvím. Namísto toho vyšla 23. listopadu liberální stranou připravená Izjava duševnih delavcev, která požadavek kulturní autonomie Slovinců v budoucím společném státě odmítla a zasazovala se o co nejrychlejší spojení do jednotného státu jugoslávského národa. Podepsalo ji celkem 44 intelektuálů liberální orientace, z toho 17, kteří podepsali i předešlou protichůdnou rezoluci.

Dalším podobným dokumentem byla Izjava slovenskih kulturnih delavcev vydaná v únoru 1921. Tato rezoluce, vydaná v sociálnědemokratických novinách Naši zapiski, požadovala kromě kulturní také správní a hospodářskou autonomii. Vzešla z okruhu autonomistů, kteří se oddělili od sociálnědemokratické strany (Albin Prepeluh a Dragotin Lončar). Usnesení přineslo velké politické třenice na univerzitě, ve Slovinské matici, ve svazu spisovatelů i v jiných organizacích, které ji podpořily. Na rozdíl od humanitně zaměřených institucí ji technicky a přírodovědně zaměřené instituce odmítly. Izjava znamenala začátek slovinského autonomistického hnutí, které nebylo jenom politické, ale také

kulturní. V následujících letech odmítla spojování kultury a jazyků i většina liberálně orientovaných intelektuálů.

Slovinská identita v jugoslávském státě byly založena hlavně na jazyce. V roce 1921 napsal pro záhřebský časopis *Nova revija* svůj článek o slovinském jazyce Matija Murko. V něm odmítl možnost, že by se mohli Slovinci svého jazyka vzdát. Šéfredaktor časopisu Milan Čurčin takové stanovisko označil za nepřijatelné z historického, etnologického i filologického hlediska. Podobná stanoviska zastávalo stále více srbských i chorvatských intelektuálů. Roku 1930 požadoval zrušení slovinštiny filozof Vladimir Dvorniković. Slavista Petar Bulat roku 1932 viděl jediné řešení jazykové otázky v tom, že se slovinština tiše a postupně zlikviduje.²²

V druhé polovině 30. let se i poslední příznivci jazykového spojování utišili a pochopili, že opuštění slovinského jazyka by bylo ztrátou nejen pro Slovince, ale i pro ostatní Jihoslovany.

Nejvýznamnějším dílem, které vyšlo v meziválečném období a věnovalo se slovinské národnostní otázce byla brožura Josipa Vidmara *Kulturni problem slovenstva* z roku 1932. Kniha dosáhla velkého ohlasu a rozpoutala širokou diskuzi, k níž se přidal i Edvard Kardelj, který ji svým článkem *Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje* kritizoval z marxistického pohledu.

Mocný odpor proti sblížení slovinštiny a srbochorvatštiny připisoval jeden z nejvýznamnějších obhájců unitarizmu Božidar Borko především násilnému a netaktnímu přístupu bělehradské vlády a některých srbochorvatských slavistů, pro které byla jugoslávská jednota vázaná především na srbochorvatský jazyk a literaturu.

Rozvoj jugoslávského unitarizmu měl vliv i na architektonickou podobu Lublaně. V červnu 1932 byl totiž

²² Slovenska novejša zgodovina

v Lublani položen základní kámen pravoslavného kostela. Kostel měl sloužit srbským věřícím, kterých však bylo v Lublani minimum. Pro minimum pravoslavných věřících byl postaven veliký kostel, který měl demonstrovat vůdčí úlohu pravoslavné církve v celé Jugoslávii.

V únoru 1933 byla v Lublani dokončena stavba Nebotičniku architekta Vladimira Šubice. Nebotičnik měří 70 m a ve své době byl nejvyšší stavbou v Jugoslávii. I tato budova potvrdila pozici Drávské bánoviny jako hospodářsky nejrozvinutější části Jugoslávie a aspiraci Lublaně stát se evropským velkoměstem.

9. října 1934 byl při návštěvě Francie zavražděn král Alexandr Karadorđević. Protože však jeho syn Petr nebyl plnoletý, ujala se podle královny závěti vlády regentská rada, kterou vedl králův bratr Pavle. Pro Slovince však tato změna neměla vážnější důsledky, protože regent Pavle pokračoval v politice, kterou prováděl jeho bratr.

Ke konci 30. let se Jugoslávie začala stále více politicky přibližovat Německu. Německo bylo totiž jedním z nejvýznamnějších obchodních partnerů Jugoslávie (v roce 1938 putovalo 43 % vývozu do Německa; import z Německa představoval 39,4 %²³). I přesto vyhlásila Jugoslávie po vypuknutí druhé světové války neutralitu a vyhlásila, že si hodlá zachovat přátelské styky s oběma bojujícími stranami.

Hitler však považoval území Jugoslávie za strategicky důležité pro svou expanzi na Balkán, neuplatňoval ale žádné územní nároky a na rozdíl od Mussoliniho dával přednost jejímu zachování. Hitler byl také ochoten poskytnout záruky, že nebude vyžadovat ani jugoslávskou vojenskou pomoc, ani průchod vojsk přes její území. Zároveň však požadoval, aby Jugoslávie přistoupila k paktu tří. V případě, že by neuposlechla, neměl by nic proti

²³ Dějiny jihoslovanských zemí 1998; s. 433

tomu, aby Itálie, Maďarsko a Bulharsko uplatňovaly svoje územní nároky. Jugoslávie tak byla obklíčena nepřátelskými státy a premiérovi a ministři zahraničí nezbylo nic jiného než 25. března 1941 přistoupit k paktu tří. V noci z 26. na 25. března byl v Bělehradě proveden státní převrat a na trůn byl dosazen předčasně zplnoletněný Petr II. Nová vláda se pokoušela přesvědčit Hitlera, že se na jejích závazcích nic nemění, ale vůbec to nepomohlo. Hitler se rozhodl napadnout Jugoslávii, a k účasti na agresi získal jako spojence Maďarsko, Itálii a Bulharsko, kterým slíbil územní zisky. Napadení začalo 6. dubna 1941 a již 17. dubna byla podepsána kapitulace.

Život Slovinců v první Jugoslávii nelze ze slovinského pohledu hodnotit jednoznačně. Na jednu stranu se spojení se Srbskem stalo zárukou toho, že nebudou asimilováni Němci, Italy a Maďary a budou zachována jejich základní národnostní práva, na druhou stranu Srbové neprotestovali, když byly části slovinského území přenechány Itálii. Stejně tak byly politika centralizmu ve 20. letech a jugoslávský unitarizmus ve 30. letech jen zástěrkou pro srbskou hegemonii. I přesto se během meziválečných dvou desetiletí podařilo Slovincům uhájit si svou národní identitu a vlastní jazyk. Tento národnostní boj také vedl k rozvoji slovinské politické scény, společnosti a rozvoji publicistiky.

Starý politický souboj liberální a katolické strany pokračoval i v meziválečném období, ale obě strany se velice zdiskreditovaly. Liberálové tím, jak spolupracovali s vládnoucím režimem a katolíci svým klerikalizmem a tím, že byli ochotni za minimální ústupky vlády případně za příslib posílení své moci ve Slovinsku opustit své politické (i národnostní) zásady. Unitaristická politika liberálního bloku vedla k jeho rozpadu v druhé polovině 30. let.

I občané se rozdělili hlavně v národní otázce. Menšina stále trvala na postupném kulturním a jazykovém sblížení a slití v jednotný jugoslávský národ, kdežto většina chápala slovinství

jako trvalou hodnotu, kterou je třeba chránit před společnou jugoslávskou státní identitou.

Okupace

Po okupaci bylo slovinské území rozděleno mezi Německo, Itálii a Maďarsko. Na všech územích byl jazyk soustavně likvidován. Nejhorší situace byla v německém záboru, kde okupant prováděl soustavnou genocidu, vyháněl celé slovinské rodiny a nahrazoval je německými. Štýrsko se mělo stát kompletně německou zemí. Někteří obyvatelé odtud dobrovolně utíkali do italské zóny, kde byl útlak podstatně menší. Situace v italské části se také značně lišila od situace v Přímoří v letech 1919-41. Italové založili provincii Lublaň, kde si slovinština zachovala svůj status úředního jazyka. Většina vyhlášek byla dvojjazyčná. Školy, spolky a noviny fungovaly stejně jako v meziválečném období.²⁴

Nejmírnější byl útlak v maďarské zóně. V té byl zakázán slovinský tisk a Prekmurci byli přesvědčováni, že jejich jazyk není nářečím slovinštiny.²⁵

Na obranu slovinského národa a jazyka se postavili partyzáni a Osvobodilna fronta. V partyzánských jednotkách se stala slovinština znovu velicím jazykem, což se stalo poprvé od doby boje o Korutany a Štýrsko v roce 1918-19.

Jazyková situace ve Slovinsku v meziválečném období

V roce 1918 se konečně (i když ne beze zbytku) naplnil plán z roku 1848, který předpokládal sjednocení všech slovinských zemí do jednoho státního celku. Vznikl první, byť mnohonárodnostní stát, který zaručoval Slovincům národní jednotu, svobodu a právo na vlastní jazyk, slovinské soudnictví, školství včetně univerzity a další kulturní instituce. To vedlo k velkému rozvoji slovinštiny, která se začala používat ve všech oblastech veřejné a úřední

²⁴ Smolej Viktor, Smrtna obsodba nad slovenskim narodom in jezikom 1941; s. 552

²⁵ Smolej Viktor, Smrtna obsodba nad slovenskim narodom in jezikom 1941; s. 553

komunikace ve slovinské části Království SHS. V novém státě se rozvinulo a slovenizovalo školství. A právě slovinská univerzita v Lublani, která vznikla v roce 1919, byla klíčová pro vznik slovinské vědecké terminologie a jazyka a jejich zavedení do praxe a pro výzkum a výuku slovinského jazyka a národní historie.

V armádě se slovinština používala pouze na začátku a výhradně v tzv. Maistrových jednotkách, které bojovaly za připojení Štýrska ke Státu SHS. Po vzniku Království SHS byla slovinština z armády vytěsněna. Následkem toho byla armáda téměř beze zbytku ovládána srbským a chorvatských důstojnickým sborem.

Slovinsky mohli mluvit slovinští poslanci na schůzích skupštiny v Bělehradě. V skupštině měla slovinština rovnoprávné postavení a zápisky z parlamentních schůzí byly pořizovány a čteny i ve slovinštině. To však slovinští poslanci v roce 1939 odmítli²⁶ a tím sami podkopali své postavení ve skupštině. Vládní dokumenty pro Slovincy (tzv. Mariborská a Lublaňská oblast, od roku 1929 Drávská bánovina) byly psány slovinsky, ale slovinské úřady jednaly s centrálními většinou srbochorvatsky. Nakonec se situace změnila, centrální úřady přestaly se slovinskou částí Království korespondovat ve slovinštině, a tak to už zůstalo.

V navrhovaném znění první ústavy, které se později říkalo vidovdanská, byly vládou Nikoly Pašiče za úřední jazyky Království SHS navrženy jazyk srbo-chorvatský s dodatkem: „v slovenskih krajih velja kot uradni jezik tudi slovenski dialekt.“ Proti tomuto dodatku však vystoupil poslanec Samostojne kmetijske stranky Bogumil Vošnjak, sám Slovinec. Zdůraznil, že je nutné aby se Jihoslované stali jedním národem, který bude mít jeden úřední jazyk. Podle něj se nevhodným zmiňováním slovinského dialektu v ústavě podporuje slovinský separatizmus. Jeho návrh, aby byl úředním jazykem Království SHS byl jazyk srbsko-chorvatsko-

²⁶ Rotar Janez, Slovenščina in slovenstvo; s. 85

slovinský byl přijat.²⁷ Tento paskvil se nakonec dostal i do oktrojované ústavy z 3. září 1931.²⁸

Problematické bylo přetrvávající postavení slovinštiny jako menšinového jazyka v mnohonárodnostním státě s jiným většinovým jazykem. Její pozici začal negativně ovlivňovat jugoslávský unitarismus. Podstata jugoslávského unitarismu spočívala v tom, že Slovinci, Chorvati a Srbové jsou jen plemena trojjediného jugoslávského národa, která hovoří dialekty jednotného jihoslovanského jazyka. V meziválečné době byl cíl unitaristické politiky vyjádřen heslem jeden stát – jeden národ – jedna kultura – jeden jazyk. Hlavními zastánci unitarismu byli ve Slovinsku politik Anton Laboda a jazykovědec Fran Ilešič. I Ilešič však odmítal rychlé spojení srbochorvatštiny a slovinštiny. Podle něj a dalších zastánců jugoslávského unitarismu se mělo vše přenechat přirozenému vývoji, který by dokázal nutnost postupného splynutí všech tří plemen a dialektů.

Cíl jugoslávských unitaristů nebyl nikdy naplněn, protože ani Slovinci ani Chorvati (Makedonci a Černohorci byli tehdy ještě považováni za Srby) nebyli připraveni obětovat vlastní kulturu, národnost a jazyk a spojit se se Srby. Slovinština však byla odsunuta na vedlejší kolej a označena za dialekt. Do problémů se dostávaly i slovinská univerzita a divadla v Lublani a Mariboru, jejichž rozpočet se neustále snižoval, na rozdíl od divadel v Srbsku i Chorvatsku.

Ve 20. letech existovaly tři plány, jak by mělo vypadat budoucí postavení slovinštiny v jugoslávském království.²⁹

1. Slovinština měla zůstat samostatná

Tento názor zastupovali hlavně Slovinská lidová strana, katoličtí konzervativci a starší slovinská inteligence.

²⁷ Ustava Kraljevine SHS; 28. 6. 1921; 3. člen.

²⁸ Ustava Kraljevine SHS; 3. 9. 1931; 3. člen

²⁹ Dolenc Ervin, Kulturni boj; ss. 131 - 132

2. Oba jazyky by se měly časem přirozeně spojit v jeden

Teorie o pomalém a přirozeném spojování všech jugoslávských jazyků v jeden byla vlastní slovinskému liberálnímu táboru okolo Jugoslávské demokratické strany a mladší slovinské inteligenci.

3. Slovinci by měli být uměle serbokroatizováni

Třetí, nejradikálnější názor podporovali hlavně Srbové a Chorvati, ze Slovinců to pak byli především nejmladší a nejradikálnější studenti.

Z uvedených tří možností vidíme, že ústupky se očekávaly výhradně na straně Slovinců. Pravidelná výuka slovinštiny například neprobíhala na školách ani v Srbsku ani v Chorvatsku, kdežto na lublaňské univerzitě musela vzniknout stolice srbochorvatského jazyka. Zajímavé je, že v samostatnosti slovinštiny viděli nebezpečí i někteří Slovinci, protože se obávali toho, že má slovinština malé množství mluvčích, a tím se uzavírá do (intelektuálního) ghetta. Mnoha jugoslávským občanům i politikům se také zdálo nemožné, aby měl jednotný stát více úředních jazyků. Připadalo jim to moc složité a neefektivní. Věřili, že jazykový pluralismus oslabuje stát. Zánik nebo omezení užívání slovinštiny však většina Slovinců odmítala, což bylo logické vzhledem k tomu, že by bylo kvůli nedostatečné znalosti srbochorvatštiny několik generací Slovinců vyloučeno z veškerého intelektuálního života.

Konkurenčnost slovinštiny a srbochorvatštiny

Slovinština měla po více než 400 let své spisovné existence vždy postavení menšího (méně důležitého) jazyka oproti většímu (důležitějšímu) jazyku. Po většinu této doby byla konkurenčním a větším jazykem (tzv. v-jazykem) němčina, na některých územích obývaných Slovinci také italština a maďarština. Po roce 1918 se

konkurenčním v-jazykem stala srbochorvatština. Na rozdíl od Československa nebylo běžné, aby Slovinci komunikovali s ostatními jugoslávskými národnostmi ve vlastním jazyku, ale vždy ve v-jazyce (srbochorvatštině).

Pro vztah většinového a menšinového (m-jazyka) je typická asymetrie. Větší jazyk je schopen zastávat více funkcí než m-jazyk. Asymetrický vztah je běžný i pro vzájemné vlivy obou jazyků. Menšinový jazyk je vždy aktivnější v přejímání a pasivní v předávání. Kromě toho v-jazyk ubírá m-jazyku mluvčí a je schopen ho i pohltnout. Menšinový jazyk je pro mluvčího také mnohem méně rentabilní. Pokud má menšinový jazyk oporu v zákoně, jeho situace se tím usnadní, ale rozhodně nevyřeší.

Pro menšinový jazyk je typické:

- Neprivilegované funkční postavení oproti většinovému jazyku.
- Pocit méněcennosti jeho mluvčích při rozhovoru s mluvčími většinového jazyka.

Přejímání z většinového jazyka je nejběžnější u slovní zásoby, dále v syntaxi, fonetice a fonologii. Spisovná slovinština se na pomoc většinového jazyka spoléhala nejvíce ve druhé polovině 19. století. Tehdy bylo nejvíce slov přejato ze srbochorvatštiny.

Jazyk a jazykovědci se těmito vlivům často brání a dochází k protiakci. Jedná se o nahrazení cizích prvků v jazyce prvky domácími, bez ohledu na to, jakou funkci zastávají a jak jsou zdomácnělé. Takový purizmus je však většinou pro jazyk škodlivý a brzdí jeho přirozený rozvoj. Jazykový purizmus obrácený zejména proti srbochorvatštině zaváděl zejména jazykovědec Anton Breznik v rozpravách z první poloviny 20. století, ve kterých hodnotil vhodnost používání různých slov podle jejich původu bez ohledu na stylové vlastnosti.

Pokud není menšinový jazyk dostatečně funkční, může dojít k tzv. jazykové sebevraždě (jezikovno samomorilstvo), tedy opuštění

rodného menšinového jazyka ve prospěch většinového. Jože Toporišič rozeznává ve slovinských podmínkách dva druhy jazykové sebevraždy. Je to jednak jazyková sebevražda slovanská a jednak neslovanská³⁰. Mezi lidmi, kteří měli vliv na slovinskou kulturu se v meziválečném období setkáváme výhradně se slovanskou sebevraždou ve prospěch srbochorvatštiny. Josip Vidmar v této souvislosti s opuštěním vlastního jazyka tvrdí, že čím je autor schopnější, tím se u něj zmenšuje nebezpečí jazykové sebevraždy.³¹ Jako příklad uvádí dvojici Stanko Vraz a France Prešeren. Podle něj je logické, že Prešeren jako schopnější básník zůstal u psaní básní ve slovinštině, kdežto Vraz, který nebyl tak kvalitním básníkem, slovinštinu opustil pro chiméru ilyrského jazyka. Vidmar také konstatoval, že mezi příznivce sjednocení Slovinců se Srby a Chorvaty patří zejména cizinci a neúspěšní pisálkové, a že mezi soudobými příznivci nacházíme výhradně politiky a novináře. Žádné skutečné „státotvorné“ umělce.

Jože Toporišič také upozorňuje na tzv. Prijateljův zákon, který hovoří o tom, že Slovinci většinou opouštějí jazykovou individualitu v té době, kdy se ostatním slovanským národům daří potvrdit svou moc a životní sílu.³²

Po okupaci Jugoslávie v dubnu 1941 se meziválečný rozvoj slovinštiny zastavil. Slovinské území bylo rozděleno mezi Itálii, Německo a Maďarsko.

Lublaňská univerzita

Velkým přelomem bylo pro Slovince založení vlastní univerzity v roce 1919. Díky jejímu vzniku se fakticky konstituovala slovanská věda a došlo také k rozvoji a upevnění vědecké terminologie a vědeckého jazyka. Mimo to se univerzita

³⁰ Toporišič Jože, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika; s. 153

³¹ Vidmar Josip, Kulturni problem Slovenstva; s. 144 -155

³² Toporišič Jože, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika; s. 153

stala i symbolem národně kulturního rozvoje a úrovně slovinské společnosti. Slovincům se tehdy podařilo využít vhodného momentu, a to i přes skutečnost, že se většina členů slovinské vlády zasazovala o odložení této otázky na pozdější dobu. Pokud by tehdy zvítězily politické elity místo kulturních, vznik univerzity by se jistě citelně opozdil.

Založení slovinské univerzity bylo klíčovým politickým tématem a to již od roku 1848, kdy byl tento požadavek poprvé vznesen. Až v druhé řadě se jednalo o problém technický a odborný, protože se slovinská inteligence za 70 let snah o založení univerzity rozmohla natolik, že byla schopna personálně obsadit všechny potřebné posty. Za tímto účelem se domů z ciziny vrátilo mnoho slovinských intelektuálů (například slovenisté Rajko Nahtigal, France Kidrič a Ivan Prijatelj, nebo architekt Josip Plečnik).

Univerzita vznikla velkou zásluhou dr. Karla Verstovška, bývalého středoškolského profesora a pověřence vlády pro výuku. Z odborného hlediska zajišťovala vznik univerzity Univerzitní komise (Vseučiliška komisija) při Národní a později Zemské vládě SHS v Lublani, jejímž zakladatelem byl právě Verstovšek. Univerzitní komisi tvořili zástupci různých spolků a zájmových skupin. Předsedou komise se stal Danilo Majaron a tajemníkem Fran Ramovš. Komise se sice ze začátku (v zimě roku 1918) zabývala přípravami na založení slovinské dočasné (provizorní) univerzity na záhřebské univerzitě, ale nakonec bylo rozhodnuto o založení univerzity přímo v Lublani. Ještě v roce 1918 se uvažovalo o tom, že se sídlem slovinské univerzity stane Terst, ale ten byl záhy obsazen italskými jednotkami. Jedna z klíčových otázek při vzniku univerzity se týkala toho, zda bude nová univerzita svou povahou spíše slovinská, nebo jugoslávská „v smyslu srbsko-hrvatsko-

slovenskega mišmaša.“³³ Kulturní elity nakonec prosadily to, aby nově vznikající univerzita plnila funkci prvního vysokého učení založeného Slovinci pro Slovince. V této souvislosti je zajímavé, že při schvalování návrhu na vznik univerzity v Lublani přednesl jeho předkladatel poslanec za Slovinskou lidovou stranu Sušnik řeč, ve které zdůrazňoval, že univerzita v Lublani bude zárukou, že jednou přijde doba, kdy nebudou ani Srbové, ani Chorvati ani Slovinci, ale pouze jeden národ, jeden jazyk a jedna kultura.³⁴

Univerzitní komise se snažila přitáhnout do Lublaně co nejvíce domácích i zahraničních odborníků. Každou profesuru však musel podepsat regent Aleksandr, takže kandidáti žili mnohdy až do jeho podpisu v existenční nejistotě.

Jako první se po první světové válce s návrhem na ustanovení teologické fakulty v Lublani a ne v záhřebském provizoriu ozvali profesori bohosloví. To samozřejmě nenechalo v klidu liberální politický tábor. Aktivním bojovníkem proti slovinské univerzitě byl zejména ministr Albert Kramer, který snahy o založení lublaňské univerzity odmítl s tím, že je její vznik v době, kdy skončil německý útlak, zbytečný. Krátce po bohoslovcích se ozvali také technici s návrhem, aby v Lublani, která byla hlavním městem technicky nejrozvinutější části Království vznikla technika. Krátce po technících přednesli svůj požadavek na založení lékařské fakulty lékaři.

26. dubna 1919 se členové Univerzitní komise dohodli s poslanci všech tří politických stran (SLS, JSDS, JDS), že budou při vzniku univerzity spolupracovat. Návrh zákona o lublaňské univerzitě přijala centrální vláda v Bělehradě 30. června 1919, 16. července byl schválen parlamentem a 23. července jej podepsal regent Aleksandr. Bylo ustaveno pět fakult: teologická, právnická,

³³ Mikuž Metod, *Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919 – 1945*; s. 59

³⁴ Mikuž Metod, *Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919 – 1945*; s. 63

filozofická, technická a lékařská. Přednášky začaly v prosinci 1919. Do prvního ročníku lublaňské univerzity se zapsalo 848 studentů.

Královým rozkazem ze dne 31. srpna 1919 byli na filozofické fakultě jmenováni čtyři řádní profesori: matematik Josip Plemelj, slavista Rajko Nahtigal, literární historik Ivan Prijatelj a slavista Fran Ramovš. To znamená, že hned tři ze čtyř profesorů byli slavisty nebo slovenisty. Všichni tři získali také důležité funkce v univerzitní samosprávě. Nahtigal byl prvním děkanem filozofické fakulty, Prijatelj jejím proděkanem a Ramovš jednatelem univerzitní rady. 27. srpna 1920 byl jmenován řádným profesorem ještě literární vědec, slovenista France Kidrič.

V roce 1929 v době královy diktatury (a v roce 10. výročí vzniku) se lublaňská univerzita se přejmenovala na Univerzitu krále Aleksandra (Alma Mater Alexandrina). Důvodem pro změnu názvu však nebyl nátlak, ale vědomí, že král univerzitu pojmenovanou po své osobě vezme pod svou ochranu a nenechá ji padnout. Lublaňská univerzita se původně nazývala Univerzita Království SHS a byla spravována podle srbského zákona o univerzitě z roku 1905. Nový jednotný zákon pro všechny tři jugoslávské univerzity vyhlásil král v červnu 1930. Tento zákon také stanovil, že v Lublani zůstaly zachovány všechny fakulty.

Protože se však někteří politici s existencí lublaňské univerzity nechtěli smířit, hrozilo jí velice často při schvalování státního rozpočtu zrušení anebo zrušení některých fakult pro nedostatek finančních prostředků.³⁵ V této souvislosti byla nejhorší situace techniky a lékařské fakulty. Největší problémy měla lublaňská univerzita v roce 1934 a dále v letech, kdy ve vládě působil již zmíněný ministr Albert Kramer.³⁶

³⁵ Tehdejší rektor Hinterlechner uvedl ve svém článku z roku 1925 *Prašanje univerz v Jugoslaviji s posebnim ozirom na ljubljansko vseučilišče*, že zrušením lublaňské univerzity by se ušetřilo pouze 0,066 % ze státního rozpočtu. Z toho vyplývá, že návrhy na zrušení univerzity měly hlavně politické a národnostní pozadí.

³⁶ Mikuž Metod, *Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919 – 1945*; s. 59

Univerzita se potýkala i s dalšími problémy. Fakultám chyběly prostory, pomůcky i peníze. Slovinci si dokonce mysleli, že bělehradské kruhy vznik univerzity schválně zdržují, aby mohly dobře placená místa obsadit srbskými středoškolskými profesory.³⁷

Slovinská univerzita nebyla pouze vrcholným výdobytkem slovinského školství a slovinské politiky, ale také centrem studia tzv. národních věd, především slovenistiky. Tyto předměty byly v centru zájmu univerzitních i politických špiček. Formování národních filologií bylo v 19. století důležitou součástí obrozeneckých programů a na začátku 20. století bylo důležitým pilířem identity nově vzniklých států.

Katedra slavistiky a slovenistiky, která zůstala jednotná až do konce 90. let měla být uspořádána takto: obecná slovanská filologie, slovanská literatura, slovinský a srbochorvatský jazyk, slovinská a srbochorvatská literatura. Tento plán (s jedinou výjimkou) připravili o vánocích 1918 v Lublani Ramovš, Prijatelj a Kidrič. Souhlasil s ním i Rajko Nahtigal působící tehdy ještě ve Štýrském Hradci, kterého o plánu informovali jeho autoři. Původní plán neobsahoval návrh na vytvoření stolice srbochorvatské literatury a jazyka, počítalo se pouze s lektorátem. Její vznik ovlivnil nejen život ve společném státě, ale i rozmáhající se jugoslávský unitarizmus.³⁸

Před vznikem lublaňské univerzity se slovinština vyučovala dosti nepravidelně. Nejdříve jako nepovinný předmět na dvouletém lyceu v Lublani, kde jej učil v letech 1817–48 Franc Serafin Metelko. Na univerzitě ve Štýrském Hradci vyučovali slovinštinu Gregor Krek a Matija Murko, na vídeňské univerzitě Fran Miklošič. Na štýrskohradecké univerzitě byla v roce 1896 založena katedra slovanské filologie, jejíž hlavní specializací byla slovenistika. Lektorem slovinštiny se měl stát Vatroslav Oblak, ale kvůli jeho

³⁷ Ervin Dolenc, *Kulturni boj*; s. 128

³⁸ Dolinar Darko, *Univerza, literarna veda in nacionalna literarna zgodovina*; s. 45

předčasné smrti se úkolu ujal Karel Štrekelj. Štrekelj ve Štýrském Hradci vyučoval kromě slovinštiny a slovinské literatury také srbochorvatštinu a staroslověnštinu. Po jeho smrti v roce 1912 se stal profesorem slovanské filologie Rajko Nahtigal, který v roce 1919 odešel do Lublaně, soukromým docentem slovenistiky na štýrskohradecké univerzitě byl od roku 1918 Fran Ramovš, který v roce 1919 taktéž odešel do Lublaně.

Co se týče personálního obsazení katedry slovenistiky i slavistiky, byla na tom nová univerzita dobře. Na místo profesora literární slavistiky a literární slovenistiky přicházelo v úvahu hned několik kandidátů. Nejstarším, nejvlivnějším a nejznámějším z nich byl Matija Murko. Mezi kandidáty mladší generace patřili Ivan Prijatelj, Ivan Grafenauer, France Kidrič a Fran Ilešič.

Pro jazykovědnou část slavistické katedry byly jasnými kandidáty Fran Ramovš a Rajko Nahtigal. První z nich jako profesor slovenistiky, druhý jako odborník na všeobecnou jazykovědnou slavistiku.

Na literárněvědné slovenistice a slavistice byla situace o něco složitější. Hlavním kandidátem byl sice Murko, ale pro jeho hlavní obor, kterým byla obecná slovanská filologie byl již vybrán Rajko Nahtigal, kterého podporoval i sám Murko. O ostatních kandidátech na profesorská místa rozhodovali společně Ramovš s Nahtigalem. Hlavním kandidátem byl Prijatelj a dalšími Kidrič a Grafenauer, ale nechyběla vůle získat pro univerzitu všechny tři. Pro Kidriče by například přicházelo v úvahu místo bibliotekáře. Profesory byli nakonec jmenováni pouze Ivan Prijatelj a France Kidrič. Kidrič měl totiž na rozdíl od Grafenauera, který byl habilitován pouze pro slovinskou literaturu, širší specializaci.³⁹

Na lublaňské univerzitě však nevznikl lektorát současné slovinštiny, jehož prvním lektorem se měl stát Anton Breznik, který

³⁹ Dolinar Darko, Univerza, literarna veda in nacionalna literarna zgodovina; ss. 46 - 48

byl tehdy ředitelem biskupského gymnázia v Šentvidu u Lublaně. Breznik však odvolal svůj původní příslib, že se lektorátu ujme a ten tak nikdy nevznikl. Současný spisovný jazyk se tehdy vyučoval pouze jak pomocný předmět k historické mluvnici.⁴⁰

V roce 1922 byly na katedře slavistiky ustanoveny dva lektoráty; lektorát češtiny a lektorát ruštiny. Prvním lektorem češtiny se stal Václav Burian.

Z 848 studentů lublaňské univerzity poslouchalo první rok slavistické přednášky 8 studentů, druhý rok 20 studentů a v zimním semestru 1928/29 už 128 studentů. Během prvních deseti let získalo slavistický doktorát 10 lidí (mj. A. Bajec, M. Rupel, R. Kolarič, A. Slodnjak a V. Kralj).

Vznik univerzity znamenal pro Slovince i pro slovinštinu velký krok kupředu. Vlastní univerzita byla klíčová pro vznik slovinské terminologie pro řadu vědních oborů a umožnila (na domácí půdě) výzkum a výuku slovinské literatury, jazyka a národní historie, tedy oborů velice důležitých pro národní identitu. O vztahu Slovinců k vlastní univerzitě hovoří jasně rezoluce univerzitní rady z roku 1927: „Ljubljanska univerza je za Slovence veličasten simbol osvoboditve, priznanje njihove neakopranosti ter narodne in kulturne individualnosti in zato mogočno porošstvo iskrene vzajemnosti Srbov, Hrvatov in Slovencev. Kakršna koli okrnitev bi slovenski narod žalila, našim sosedom pa je univerza živ opomin neuničljivosti slovenstva.“

Akademie věd a umění

Zájem o existenci akademie věd měli slovinští vědci a politici už od roku 1863, kdy vznikla Slovinská matice. Až do roku 1918 se však akademii nepodařilo založit. Po vzniku Království SHS a zejména po založení lublaňské univerzity se tato otázka stala ještě důležitější. Srbové již totiž měli svou Srbskou akademii věd a

⁴⁰ Pogorelec Breda, Oddelek za slovanske jezike in književnosti; ss. 228 – 229

umění (SANU) a Chorvaté zase Jihoslovanskou akademii věd a umění (JAZU). Slovinci se proto cítili právem poškozeni, když jim úřady odmítaly vyjít vstříc při vzniku jejich vlastní vědecké instituce.

Na popud Rajka Nahtigala a Frana Ramovše založili profesoři lublaňské univerzity 6. října 1921 Znanstveno društvo za humanistične vede (ZDHV), které mělo suplovat práci akademie. V letech 1923–40 vydávalo Rozpravy ZDHV, kterých vyšlo 18 svazků. Roku 1930 se ZDHV rozdělilo na čtyři oddělení, která začala vydávat sborníky samostatně.

I přesto pokračovali slovinští vědci a profesoři v úsilí o založení akademie. Adresovali návrhy na její vznik různým ministerstvům, ale úřady je vždy odmítly. Již ve 20. letech však vznikl fond, ve kterém se sbíraly peníze na vznik akademie.

V roce 1925 spojilo ZDHV své síly s Národní galerií, Slovinskou maticí a spolkem Právnik a uspořádali sbírku, ve které vybrali pro akademii 325.000 dinárů. Roku 1937 navíc získalo ZDHV další podporu ve výši 200.000 dinárů na založení filozoficko-filologicko-historického oddělení akademie.

Vznik akademie podpořil v roce 1935 ministr vnitra Anton Korošec. Předsedou ustavující valné hromady AZU byl v roce katolický filozof Alojz Ušeničnik. Přípravy trvaly až do léta 1938. 11. srpna 1938 podepsal předseda jugoslávské vlády Stojadinović Uredbu sa zakonskim snagom o osnivanju i uredjenju AZU u Ljubljani.

Akademie však ve svém názvu nesměla uvádět, že je „slovinská“, jak si to přáli její zakladatelé. Navázala na práci ZDHV a ještě dalších 10 let fungovaly obě instituce paralelně. ZDHV se dobrovolně rozpustilo v roce 1948, protože jeho další existence neměla po vzniku akademie smysl.

Prvním předsedou Akademie věd a umění byl na rozkaz krále jmenován 4. ledna 1939 slavista Rajko Nahtigal. (Předsedou

filozoficko-filologicko-historického oddělení se stal Fran Ramovš.) Nahtigalův mandát vypršel v roce 1942. Téhož roku (tedy už za okupace) byl na rozkaz vysokého komisaře lublaňské oblasti E. Grazioliho jmenován jejím předsedou elektrotechnik a známý šachista Milan Vidmar, bratr Josipa Vidmara.

„Na posebno prizadevanje predsednika Vidmara je general Leon Rupnik, šef pokrajinske uprave 10. 11. 1943 izdal celo odlok o preimenovanju AZU v SAZU.“⁴¹ Paradoxně až za okupace bylo splněno přání, aby akademie nesla jméno „slovinská“ (Slovenska akademija znanosti in umetnosti). Pod tímto názvem pracuje akademie dodnes.

Stanislav Škrabec

Stanislav Škrabec se narodil 7. ledna 1844 v Hrovači u Ribnice. Po ukončení gymnázia vstoupil do františkánského řádu a začal studovat bohosloví. V letech 1868–70 působil jako učitel jazyků na františkánském gymnáziu v Novém Městě. Po zrušení tohoto gymnázia byl vedením řádu odeslán na studie do Štýrského Hradce, kde v letech 1870–73 studoval klasickou a slovanskou filologii a v roce 1876 složil profesorskou zkoušku. V letech 1873–1915 působil jako učitel jazyků (latina, řečtina, chorvatština, němčina, slovinština) na františkánském gymnáziu v Gorici a bydlel v tamějším klášteře Františkánů. V roce 1915 se kvůli válečnému ostřelování Gorice přestěhoval do lublaňského františkánského kláštera, kde zemřel 6. října 1918.

Své jazykovědné příspěvky začal uveřejňovat v gorickém časopisu Soča (pod názvem Pravopisne opazke), kde jeho jazykovědné příspěvky později odmítali, stejně jako i v dalších časopisech např. v Kresu (příspěvek o Prešerenovi) a v Jagićově časopise Archiv für slavische Philologie, kde mu vydali jen několik článků.

⁴¹ Enciklopedija Slovenije sv. 11/ str. 391

Jedinou možností tak pro něj bylo vydávat své příspěvky, kritiky a polemiky na deskách měsíčníku *Cvetje z vertov sv. Franciška*, kde vyšly téměř veškeré jeho jazykovědné příspěvky, kritiky a polemiky. Tento náboženský měsíčník, jehož byl Škrabec redaktorem v letech 1880–1915, měl okolo 3 000 předplatitelů. Během 36 let vyšlo 32 ročníků *Cvetja*. Většina z nich se však nezajímala o vědecky psaná pojednání o lingvistice, takže byl ohlas poměrně malý.

O svých příspěvcích napsal Stanislav Škrabec toto: „Na platnicah bomo, kaker do zdaj, pred svojim pragom pometali, vendar ne bomo prezirali pri tem, kar so pred nami drugi pisali o tej ali oni stvari. /.../ Zato pa naj nihče ne sodi, da se hoče koga osebno žaliti ali napadati. Bog ne daj! Nam je čisto vseeno, ali je pisal kaj X ali Y ali Z; ako je pisal prav, pravimo, da je, ako ne, pa ne. /.../ Jaz v jezikoslovju ne poznam nobene nezmotljivosti ter si jo sam sebi najmanj pripisujem.“⁴² I na jiném místě projevuje svou skromnost a také nezištnost, se kterou psal do *Cvetja*: „Vse, kar se je skozi štiri leta tiskalo na teh platnicah, /so/ le nedoveršene študije, ki nimajo drugega namena, kaker da zdramijo boljše in vplivnejše jezikoslovje.“⁴³

Jako slovinský vlastenecký duchovní a zároveň i jazykovědec se otec Stanislav Škrabec zasazoval o slovanský bohoslužebný jazyk.

O šíři Škrabcových zájmů svědčí to, že v letech 1907–10 vypracoval návrh slovinského těsnopisu. Ve stejné době (1908–10) se zabýval umělými jazyky. Kriticky psal o existujících umělých jazycích a vytvořil i vlastní nazvaný *Evlalija*.

Stanislav Škrabec byl prvním jazykovědcem, který psal své články a studie ve slovinštině, čímž se zasloužil o vznik slovinské jazykovědné terminologie. Ostatní jazykovědci působili v cizině (v

⁴² citováno podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; ss. 11 - 12

⁴³ citováno podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 14

Záhřebu, Vídni, Štýrském Hradci) a své články, studie a knihy psali většinou v němčině.

Hlavním cílem jeho jazykovědného díla bylo určit pravidla soudobé spisovné normy na všech jazykových rovinách a zbavit jazyk nepotřebné archaizace a slavizace, které se v něm začaly objevovat v průběhu 19. století. Škrabec si dobře uvědomoval, že je nutné stanovit pevnou normu aby vzrostla prestiž slovinského jazyka: „Dokler se bo naša slovenščina le v raznih kmetiških narečjih govorila in v šolah po nepopolni pisavi kvarila, tako dologo se ne bi smeli čuditi, ako se vmika pred „gosposkima“ jezikoma (duál – tj. němčina a italština – pozn. K. V.).“⁴⁴

Jeho nejdůležitější díla se sice zabývají fonetikou a fonologií, to ale neznamená, že by se nevěnoval i dalším odvětvím lingvistiky (pravopisem, morfologií, syntaxí a slovtvorbou).

Ve své době byl Škrabec spíše na okraji zájmu odborné veřejnosti, ale dnešní doba a strukturalistická jazykověda, jejímž byl Škrabec nepřímým předchůdcem, již plně oceňují šíři jeho díla, kvalitu jeho jazykovědných příspěvků a jeho vliv na vznik současné podoby spisovné slovinštiny. Se strukturalistickými jazykovědci se shodoval zejména v tom, že spisovný jazyk by měl vycházet z jazyka kvalitních spisovatelů. O tom sám napsal: „Samo to bi bilo želeti, da bi bili naši pisatelji edini glede poti, katere bi se imelo držati spreminjevanje ...“⁴⁵

Zajímavé je, že jeho láska ke slovinštině přerůstala v až nekritický obdiv. To dokládá hned několik citátů:

„Ali ni ravno ona, ravno naša slovenščina mej vsemi slavenskimi jeziki najlepša, najprimerniše vstvarjena v vsakem oziru? /.../ Naša slovenščina je torej, prepričani smemo biti, eden najboljših jezikov na svetu. /.../ Najpopolniji, najplemenitiši jezik

⁴⁴ citováno podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 4

⁴⁵ Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 12

ne bo rešil svojega naroda, ako ga ta ne ceni ako se zanj malo meni.“⁴⁶

„Celo tisti samoglasnik, ki je pri nas najbolj zaničevan, tako da še svoje čerke nima, polglasnik, dela našo slovenščino nekako moško in ob enem lehkotno, mejtem ko ima hervaščina se svojimi polnimi glasovi nekaj težkega, pa zraven – kako bi rekel, da na bi žalil? – nekaj ženskega, morda celo otročjega.“⁴⁷

Za doby Škrabcova působení na gymnázium v Novém Městě vyšla jeho rozprava O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi (NM, 1870), která mu získala věhlas mezi ostatními slavisty a slovenisty. V této vědecké rozpravě srovnával Škrabec slovinský přízvuk v komparaci s chorvatskou čakavštinou, v níž panují velice zajímavé prozodické poměry podobné praslovanským a s chorvatskou štokavštinou, v níž proběhl vývoj odlišný od slovinštiny.

Pokračování tohoto spisu nabízel Škrabec Slovinské Matici, ale redaktoři mu ani neodpověděli. Teprve při druhé urgenci v roce 1879 mu doporučili, aby se obrátil na redakci Novic. Pro ně však byla rozprava příliš dlouhá.⁴⁸

Na svou první rozpravu navázal Škrabec ještě jednou soustavnou prací s názvem Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo; I. del. Glasoslovje, která byla vydána v Cvetju v ročnicích XIII (1893) a XIV (1895). V ní se věnuje slovinskému pravopisu, fonetice a přízvuku.

Spolu s Matijou Valjavcem a Karlem Štrekljem se Škrabec zasloužil o důkladné zpracování prozodie v Pleteršnikově slovinsko-německém slovníku (1894–95). V první německo-slovinské části z roku 1860 části údaje o prozodii chybí. Současná spisovná podoba slovinského přízvuku je zejména Škrabcovým dílem,

⁴⁶ Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 8

⁴⁷ Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 8

⁴⁸ Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 18

protože pocházel z Doleňska, kde panují v nářečí podobné poměry jako v (taktéž centrálních) goreňských nářečích. Škrabec jako první upozornil právě na rozdíly v přízvuku mezi těmito dvěma nářečími. Jedná se zejména o opozice rostoucích a klesajících intonací, které nezná štajerské a primorské nářečí.

Škrabcovy ortoepické názory přejal do svého pravopisu vydaného v roce 1899 také Fran Levec. Jeho fonetických zásad se držel ve svých mluvnicích i Anton Breznik. Škrabcovou zásluhou se polytonický přízvuk dostal do Pleteršnikova slovníku i do Breznikových mluvnic.

Hodně psal také o Frizinských památkách a hlavně o jejich původu. Byl si jistý, že jejich původ je slovinský. V tom se lišil od Vondráka, Jagiče a váhajícího Oblaka.⁴⁹

Úsilí o zavedení přesných norem pro spisovný jazyk

Za svůj hlavní cíl považoval Škrabec přesné určení pravidel současné spisovné slovinštiny. Na základě těchto pravidel se měla jednotná spisovná slovinština stát hlavním národotvorným elementem. „... /jezik/ ki nam ga je Bog dal, da nas veže tako rekoč v eno veliko družino, ki se ume mej sabo, slovenski narod jo imenujemo.“⁵⁰

V druhé polovině 19. století se ve slovinštině začaly projevat dvě tendence, které měly velký vliv na spisovný jazyk. Byla to jednak tendence k archaizaci a jednak tendence ke slavizaci spisovného jazyka. Spisovná slovinština byla uměle archaizována pod vlivem tzv. panonsko-karantánské teorie o původu staroslověnštiny, která předpokládala těsnou spojitost mezi jazykem Frizinských zlomků a staroslověnštinou. Soudobá slovinština pak měla být přímou pokračovatelkou staroslověnštiny. Ve své mluvnici uvádí Fran Miklošič „novoslovenske“ příklady hned

⁴⁹ Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; s. 212

⁵⁰ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 4

za „staroslovenskimi“. Toto pořadí mělo znamenat, že právě slovinština je nejpodobnější staroslověnštině.⁵¹

Archaizace a slavizace slovinštiny byla běžná v uměleckých i odborných textech ze 70. a 80. let 19. století. Hlavním „reformátorem“ slovinštiny byl spisovatel a novinář Fran Levstik. Na základě Miklošičovy srovnávací mluvnice, která považovala staroslověnštinu za přímou předchůdkyni slovinštiny, se v 60. letech 19. století rozhodl přiblížit slovinštinu staroslověnštině a etymologizovat její pravopis. Mnoho svých „reforem“ provedl na základě subjektivního hodnocení a ne na základě vědeckého bádání. Neopravoval však jen skutečné chyby a germanizmy, ale často také formy pevně zakořeněné v jazyku.

Levstikovy názory měly několik zastánců (Levec, Jurčič), kteří mnohokrát zacházeli v novátorství ještě dál než sám Levstik, ale zároveň však měly i oponenty, kteří se mohli pyšnit většími znalostmi v lingvistice (Cigale, Miklošič, Navratil, Janežič, Stritar, Sket, Škrabec a Pleteršnik). Jedním z nejrozhodnějších odpůrců Levstikových reforem byl právě Stanislav Škrabec.

Ke konci 19. století však byla tato teorie neudržitelná a Stanislav Škrabec, který byl jedním z jejích velkých odpůrců si vytýčil úkol zbavit slovinštinu nevhodných zásahů. Neudržitelnou se stala zejména kvůli objevům protestanských i katolických památek z 18. století napsaných v kraňském, korutanském, štýrském a především prekmurském nářečí.⁵² Ve stejné době přestala být přijímána i Miklošičova panonská teorie.

Škrabec usuzoval, že při hledání ideálního východiska pro prozodii, morfologii a syntax moderní spisovné slovinštiny není vhodné vycházet z Brižinských zlomků, ale spíše navázat na tradici protestantských spisovatelů 16. století, tedy prvních uživatelů spisovné slovinštiny, kteří používali spisovný jazyk založený na

⁵¹ Orožen Martina, Stanislav Škrabec v razvoju slovenistike; s. 77

⁵² Orožen Martina, Stanislav Škrabec v razvoju slovenistike; s. 86

doleňském nářečí. („Le izreka 16. stoletja /in .../ občna raba v govorjenem jeziku /.../ more biti podlaga našemu pravopisu in meja, čez katero ne moremo seči nazaj. /.../ Pravila, ki nam jih vnašajo jezikoslovci iz stare slovenščine ali iz drugih slovenskih jezkov, pa v naši slovenščini davno več nimajo veljave, taka pravila pač le zmešnjavo delajo in škodo.“⁵³) Kromě toho se při kodifikaci mělo vycházet z centrálních (kraňských) slovinských nářečí, zejména doleňského a notraňského.

Slavizace slovinštiny vycházela z představy, že je vhodné spisovnou slovinštinu přiblížit k ostatním slovanským jazykům zejména k srbštině a chorvatštině a vyřadit z ní jednak germanizmy a jednak prvky cizí ostatním slovanským jazykům.

Škrabec odmítal kromě historizace i slavizaci slovinštiny, protože se tím její spisovná podoba vzdalovala od lidového jazyka a tím se jazyk destabilizoval. Pokud by se totiž jazyk skutečně slavizoval (nebo výrazně přiblížil srbštině a chorvatštině) přišli by běžní lidé o možnost číst naučné knihy a mohlo by to uspišit jejich poněmčování. Německá vzdělanost byla totiž snadněji přístupná než např. srbská a chorvatská a znalost němčiny velice rozšířená. Proti přibližování ostatním slovanským jazykům postavil pravidlo slovinské jazykové individuality, založené na normotvorných centrálních kraňských nářečích, zejména doleňském a notraňském nářečí.

Škrabec navrhoval rozlišování dvojitých úzkých e; o, jak je odlišuje doleňské nářečí. Tím by měla spisovná slovinština devět dlouhých samohlásek. Protože se odlišování úzkých e; o nevyskytuje v goreňském nářečí, nemohlo se prosadit ani do spisovného jazyka.⁵⁴

Ve svých studiích o konsonantizmu se Škrabec zabýval zejména výslovností „l“. Zasáhl také do sporu o výslovnost a psaní

⁵³ cit. podle: Toporišič Jože, Knjižni jezik od Novic do Cankarja; ss. 16 - 17

⁵⁴ Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; s. 187

přípony -a/ivec X -a/ilec tím, že přesně určil ve kterých případech se má užívat která koncovka. Ve svých zjištěních se sice nemýlil, ale používání obou koncovek se neujalo.⁵⁵

Ve svých dílech psal také o slabikotvorném „r“ a navrhoval zápis s „e“ (smert : smrt).⁵⁶

Škrabcovou zásadou bylo, že by měl být pravopis historicko-fonetický, to znamená, že by se psalo tak jak se hovořilo v Kraňsku v 16. století. Prvky, které se do jazyka dostaly později by se měly psát také podle normy 16. století. Cizí vlastní jména se měla psát foneticky podle výslovnosti 16. století. Ani tento Škrabcův návrh se neujal.⁵⁷

Škrabec také navrhl složitý grafický systém, který by byl schopen zaznamenat všechny zvláštnosti slovinštiny. Tento grafický systém však nikdo nepřijal.⁵⁸

V roce 1901 ve svých 57 letech Škrabec napsal: „/.../ poglavitni cilj mojega jezikoslovnega prizadevanja vse do današnjega dne /je bil/, da bi se naši knjižni slovenščini vstanovila edinstvena, čedna, pa obenem čisto slovenska izreka, veljavna za šolo in javno občevanje olikanih stanov.“⁵⁹

Škrabec vedl za svého života hned několik klíčových polemik (např. o škodlivosti alkoholu, slovinštině jako bohoslužebném jazyce a další, převážně lingvistické). Ve svých polemikách byl skromný, uctivý, spravedlivý, ale zároveň nemilosrdný. I přes poznání, že by se měli slovinští jazykovědci domluvit na podobě spisovného jazyka, si Škrabec uvědomoval, jak důležité jsou polemiky: „Naš slovenski jezik je namreč najdražji zaklad, ki nam ga je Bog dal ko narodu, ko Slovencem; /.../ lepo ravnajmo ž njim

⁵⁵ Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; ss. 191 - 192

⁵⁶ Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; s. 196

⁵⁷ Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; s. 208

⁵⁸ Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; s. 209

⁵⁹ cit. podle: Toporišič Jože, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika; s. 8

in eden drugemu povejmo, keder vidimo, da kedo tako govori ali piše, kaker jeziku ni primerno, ter ga pači in kvari.“⁶⁰

O jeho vědecké nezištnosti svědčí i polemika s Vatroslavem Oblakem (1864–1896), která uzavřela cestu jeho článkům do tehdy nejvýznamnějšího slavistického časopisu, Jagićova Archivu. Vatroslav Jagić se rozhodl odmítnout Škrabcovy příspěvky, aby nepodkopával Oblakovu vědeckou autoritu. Polemika obou významných jazykovědců se týkala toho, jestli a nakolik mají jazykovědci zasahovat do spisovného jazyka. Škrabec byl toho názoru, že se jazykověda nemá zabývat pouze diachronními otázkami, ale má se zejména zasadit o co nejkvalitnější podobu současného spisovného jazyka. Oblakův názor byl opačný. Škrabec na to říká: „ /.../ nekateri veliki jezikoslovci popisujejo jezik ne glede na to, ali je dobro in pravo, kar jim pride pod palec, ali ni. Taki jezikoslovci to se zna, niso lahko v nevarnosti, da bi komu kaj neljubega povedali; jaz pa ne morem in ne maram biti te verste jezikoslovec.“ Zároveň Oblaka obvinil z toho, že ho zajímá pouze jeho místo na univerzitě a vědecká sláva, kdežto o rozvoj spisovné slovinštiny se moc nestará.

Škrabec byl neúnavným pisatelem knižních recenzí. Zabýval se však zejména jejich jazykovými nedostatky, čímž přispíval k zlepšování jazykové úrovně tehdejších spisovatelů. Recenzoval také samozřejmě tehdejší lingvistické spisy.

Stanislav Škrabec a slovanská myšlenka

Škrabcův postoj ke slovanské myšlence byl rezervovaný. Tvrdil, že psaní v domácím jazyce není Slovanstvu na škodu, protože Slovanstvo je tím bohatší, čím více má spisovných jazyků schopných vyjádřit složité myšlenky. Panslavisty nazýval idealisté: „Od druge strani imamo goreče idealiste – „panslaviste.“⁶¹ (1884)

⁶⁰ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 8

⁶¹ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 5

„Vročá serca ti panslavisti, ali ne bojte se jih! Oni zdihovaje obupno po občem **slovanskem**⁶² jeziku zametajo slovenščino, ki nam jo je Bog dal, tistega občega slovanskega jezika pa ni in ga ne bo nigdar. Ako tako ravnajo „učeni stanovi,“ kaj moremo pričakovati od vbogega, preprostega, nezavednega ljudstva?“⁶³ (1884)

Škrabcovu obezřetnost můžeme sledovat i na jeho kritice Breznikova spisu Slovanske besede v slovenščini. Breznikův názor na přejímání slov ze slovanských jazyků se shodoval s názorem Frana Ilešiče, přejímat hlavně z chorvatštiny a v druhé řadě i z dalších slovanských jazyků.⁶⁴ To však Škrabec odmítá. I přesto však jsou mu slovanské jazyky blízké pro svou příbuznost se slovinštinou. Přesto je však pro něj slovinština důležitější: „Kaker iz prevelike ljubezni do kranjščine ostalih narečji naše slovenščine nisem nigdar hotel prezirati in zaničevati, tako sem tudi vedno gledal na druge **slovenske**⁶⁵ (ali kaker jih Vi imenujete „slovanske“) jezike.“⁶⁶ (1884)

Ve vzájemné sblíživání slovanských jazyků nevěří Škrabec z toho důvodu, že by to bylo velkým národům zatěžko a malým by to nepomohlo. Všichni by také přicházeli o část své národní identity: „Zlasti Rusi, če hočejo, da bi se **slavenski**⁶⁷ jeziki zblíževali, kaker se pri nas uči, naj začno oni, to se bo kaj poznalo. Jaz sem seveda prepričan, da oni ne bodo začeli in da sploh na tak način nigdar ne dosežemo skupnega knjižnega jezika. V sednjih razmerah je tudi boljše, da imamo vsak svojega, zlasti mi svojega, /.../ ker mi pišemo za svoje ljudi, ne za Ruse ali Čehe.“⁶⁸ (1896) O tématu jazykového sjednocování píše na jiném místě (1884): „Da bi

⁶² Podtrhl K. V.

⁶³ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 5

⁶⁴ Cossutta Rada, Prevzemanje besed iz jezika v jezik; s. 227

⁶⁵ Podtrhl K. V.

⁶⁶ Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; ss. 4, 5

⁶⁷ Podtrhl K. V.

⁶⁸ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 6

se pa kedaj v enem književnem jeziku združili Čehi, Slovaki in Poljaki, kaker bi Vi želeli, to je zastnj misliti.“⁶⁹

Ještě před známou Cankarovou přednáškou Slovenci in Jugoslovani z roku 1913 od sebe odděluje jazykové a politické jihoslovanství: „Slovanski jeziki so eno, drugo pa slovanska, npr. južnoslovanska človeška tvar: /.../Mi smo vsi en narod – **slovenski**⁷⁰ (tj. slovanský) narod; - Hrvat, Serb, itd. To so politična imena, ne narodna, narodu le v veliko škodo in nesrečo!“⁷¹ (1897) V žádném případě se však nesmí opustit slovinský jazyk ve prospěch chorvatského nebo i jiného: „Hrvatje niso nigdar nas vprašali, ako so hoteli kaj prenejati v svojem jeziku in svoji pisavi, in nigdar niso v tem oziru ničesar vkrenili nam na ljubo. Le mi bi se radi „približali“ vsem Slovenom. In vender sami zderžujemo svojo literaturico; celo podpore dobivajo več Hrvatje od nas, kaker mi od njih. Zakaj torej tolikanj zaničujemo sami sebe? „Nas je premalo,“ pravite, „in mi ginemo od vseh strani.“ Ali pa mislite, da nas more hervaščina rešiti? /.../ Jaz torej ostanem pri tem, da nas v razmerah, v katerih smo, za slavenstvo ne more rešiti niti hervaščina, niti ruščina, ali kak občna mešanščina, temuč edino le slovenščina.“⁷² (1884) Na častý argument o tom, že je Slovinců příliš málo na to, aby si udrželi vlastní jazyk a kulturu odpovídá těmito slovy: „Po moji misli torej ne ginemo zato, ker nas je malo, /ampak/ ker sami sebe in svoj jezik zaničujemo. Gdor zaničuje se sam, podlega je ptujčevi peti.“⁷³ (1884)

Podle Škrabce neznamená slovanská vzájemnost opuštění jednoho jazyka na úkor druhého, ale důsledné poznávání ostatních slovanských národů a jejich kultury a jazyků.

⁶⁹ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 7

⁷⁰ Podtrhl K. V.

⁷¹ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 6

⁷² cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; ss. 6 - 7

⁷³ cit. podle: Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; s. 5

V předešlých ukázkách můžeme sledovat, že Škrabec pro český termín „slovanský“ používá hned několik dalších výrazů: 1. slovenski, 2. slovanski a 3. slavenski.

První termín tedy slovenski používal Škrabec jak ve významu slovanský, tak i slovinský, i když tvrdil že místo „slovenski“ by se mělo používat „kranjski“ a místo „Slovenec“ „Kranjec.“⁷⁴ Označení „Slovenec a slovenski se totiž objevila pravděpodobně až v roce 1848 v souvislosti s programem „Zedinjena Slovenija.“ Již dříve, v 17. a 18. stol. se za „Slovence“ označovali kajkavští a čakavští Chorvaté. Trubar používal v 16. století oslovení „lubi Slouenzi“ (pravděpodobně) ve smyslu „Slované.“⁷⁵

Termín „slovanski“ nepřijímá Škrabec z důvodu, že se jedná o přejímku z češtiny, poprvé použitou v Novicích. V tomto bodě se dostává do sporu s Brezníkem a dalšími jazykovědci. Místo etnonyma „Slovan“ by se podle Škrabce mělo používat etnonyma „Sloven.“⁷⁶

Jako kompromisní navrhuje Škrabec chorvatské označení „slavenski,“ protože ákání je typickým slovinským nářečním jevem a jedná se pouze o nepatrnou změnu.⁷⁷

Dnes můžeme konstatovat, že Škrabcovy jazykovědné názory byly ve většině případů přijaty a že se mýlil většinou jen v těch případech, kdy se sám zpronevěřil svým zásadám nebo když se pokoušel vrátit k ideálnímu stavu na rozdíl od soudobého zjednodušeného.

Matija Murko

Matija Murko patřil mezi nejvýznamnější slavisty přelomu 19. a 20. stol. Jeho generace slavistů byla poslední, kterou můžeme označit za slavistickou ve smyslu komplexního rozhledu

⁷⁴ Cossutta Rada, *Prevzemanje besed iz jezika v jezik*; s. 228

⁷⁵ Cossutta Rada, *Prevzemanje besed iz jezika v jezik*; s. 229

⁷⁶ Cossutta Rada, *Prevzemanje besed iz jezika v jezik*; s. 227

⁷⁷ Cossutta Rada, *Prevzemanje besed iz jezika v jezik*; s. 229

po slavistické problematice. Murko znal většinu slovanských jazyků a zabýval se celým spektrem široce pojímané slavistiky, kdežto pozdější generace slavistů se již specializovaly, nejen teritoriálně, ale oddělena byla i jazykověda a literární věda.

Murko publikoval v němčině, slovinštině, srbochorvatštině, francouzštině a češtině. Je autorem 311 článků, knih, zpráv, příležitostných zápisků aj. Murkova bibliografie odráží jeho všestranné zájmy, které se týkaly jazykovědy, literární historie, kulturní a politické historie, dějin slavistiky a etnologie. Nenahraditelnou práci ve své době zastával při reformě a organizaci slavistických studií na univerzitách ve Štýrském Hradci, Lipsku a Praze. Uskutečnil Kollárův sto let starý plán na organizaci slavistického kongresu.

Matija Murko se stal členem celé řady evropských vědeckých společností, byl čestným doktorem univerzit v Praze a v Lublani a převzal i tři státní vyznamenání.

Matija Murko přišel na svět ve východním Štýrsku v oblasti zvané Slovenske Gorice nebo také Prlekija. Narodil se ve vesnici Drstelja 10. února 1861.

Reálné gymnázium studoval Matija Murko v Ptuji. Vyšší (klasické) gymnázium studoval Murko od roku 1876 do roku 1880 v Mariboru.

Po svém odchodu na univerzitu do Vídně se Matija Murko do Slovinska již nikdy nastálo nevrátil, i když zůstal se svou zemí velmi úzce spojen. To vedlo také k tomu, že po založení Jugoslávie se ve své vlasti netěšil takové váženosti a zájmu jako jinde ve slovanském světě.

Většina studentů ze Štýrska odcházela studovat na univerzitu do Štýrského Hradce, ale Murko se v roce 1880 vydal do hlavního města monarchie - Vídně. Murko se pro Vídeň rozhodl jednak proto, že chtěl poslouchat přednášky významného slavisty Frana Miklošiče a jednak proto, že v hlavním městě očekával

snadnější možnost přivýdělků. Na fakultě studoval slavistiku a germanistiku.

I při dalším studiu Murka nejvíce ovlivnila osoba Frana Miklošiče, Kopitarova žáka a zakladatele srovnávací slovanské jazykovědy. Miklošičovo pojetí slovanské filologie přijímal Murko s odstupem, protože Miklošič neuznával vědecké hodnocení novějších literatur a ani kombinovaný lingvo-literární přístup.

Ve své doktorské práci se Murko ještě věnoval germanistice, ale později se zabýval už výhradně slavistikou. Pro germanistické téma se rozhodl zřejmě proto, že předseda Jihoslovanské akademie Rački řekl, že záhřebská univerzita nemá od svého založení v roce 1874 germanistu, a že by se jím mohl stát on. Dizertaci nakonec odevzdal teprve roku 1885.

Matija Murko se stal po odchodu prof. Gregora Kreka řádným profesorem na štýrskohradecké slavistice 11. dubna 1902. Murkovým kolegou byl dr. Karel Štrekelj (1859 – 1912) a ještě před ním na štýrskohradecké fakultě působil předčasně zemřelý slavista Vatroslav Oblak (1864 – 1896).

Štýrskohradecká univerzita byla nejuvážnější vysokou školou v Rakousku a na jejím slavistickém oddělení byla na podnět slovinských poslanců říšské rady založena i stolice slovinštiny. Stejná praxe, tedy založení stolice příslušného zemského slovanského jazyka panovala i v jiných rakouských univerzitních městech se smíšeným obyvatelstvem. V Praze se studovala čeština, v Krakově a ve Vratislavi polština a ve Lvově ukrajinština.

Mezi Murkovy slovinské studenty ve Štýrském Hradci patřili například jazykovědci Joža Glonar a Anton Breznik, důležitý vliv měl také na Frana Ramovše.⁷⁸

Na konci roku 1916 bylo Murkovi nabídnuto, aby se na univerzitě v Lipsku stal nástupcem slavného filologa A. Leskiena.

⁷⁸ Dolinar Darko, Matija Murko in slovenska literarna veda; s. 100

Leskien působil jako profesor slovanské filologie v letech 1871 – 1916, což je plných 45 let! Zřejmě se již při vypsání výběrového řízení počítalo s tím, že místo obsadí právě Murko. V Lipsku začal Murko přednášet 17. dubna 1917.

Do Prahy se Murko přestěhoval 1. října 1920. Tehdy mu bylo 59 let. S lublaňskou univerzitou se nedohodl a místo v Záhřebu Murko odmítl kvůli obstrukcím bělehradských úřadů.

Murkovi se podařilo udělat z Prahy znovu slavistické centrum prvotřídního významu. Slavistika byla v národním státě na vrcholu zájmu a politika šla slavistům na ruku. Velkými podporovateli byli prezidenti Tomáš Masaryk a Edvard Beneš.

Na pražské univerzitě byl Murko jmenován profesorem jihoslovanských jazyků a literatur, kdežto na svých předchozích působištích se zabýval všeobecnou slavistikou. Jednalo se tedy o zúžení jeho oboru působnosti. Proti podobné specializaci protestovali jak Fran Miklošič a Vatroslav Jagić tak i samotný Murko. Nová specializace také Murka donutila vypracovat nové přednášky, což nebylo pro skoro šedesátiletého profesora jistě nic příjemného.

Murkovým nástupcem po jeho pensionování v roce 1931 se měl původně stát také Jihoslovan. Murko si vybral prof. France Kidriče, ale ten se zabýval spíše slovinskou literaturou a v Praze se vyučovala hlavně srbochorvatská literatura. Dalším kandidátem byl Frank Wollman, profesor slovanských literatur v Bratislavě a v Brně. Ale ani po dlouhých jednáních k dohodě s ním nedošlo.⁷⁹ Nakonec se Murkovi nepodařilo dohodnout ani s Franem Ramovšem.⁸⁰

Založením slavistického časopisu *Slavia* (1929), jehož jméno sám vymyslel, navázal Murko na časopisy *Archiv für slavische Philologie*, který pod Jagićovým vedením vycházel ve Vídni a na

⁷⁹ Murko Matija, *Paměti*; s. 203

⁸⁰ Dolinar Darko, *Matija Murko in slovenska literarna veda*; s. 101

Zeitschrift für slavische Philologie, který vydával jeho žák Max Vasmer v Berlíně.

První Sjezd slovanských filologů se konal u příležitosti stého výročí úmrtí Josefa Dobrovského v roce 1929. Murko jako ředitel Semináře pro slovanskou filologii byl také vedoucí osobou při pořádání a svolávání sjezdu. Zahajovací schůze se konala ve Smetanově síni Obecního domu a Matija Murko na ní pronesl zahajovací řeč.

Účastníci prvního Sjezdu slovanských filologů se dohodli, že další sjezdy se budou konat vždy po pěti letech. Druhý sjezd se skutečně konal roku 1934 ve Varšavě.

První předseda Slovanského ústavu Lubor Niederle se v roce 1932 ze zdravotních důvodů vzdal svého místa a za svého nástupce navrhl Matiju Murka. Ten chtěl nejdříve odmítnout, protože mu v té době bylo již 71 let a chtěl dokončit jinou práci, ale nakonec po domluvě s Niederlem místo přijal. Do své funkce byl zvolen 31. května 1932. Pod Murkovým vedením začal Slovanský ústav vydávat časopisy Byzantinoslavica, Germanoslavica, Slavische Rundschau a později také časopis Slavia.

Po svých pětasedmdesátinách byl Murko v roce 1937 zvolen předsedou Slovanského ústavu na další tři roky, ale zůstal jím až do roku 1941, protože se další volby za války nekonaly. Po necelých deseti letech ve funkci v září 1941 byl Murko požádán, aby rezignoval na svou funkci předsedy Ústavu.

V roce 1951, ve svých 90 letech ještě obdržel čestný doktorát lublaňské univerzity, což bylo poslední vědecké ocenění, kterého se za svého života dočkal.

Matija Murko zemřel v Praze 11. února 1952.⁸¹ V Praze je také pohřben.

⁸¹ Některé prameny uvádějí také datum 13. února 1952.

Dílo Matiji Murka

Matija Murko začal svou vědeckou kariéru jazykovědnými díly, ale později se zabýval hlavně literaturou, dějinami a rozvojem slavistiky a etnografií. Jeho vědecké dílo vychází z pozitivistických zásad a snaží se o důkladné kulturně historické srovnávání.

O svém učiteli Miklošičovi psal několikrát. Na jeho obranu proti útokům Chorvatů vydal již ve 22 letech brožuru Miklošič in Hrvati {Poslanica hrvatskemu akademičkemu društvu „Zvonimir v Beču} (1883), Miklošičův nekrolog vydal v Letopise Matice slovinské r. 1891 a ve sborníku na památku germanisty profesora Heinzela uveřejnil i podrobnou práci o Miklošičově mládí Miklosich's Jugend- und Lehrjahre (1893). Další drobnější články týkající se Miklošiče měly název Miklošičevi čestilci (1884) a Miklošičeva najnovejša dela (1886).

Během svého pobytu ve Vídni napsal Murko dvě významné jazykovědné studie: Die Bedeutung der Fremdwörter (1886) a Enklitike v slovenščini (dva díly 1891 a 1892).

Za svého studijního pobytu v Rusku se věnoval hlavně ruským literárním dějinám. Vzešlo z nich hned několik důležitých prací: Die russische Übersetzung des Apollonius von Tyrus und der Gesta Romanorum, Die ersten Schritte des russischen Romans (1897) a především jeho nejdůležitější monografie z tohoto období Die Geschichte von den sieben Weisen bei den Slaven.

V roce 1895 Murko ve Slovinsku nadšeně referoval o Národopisné výstavě československé v článku Narodopisna razstava československa v Pragi l. 1895 (in: Letopis Matice Slovenske za l. 1896).

V roce 1893 přispěl Murko článkem v češtině do sborníku Jan Kollár 1793–1852. Sborník byl vydán ke stému výročí narození Jana Kollára a Murkův článek se jmenoval Kollárova vzájemnost slovanská. V něm označil Kollárův program slovanské vzájemnosti

za „estetický“ a odmítl návrhy, které se týkaly politické a jazykové jednoty.

Za doby svého působení ve Štýrském Hradci napsal Murko populárně vědecký článek o poměrech jižních Slovanů Kroaten und Serben (1906). Tento článek byl vydán nejen v Srbsku i Chorvatsku, ale také v Severní Americe. V roce 1913 přednášel v Mnichově na stejné téma. Přednáška měla titul Die Balkanslaven. A v roce 1915 byl Murko před německým vpádem do Srbska požádán, aby přispěl do zvláštního čísla časopisu Die Deutschen Monatshefte článkem o srbské literatuře. Článek byl příliš dlouhý, a tak bylo Murkovi nabídnuto, aby vyšel ve zvláštní brožuře. Tak se nakonec také stalo. Brožura vyšla v roce 1916 v Lipsku a Mnichově pod názvem Das serbische Geistesleben.

Při přípravách na pojednání o vlivu německé romantiky na ilyrského básníka Stanka Vraze narazil na české vlivy. To ho přinutilo, aby se začal věnovat vlivu německé romantiky na romantiku českou. Své výzkumy shrnul do své nejlepší knihy Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slavischen Romantik (Štýrský Hradec, 1897). Vzbudila velký ohlas. Napsáno na ni bylo přes 40 posudků, včetně tří, jejichž autorem byl Tomáš Garrigue Masaryk. Touto prací se habilitoval. Ne všechny kritiky byly příznivé, ale současná věda přijímá Murkova zjištění bez výhrad. Deutsche Einflüsse ... mapují vlastně celý vývoj české literatury 19. stol. pod vlivem německé kultury. Kniha měla být součástí většího celku, který by se věnoval této problematice, ale nakonec zůstalo jen u prvního dílu.

Během pobytu ve Štýrském Hradci stihl Matija Murko ještě napsat Geschichte der älteren südslavischen Literaturen (Lipsko, 1908). Tuto knihu musel ještě bránit proti kritikům zvláštní brožurou vydanou v roce 1911 (Zur Kritik der Geschichte der älteren südslawischen Literaturen). Ve Štýrském Hradci napsal ještě monografii o významu reformace a protireformace u

Jihoslovanů s názvem *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*. Tato kniha byla později znovu vydána ve Slavii v letech 1925–1927 a samostatně r. 1927 v Praze a Heidelbergu.

Vedle těchto prací vydal celou řadu článků o Vatroslavu Oblakovi (slin. 1899, něm. 1902), o Kopitarovi a Karadžićovi (1908), France Prešernovi, Stanku Vrazovi, Karlu Štrekljovi, P. J. Šafárikovi, V. Jagićovi, Janu Husovi (1909) a o svém příteli z vídeňských let Konstantinu Jirečkovi a množství nekrologů a zdravic.

Mezi nejdůležitější Murkovy etnografické studie patří studie o typu alpského domu (*Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslawen*) a o stolování na hrobech (*Der Grab als Tisch*) a o lidových lázních. Nejvíce se však Murko zabýval jihoslovanskou lidovou epikou. Té se věnoval nejdříve v mnoha člancích např. v časopisu *Prager Presse* v člancích *Im ehemaligen Sandžak Novipazar* (*Pr. Presse*; 11. 1. 1925); *Epischer Volksgesang im ehemaligen Sandžak Novipazar* (*Pr. Presse*; 25. 1. 1925). Na toto téma také přednášel ve Slovanském ústavu berlínské univerzity v roce 1923. V francouzštině vyšly jeho práce v publikaci pařížského Slovanského ústavu *La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XXème siècle* z roku 1929. Srbochorvatská syntéza vyšla v roce 1951: *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, I-II, JAZU, Zagreb, 1951. „Zvláštní význam mého díla je v tom, že jsem ukázal, jak Srby a Charváty spojuje nejen jazyk, nýbrž i jejich národní epika, nejen křesťanská, pravoslavná a katolická, nýbrž také muslimanská, která je zásadně totožná s křesťanskou.“⁸² Při svých cestách za národní epikou používal Murko fonograf a hodně také fotografoval. Z jeho zvukových záznamů se toho mnoho nezachovalo, protože část voskových válečků, které byly odeslány

⁸² Murko Matija, *Paměti*; s. 231

do Berlína, byla zničena⁸³ a část, která zůstala ve Slovanském ústavu byla znehodnocena časem a nebylo ji možné obnovit ani za pomoci moderní techniky.⁸⁴ Zpěváky fotografoval v domácím prostředí, ve skupinách i jednotlivě, někdy také zachytil jenom samotný nástroj.

Matija Murko přispěl i texty týkajícími se slovinské filologie do Ottova slovníku naučného (1898). Ve XIII. svazku na 19 stranách (ss. 403 –421) se nachází jeho Dějiny slovinské literatury. Murko podává historii slovinské literatury od Frizinských památek a dovádí ji až do aktuálních 90. let 19. století. Slovinskou literaturu hodnotí z komparativního hlediska. Čtenáři předkládá periodizaci do pěti období.⁸⁵ Pro Ottovu encyklopedii napsal ještě texty o slovinském jazyce (ss. 391 – 397) a národopisu (ss. 365 – 367).

Murkova úvodní přednáška na pražské univerzitě v roce 1920 měla titul O předchůdcích ilyrismu.⁸⁶ Další příbuzné články byly: přednáška v Bratislavě Myšlenka jihoslovanského sjednocení v minulosti, článek o jazyku chorvatských protestantů, článek O jménu Jugoslavija (in: Bidlův sborník, 1929). Syntézou těchto článků je dílo o významu reformace a protireformace pro duchovní život jižních Slovanů *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*.

Do diskuse o budoucnosti Slovinců a slovinštiny v Království SHS zasáhl článkem *Slovenski jezik v Jugoslaviji* (in: Lj. Zvon 7/1922).

Ve válečných letech napsal Murko s pomocí Rudolfa Lužika jedno ze svých největších děl *Cesty za národní epikou srbocharvátskou* v letech 1930/1932, i když sám pochyboval, že se mu podaří ho dokončit. Svou literární činnost ukončil v roce 1949

⁸³ Murko Matija, *Paměti*; s. 232

⁸⁴ Wollman Slavomír, *Osobní vzpomínky na Matyáše Murka*; ss. 11, 12

⁸⁵ Kvapil Miroslav, *Slovinská literatura v Ottově slovníku naučném*

⁸⁶ *O předchůdcích ilyrismu (Sjednocení Jihoslovanů)*. *Nové Atheneum II*, 1920; 3; 97 – 109

svými Paměti, které sepsal za pomoci Stanislava Petíry. Ve slovinštině vyšly Murkovy paměti v roce 1951 v překladu jeho syna právníka Vladimira Murka.⁸⁷

Murkovy články týkající se dějin slovanských literatur a dějin slovanské filologie sebral a částečně i přeložil Jiří Horák. Tato práce, která začala již před Murkovými sedmdesátinami, trvala delší dobu, takže Rozpravy z oboru slovanské filologie vyšly až roku 1937. Vydání druhého sborníku s názvem Rozpravy z oboru slovanského národopisu, který také uspořádal Jiří Horák, pozdržela válka, takže mohly vyjít až v roce 1947.

Vybrané práce ve slovinštině vyšly pod titulem Matija Murko, Izbrano delo, Lj. 1962 (urednik Anton Slodnjak).

Murko a lublaňská univerzita

Můžeme si klást otázku, proč se Murko nestal profesorem na lublaňské univerzitě. Ve svých pamětech o tom píše: „Po převratu jsem měl přes své pěkné postavení jen přání, dostat se do nového jihoslovanského státu, který jsem připravoval svou veškerou vědeckou činností. Byl bych si přál organisovat novou lublaňskou universitu, ale to udělaly docela dobře domácí a mladší síly. Na nový rok 1920 ráno jsem dostal telegram prof. Ivšiče ze Záhřeba, že mě navrhla tamější filosofická fakulta za svého profesora slovanské filologie. Byl jsem také 22. června jmenován, ale bez jakéhokoliv vyjednávání se mnou (...) Na Prahu jsem sám nepomýšlel, ale r. 1919 jsem dostal od prof. Máchala dopis, v kterém mi sdělil, že se v Praze zřizuje stolice pro jihoslovanské řeči a literatury a vyžádal si mé návrhy. Přemýšlel jsem mnoho o různých kandidátech, ale konec byl ten, že jsem dostal od profesora Polívky vysvětlení, že si přejí na nové místo zrovna mne.“⁸⁸ Tato odpověď se nám může zdát Murkovsky diplomatická, uhlazená až nekonkrétní. Jak uvádí

⁸⁷ Matija Murko, Spomini; Ljubljana 1951

⁸⁸ Murko Matija, Paměti; s. 163

Darko Dolinar, není pravda, že Murko nebyl ke spolupráci s lublaňskou univerzitou přizván.⁸⁹

Ve svých pamětech konstatuje, že byl připraven převzít profesuru na provizorní slovinské univerzitě v Záhřebu, ale roku 1919 bylo rozhodnuto, že tato provizorní univerzita nebude ustanovena. Když se dozvěděl, že na lublaňské univerzitě bude profesorem slovanské filologie Rajko Nahtigal, rozhodl se ho znovu podpořit.⁹⁰

Z ukázky z jeho paměti je zjevné, že odmítl místo na chorvatské univerzitě v Záhřebu. Setkal se tam totiž s byrokratickými a národnostními problémy a tak se na konci léta 1920 raději rozhodl pro univerzitu v Praze.⁹¹ Svého rozhodnutí nikdy nelitoval.⁹²

Murkův článek Slovenski jezik v Jugoslaviji

Matija Murko neměl i přes svůj vědecký věhlas v meziválečné Jugoslávii skoro žádný vliv. Abychom pochopili proč, je třeba se podívat na jeho článek Slovenski jezik v Jugoslaviji, který byl otištěn v Lublaňském zvonu čís. 7/1922. Jednalo se o překlad srbochorvatského článku Slovenački jezik i književnost, který byl původně napsán pro záhřebský časopis Nova Evropa. Murko tento článek četl v pražském spolku Jugoslovensko kolo a jak uvádí v poznámce pod čarou,⁹³ požádali ho pražští Slovinci, aby ho přeložil do slovinštiny a publikoval.

Murko od svého odchodu do Vídně v roce 1880 již nikdy dlouhodobě nepobýval ani v slovinských zemích, ani později v Jugoslávii (Království SHS). I z tohoto důvodu byl od problematiky vztahů mezi jednotlivými národy Jugoslávie vzdálen.

⁸⁹ Dolinar Darko, Matija Murko in slovenska literarna veda; s. 102

⁹⁰ Dolinar Darko, Matija Murko in slovenska literarna veda; s. 102

⁹¹ Dolinar Darko, Matija Murko in slovenska literarna veda; s. 103

⁹² Fr. Kidrič napsal v jednom ze svých dopisů F. Ramovšovi tato slova: „G. prof. Murko je bil 2 dni tukaj (...). Zelo ga zavidam, da je v Pragi! Tudi on je vesel, da se mu ni posrečilo priti v Jugoslavijo.“ cit. podle: Dolinar Darko, Matija Murko in slovenska literarna veda; s.103

⁹³ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 385

Celý vědecký život se pohyboval v mnohem kosmopolitnějším prostředí, takže mu mohla být tato problematika cizí. Kromě toho se také během své vědecké dráhy aktivně hlásil k programu slovanské vzájemnosti, jak jej definoval Jan Kollár, což byl po první světové válce již přežitek. Z tohoto důvody mohly být jeho názory pro mladší generaci ve Slovinsku i v celém Království SHS nepochopitelné.

Hned v úvodu svého článku⁹⁴ Murko odmítá výraz „srbohrvatski jezik in slovensko narečje.“ Konstatuje, že slovinština i přes svou nepochybnou blízkost srbochorvatštině není jejím nářečím. „Ni dvoma, da je slovenski jezik najbolj soroden srbskohrvatskemu in da se je iz njih, kakor sploh iz narečij vseh južnih Slovanov (torej tudi Bolgarov), mogel ustvariti en jezik, ali vemo zakaj se to žalibog ni zgodilo in ni moglo zgoditi.“ Podobným způsobem se vyjadřuje i dále⁹⁵: „Priznavam, da bi jaz tudi kot slavist imel rajši čim manj slovanskih jezikov in da bi bil za svojo osebo srečen, ako bi imeli vsaj v Jugoslaviji samo en književni jezik; (...) ali kot znanstvenik moram iz dejstev preteklosti in sedanosti slovenskega jezika delati resnične sklepe ...“ Z uvedených úryvků můžeme rekonstruovat, jak Murko o problematice slovinštiny v Jugoslávii uvažoval. Jeho názory byly na rozdíl od druhé strany čistě racionální. Konstatuje, že slovinština existuje, má svou pevnou pozici, a že tudíž nemůže jen tak zaniknout. Zároveň si ale uvědomuje, že situace kdy má jeden stát dva spisovné jazyky je krajně nepraktická. Proto taky (opět jako vědec) uvažuje o tom, co by se mělo udělat, aby se oba jazyky sblížovaly až k úplnému spojení.

Důvody, proč nemůže slovinština v novém státě zaniknout a dobrovolně uvolnit svou pozici srbochorvatštině, jsou podle Murka následující. Bylo by to prakticky neproveditelné a zároveň by se

⁹⁴ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 385

⁹⁵ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 391

oslabila pozice Slovinců, kteří žijí za hranicemi. Celá třetina Slovinců se totiž po první světové válce ocitla za hranicemi Království SHS. V Rakousku, ale hlavně v Itálii byl odnárodňovací tlak poměrně silný a ztráta spisovného jazyka by situaci „zamejských“ Slovinců ještě zhoršila.

Vidovdanská ústava uváděla, že je jazykem Království SHS jazyk srbsko-chorvatsko-slovinský, což u některých Slovinců vyvolávalo obavy, že se bude rozšiřovat srbochorvatština na úkor slovinštiny. Této situace se Murko neobával a za příklad uvedl ústavu československou, která také hovoří o československém jazyce, což ale pozici slovenštiny neoslabuje. Naopak oba jazyky jsou rovnoprávné. Je nutné bohužel říci, že budoucnost ukázala jak moc byl Murkův předpoklad mylný. Úroveň demokracie v meziválečném Československu a v balkánské monarchii byla nesrovnatelná.

V neprospěch rychlého sjednocení obou jazyků také hovoří skutečnost, že nebyl prosazen návrh, aby byl provizorním sídlem slovinské univerzity Záhřeb, což by posílilo pozici (srbo)chorvatštiny ve slovinské vědě. „Stavba slovenske kulture je torej do strehe dozidana, četudi ni popolnoma izzidana.“⁹⁶

Murko se také ptá, jestli je slovinský „separatizmus“ tak velikým neštěstím nebo jestli by nebylo pro „jugoslávskou jednotu“ (jugoslovensko edinstvo) větší ztrátou, kdyby přišla o spisovatele jako byli Prešeren, Levstik, Stritar, Župančič a další.⁹⁷

V další části článku Murko navrhuje, že by se měla připravit anketa, podobná té z časopisu Veda z roku 1913, jejímž úkolem by bylo zjistit, jak si svoji budoucnost představují sami Slovinci. Murko se pokusil nastínit svůj návrh, jak by měla situace v budoucnosti vypadat. Jeho představa byla, že by se měly oba jazyky postupně přibližovat, až by se úplně spojily. Pro tuto

⁹⁶ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 390

⁹⁷ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 391

možnost se rozhodl, protože by byla výhodná pro stát. I přesto píše: „Po vsem tem ni nobenega upanja, da bi se mogla raba slovenskega jezika v doglednem času zmanjšati ali da bi ga bilo popolnoma konec.“⁹⁸

Své návrhy na postupné sblížení uvádí Murko větou: „Moramo računiti z dvema književnima jezikom v Jugoslaviji, ali storiti vse, da se to zlo čim bolj pomanjša in ublaži.“⁹⁹ Největší význam měly v Murkově plánu školy všech stupňů. Měly vypěstovat za pomoci literatury lásku k celé vlasti bez ohledu na lokální příslušnost. Dále Murko navrhoval, že by měli jak studenti vysokých škol tak i jejich profesori migrovat mezi jugoslávskými univerzitami, čímž by se jednak zvýšilo povědomí o ostatních částech země, ale i úroveň univerzit. Jazykovědci by se měli postarat o krátké¹⁰⁰ gramatické přehledy, ve kterých by se vysvětlovaly podstatné¹⁰¹ rozdíly mezi jazyky a o diferenční slovníky. Úřady by se měly vyvarovat používání slov, která mají v různých jazycích různé významy (nadležní urad, počasni adjutant). Odborná periodika by měla být společná pro celý stát a žádoucí by bylo, aby v nich každý používal vlastní jazyk. Terminologie by měl být v maximální možné míře sjednocena, starou terminologii je třeba revidovat. To se týká i Srbů a Chorvatů, kteří by měli své terminologie nejen sjednotit, ale také modernizovat. Stát by se měl postarat o migraci úředníků, vojáků, zvláště těch mladších, kteří ještě nemají rodiny.

Murko také uvádí, že Slovinci jako malý národ jsou připraveni přinést oběti, což už se stalo ve skupštině, kde slovinští poslanci prohlásili, že není nutné číst zápisy ve slovinštině.

Celý článek končí takto: „Tudi tukaj dela čas svoje delo. Ne ovirajmo prirodnega razvoja, ljubimo in spoštujmo se vzajemno, ne

⁹⁸ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 390

⁹⁹ Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 392

¹⁰⁰ Podtrhl M. M.

¹⁰¹ Podtrhl M. M.

stvarjajmo nikakšnega slovenskega vprašanaja ... Samo tako more v bodočih pokolenjih izginiti tudi slovinski književni jezik, kar pa bodi njihova skrb.“¹⁰²

Murkovy názory byly praktické a racionální. Můžeme z nich poznat přístup vědce, který konstatuje stav a jeho příčiny, neskrývá lásku k rodnému jazyku, ale zároveň si uvědomuje, že situace, kdy má jeden stát dva spisovné jazyky je problematická. Je jasné, že Murkův kompromisní názor nemohl být v tehdejší situaci přijat.

Murkovo vědecké dílo bylo ve své době významným příspěvkem k poznání materiální kultury slovanských národů, hlavně jejich jazyků, literatur i národopisu. Důležité byly i jeho osobní kontakty s předními slavisty. Matija Murko byl přímým nástupcem velkých slovinských slavistů Jerneje Kopitara a Frana Miklošiče a slavistou v klasickém smyslu slova. Později se dostal i do blízkosti dalšího významného slavisty Vatroslava Jagiče. Na univerzitě v Lipsku nahradil jednoho z největších komparatistů Augusta Leskiena a v Praze už působil jako přední osoba světové slavistiky, i když v Jugoslávii byl mírně přehlížen a na podobu tamější slavistiky a také slovenistiky neměl větší vliv.

Z vědeckého hlediska byl Matija Murko přesvědčeným pozitivistou a osobně optimistickým realistou. Celý svůj život byl loajálním pracovníkem, který nestrpěl výstřelky. Vždy požadoval řád, což se mohlo zdát někdy až pedantické, ale při jednání s německými okupanty to bylo bezesporu i velice statečné.

Fran Ramovš

Fran Ramovš se narodil v Lublani 14. září 1890. Studoval jazykovědu ve Vídni (1910/11) a poté ve Štýrském Hradci (1911 – 14). Svou doktorskou disertaci o rozvoji praslovanských redukovaných vokálů ve slovinštině dokončil již v roce 1912, ve 22

¹⁰² Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; s. 395

letech. Odevzdat ji však směl teprve v osmém semestru. Hned poté začal psát habilitaci o moderní redukci vokálů ve slovinštině. Pro tuto práci prostudoval většinu slovinských knih od poloviny 16. stol. do poloviny 19. stol. Čerpal také ze slovinských dialektů.¹⁰³ O prázdninách 1913 cestoval po knihovnách v Německu a v Dánsku, aby tam studoval protestantské tisky. Disertaci obhájil v roce 1914 a téhož roku dokončil také svou habilitaci, která měla vyjít pod názvem *Slovenische Studien*. Kvůli první světové válce však nemohla vyjít.

Během první světové války bojoval Ramovš na sočské frontě. Po třech ofenzívách byl však demobilizován. Rok se léčil ve Vídni a roku 1917 byl propuštěn z vojska do záložní služby v Lublani a Kamniku.

V roce 1918 bylo Ramovšovi nabídnuto místo mimořádného profesora v Černovicích na Ukrajině, ale stal se privátním docentem ve Štýrském Hradci. Po rozpadu Rakouska-Uherska se vrátil ze Štýrského Hradce do Lublaně, kde se aktivně podílel na založení univerzity (byl členem univerzitní komise), kde byl ve svých 29 letech jmenován profesorem indoevropské a slovanské jazykovědy. Na univerzitě přednášel také akcentologii, fonetiku, praslovanštinu a srovnávací mluvnici indoevropských jazyků. Ramovš sice vyšel z mladogramatické školy, která se zabývala zejména indoevropskou srovnávací jazykovědou, ale sám začal tento přístup překonávat. V jeho díle tak můžeme najít vlivy De Saussura, Meilleta a dalších jazykovědců té doby.

Svou nástupní přednášku měl 3. prosince 1919 na téma historická gramatika slovinského jazyka. V přednášce Ramovš zdůraznil důležitost univerzity pro rozvoj slovinského národa. Je také logické, že si jako lingvista uvědomoval význam univerzity pro rozvoj slovinštiny a odmítal názor matematika prof. Plemlje, že

¹⁰³ Logar Tine, *Pomen Frana Ramovša za slovenistiko*; s. 13

používání slovinského „nářečí“ na lublaňské univerzitě je podporováním nevhodného separatizmu. „Kulturna politika bo morala vsekakor upoštevati dejstvo, da je dala zgodovina Slovenstvu v teku stoletij posebno duševno vsebino. Slovenski del jugoslovanskega naroda se je razvil tudi jezikovno samostojno, tako da je slovenščina, nostieljica te duševne vsebine, dasi najbližja sorodnica srbochorvaščini, danes organizem zase in da je v območju slovenskega književnega jezika za sedaj možnouslypešno kulturno delo edinole v tem jeziku.“ Tímto stanoviskem se také Ramovš postavil na stranu slovinské suverenity oproti unitaristickým tendencím vládnoucím v tehdejší politice.¹⁰⁴

Ve školním roce 1926/27 byl Ramovš děkanem univerzity a ve školním roce 1934/35 jejím rektorem. Z tohoto postu odstoupil, když nebyl přijat jeho návrh na vznik Slovinské akademie věd. Akademie nakonec vznikla v roce 1938 a Ramovš se stal jedním z jejích prvních řádných členů. V letech 1942–56 byl jejím tajemníkem a od roku 1950 až do smrti jejím předsedou. Ještě předtím v roce 1921 spoluzaložil Znanstveno društva za humanistične vede a stal se jeho prvním tajemníkem. V letech 1945–52 vedl ústav pro slovinský jazyk, který nese od roku 1986 jeho jméno.

Fran Ramovš byl šéfredaktorem Časopisu za slovenski jezik, književnost in zgodovino (1918–28), redaktorem Razprav Znanstvenega društva za humanistične vede (1923–30) Razprav filozofsko-filološko-historičnega razreda SAZU (1943–44) a Letopisu SAZU (1943–50). Působil také jako spolupracovník listů Južnoslovenski filolog (1921–50) a Slavistična revija (1950–51). Díky svým vědeckým úspěchům byl zvolen dopisujícím členem JAZU v Záhřebu a SANU v Bělehradě, Slovanského ústavu v Praze a Polské akademie věd v Krakově.

¹⁰⁴ Pogorelec Breda, Sedemdeset let ljubljanske slavistike in slovenistike; s. 25

Z plánované Historické gramatiky slovinského jazyka se mu podařilo vydat pouze dva díly Konzonantizem (1924) a Dialekti (1935). V prvním z nich představuje všechny stupně vývoje slovinského souhláskového systému. Ještě dnes je tato kniha spolehlivým zdrojem informací o historickém vývoji slovinštiny.

V „Dialektech“ popisuje různorodost slovinštiny a jednotlivé nářeční báze a dialekty. Vydání knihy se velice opozdilo, protože se Ramovš musel věnovat nejen psaní, ale také dalším povinnostem. Jednalo se o převratné dílo, protože v něm Ramovš zavedl novou klasifikaci nářečí, v níž se věnoval více než 1.000 jevům. Této knize předcházela Dialektološka karta slovenskega jezika (1931), což je první vědecky podložená mapa slovinských nářečí. Ramovš rozdělil slovinštinu na 7 nářečních bází a přibližně 40 nářečí. Jeho rozdělení nářečních bází se jen s drobnými opravami používá dodnes. Bylo logické, že se Ramovš věnoval právě dialektům, protože při nedostatku písemných památek jsou dialekty jediným pramenem pro pochopení vývoje slovinštiny.

Vývoj slovinských vokálů představil Ramovš v knize Kratka zgodovina slovenskega jezika I (1936). Zabýval se také vývojem jakostního a polytonního přízvuku.

V roce 1937 vydal společně s historikem Milkem Kosem nové vydání Frizinských památek (Brižinski spomeniki). V této knize došel k závěru, že jazykem BS je slovinština se staroslověnskými prvky.

Ramovš se dlouhodobě věnoval také rekonstrukci jazyka alpských Slovanů – předků dnešních Slovinců. Zjistil, že alpští Slované nejméně do poloviny 8. století používali praslovanské nářečí, stejně jako Srbové a Chorvati. Teprve v 8. století se v jejich jazyce začaly objevovat inovace, které ho oddělily od

praslovanštiny, takže na přelomu 10. a 11. stol., kdy byly napsány BS, šlo již o samostatný jazyk.¹⁰⁵

Fran Ramovš spolupracoval s Antonem Breznikom na dvou vydáních Slovinského pravopisu (SP 1935, SP 1937).

Fran Ramovš se chtěl ve třetím díle Historické gramatiky věnovat vývoji slovinského vokalizmu, ale kvůli množství jiné práce a horšícímu se zdraví ho již nestihl napsat.

Stejně tak už nestihl napsat knihu o historii slovinské morfologie. Podle jeho přednášek ji připravili jeho studenti. Ramovš ji sice schválil, ale výsledek nebyl takový, jako kdyby ji napsal on sám.¹⁰⁶

Fran Ramovš zemřel v Lublani 16. září 1952.

Anton Breznik

Anton Breznik dosáhl již během svého života neobvykle vysoké odborné i společenské vážnosti. Od roku 1918 byl členem Školské rady a jazykovědnou autoritou se stal ještě dříve. Od roku 1921 působil ve Vědecké společnosti pro humanitní vědy (Znanstveno društvo za humanistične vede), dvakrát byl oceněn řádem sv. Sávy, roku 1937 se stal ředitelem gymnázia a od roku 1940 byl dopisujícím členem Akademie věd a umění v Lublani. Breznik se stal tvůrcem spisovné slovinštiny v meziválečném období. Svými čtyřmi mluvicemi (z let 1916, 1921, 1924 a 1934) a pravopisy (1920, 1935 a školní vydání z let 1937 a 1938) ovlivnil její podobu jako nikdo jiný právě v době, kdy slovinština konečně začala plnit funkci státního jazyka slovinského národa v mnohonárodnostním jugoslávském království.

Anton Breznik se narodil 26. června 1881 v Ihanu v Goreňsku. Roku 1894 začal studovat na humanitním gymnáziu studoval u Makse Pleteršnika a Frana Ilešiče. Na gymnáziu však

¹⁰⁵ Logar Tine, Pomen Frana Ramovša za slovenistiko; s. 15

¹⁰⁶ Logar Tine, Pomen Frana Ramovša za slovenistiko; s. 17

Breznik nepatřil mezi nejlepší žáky a ani ve slovinštině právě ne vynikal. Vše se však změnilo roku 1899, když se začal zabývat sběrem lidových písní a poezie pro sbírku Slovenske narodne pesmi. Hlavním redaktorem sbírky byl Karel Štrekelj, profesor slavistiky ve Štýrském Hradci, který se později stal nejen jeho profesorem, ale i blízkým přítelem. Breznik začal sbírat písně z okolí svého rodiště. Jeho informátory se stali nejen členové jeho rodiny, ale i sousedi a známí. Při sbírání však Breznika nejvíce zajímalo, jak zapsat texty foneticky co nejpřesněji. Proto také Štreklje požádal, jestli by mu nedoporučil nějaké knihy o fonetice. V té době se také Breznik nadchnul pro studium slavistiky, fonetiky a folkloru. Nakonec však vše dopadlo úplně jinak. Breznik začal studovat bohosloví, ale i přesto se ještě jednou obrátil na Štreklje, aby mu poradil, jak obě studia co nejlépe spojit. Roku 1903 student Breznik recenzoval pro časopis Dom in svet Tomiňskovu disertaci Narečje v Bočni in njega sklanjatev. V té době se stal stálým spolupracovníkem tohoto časopisu. I proto se rozhodl zůstat v Lublani na bohosloveckém semináři a studium slavistiky ve Štýrském Hradci prozatím odložit.

V roce 1904 napsal Breznik v dopisu Štrekljovi tato slova: „G. vseuč. profesorja bo gotovo zanimalo, da se mi je posrečilo pri svojih tovariših nadomestiti izreko v za gimnazijsko staro l. Le kaka dva, trije so principialno za L! Seveda je bila to težka borba; tako sem torej prvi apostol vja v našem semenišču; po drugih slovenskih semeniščih so, kakor je slišati, za l; seveda ko ne vedo!“¹⁰⁷ Ve své mluvnici, která vyšla o dvanáct let později, už povoluje obě verze.

Na podzim roku 1905 napsal článek O tujkah in izposojenkah. Tímto článkem začal jeho boj proti cizím slovům ve slovinštině. Cizí slova v článku dělí na izposojenke, které už mají

¹⁰⁷ Šolar Jakob, Anton Breznik; s. 27

v jazyce své místo, kdežto tujke jsou mluvčím stále cizí. Breznikovi vadila především cizí slova (tujke) ze západoevropských jazyků.

V roce 1907 začal Breznik studovat slavistiku na univerzitě ve Štýrském Hradci. I během studia pokračoval Breznik v publikační činnosti v časopisu *Dom in svet*. Ve svých článcích se zabýval zejména problematikou cizích slov a pořádkem slov ve větě (Kako je v naši pisavi s tujkami? DS 1907; Besedni red v govoru DS 1908). A právě v otázce pořádku slov ve větě se jeho zájmy shodovaly se zájmy jiného předního slovenisty Stanislava Škrabce. Škrabec příznivě hodnotil způsob, jakým se Breznik s problematikou vypořádal.¹⁰⁸

Breznik také pokračoval ve sbírání lidových písní. Při sběru národních písní ho zajímal především přízvuk sloves. Když sbíral materiál pro srovnávací studii o slovanském přízvuku u sloves, zaměřil se i na to, co je ve slovinštině převzato z jiných slovanských jazyků. Tak vznikl delší článek *Slovanske besede v slovenščini*. V něm se rozhodl stanovit, jak postupovat při přejímání z cizích jazyků. Breznik konstatuje, že se slovinština přejímáním z ostatních slovanských jazyků velice obohatila, zároveň však bylo přejato množství slov zbytečně. Breznik není proti přejímání v případě, že chybí odpovídající vhodné slovo ve slovinštině. Přejatá slovanská slova dělí na tři skupiny: potřebná (137 slov), nepotřebná (106 slov) a ta, která je nutno ještě poopravit. Breznik však musel své názory z roku 1909 přehodnotit v roce 1935, kdy psal spolu s Franem Ramovšem *Slovenski pravopis*. Mnoho slov, která odsoudil v roce 1909 musel o 26 let později vzít na milost.¹⁰⁹ I článek *Slovanske besede v slovenščini* se dočkal kritiky z pera Stanislava Škrabce. Nesouhlasili spolu zejména v otázce, jestli by se mělo zavrhnout slovo *Slovan* (přejaté z češtiny) a nahradit termínem *Sloven*, jak to navrhoval Škrabec a jak to vyplývalo

¹⁰⁸ Stramljič Breznik Irena, Škrabčeve ocene Breznikovih jezikoslovnih prispevkov; s. 97

¹⁰⁹ Šolar Jakob, Anton Breznik; s. 35

z jazykového rozvoje slovinštiny. Ale i Škrabec nakonec uznal, že je nesmyslné odstraňovat již zavedený termín.

V roce 1909 začal Breznik psát svou doktorskou dizertaci. I v ní se věnoval přízvuku sloves v různých slovanských jazycích. Dizertace se jmenuje *Die Betonungstypen des slavischen Verbums* a Breznik ji obhájil v červenci 1910.

Na podzim roku 1910 začal Breznik učit slovinštinu na Biskupském klasickém gymnáziu v Šentvidu (u Lublaně). Jako středoškolský profesor byl prý mírný a jeho žáci ani nepociťovali, že mají co do činění s tak významným jazykovědcem.¹¹⁰ Při výuce slovinštiny si Breznik bolestně uvědomoval nedostatky učebnic a jazykových příruček. Také vznik Království SHS vyžadoval nové jazykové příručky odpovídající nové funkci, kterou slovinština získala. Již v roce 1912 Breznik kritizoval Sketovu mluvnici jako naprosto nevhodnou pro žáky. Sketova středoškolská mluvnice neodlišovala hlásku od písmena, nevěnovala se ortoepii, nebyla ani zdaleka srovnatelná se soudobými moderními mluvnicemi jiných jazyků a připomínala spíš gramatiku klasických jazyků.¹¹¹ Ohledně výslovnosti se dostal Breznik do sporu s Franem Ilešičem, což ho přivedlo k tomu, aby se začal zabývat otázkou praktického využití jazykových pravidel ve školách. V roce 1912 se na něj obrátilo nakladatelství Mohorjeva družba, aby napsal novou gramatiku slovinštiny. Rukopis byl v hrubých obrysech hotov již v roce 1914. Protože si Breznik uvědomoval, že pro mnoho lidí bude mluvnice nepřijatelná, rozhodl se vydat v roce 1914 nejprve *Začetna* pojednávající o slovenské slovníci (29 str.). Všechny kritiky však byly překvapivě pozitivní. Jedna z nich byla i z pera Stanislava Škrabce. Jako i v jiných případech se na této kritice ukazuje vztah, jaký měl Škrabec ke svému mladšímu kolegovi. Ukazuje, jak velice si ho

¹¹⁰ Šolar Jakob, Anton Breznik; s. 38

¹¹¹ Šolar Jakob, Anton Breznik; s. 42-43

vážil, ale zároveň ho oprávněně kritizoval a byl vždy ochoten přispět mu radou.

Breznikův pravopis z roku 1912 byl nedostačující a už vůbec neodpovídal významu jaký získala slovinština po roce 1918, takže když byly v roce 1933 získány finance na vydání nového pravopisu, bylo rozhodnuto, že ho mají napsat společně Fran Ramovš a Anton Breznik. Slovenski pravopis z roku 1935 měl velkou váhu, protože jeho vydavatelem bylo nakladatelství Vědecké společnosti a jeho autorem byly dvě největší lingvistické autority té doby. Kniha je nesrovnatelně rozsáhlejší a kvalitněji zpracovaná než SP 1920. Má 24 stránek pravidel a 300 stran slovníkové části. Vládní orgány požadovaly, aby autoři opravili některé chyby a potom se rozhodly knihu úředně schválit.

Nový pravopis vyvolal celou řadu kontroverzí. Jeho největším kritikem byl Joža Glonar, který právě v té době dokončil svůj Slovar slovenskega jezika. V něm používal vlastní verzi pravopisu a doufal, že se jeho pravopisné zásady prosadí. Glonarovi i ostatním kritikům věnoval Breznik článek Ocenjevalcem Slovenskega pravopisa, který vycházel na pokračování v deníku Slovenec v roce 1936.

Celý náklad koupila Jugoslovanska knjigarna, rychle ho rozprodala a žádala dotisk. To však autoři odmítli, protože se rozhodli vydat menší školní vydání, ze kterého bylo vypuštěno všechno, co se týče výslovnosti a všechno, co se nepoužívá dost často. Zkrácená verze Slovinského pravopisu vyšla v roce 1937 a o rok později ještě jednou. V tomto vydání Breznik přepracoval úvodní kapitoly, které se rozrostly na 31 stránek, kdežto slovníková část byla zmenšena na 200 stránek.

Kromě těchto knih se Anton Breznik podílel na Grafenauerových Slovinských čítankách pro vyšší třídy a na Slovinské mluvnici pro III. a IV. třídy gymnázií, která byla sepsána na základě jeho mluvnice. Stal se také lektorem slovinských knih

pro základní, měšťanské a střední školy. Byl členem vyšší školské rady v Lublani a po roce 1918 pomáhal s organizací slovinského školství. Často také přednášel učitelům o výuce slovinštiny. Stal se redaktorem Škrabcových jazykovědných spisů. V posledních letech života byl předsedou Spolku slavistů.

Po vzniku lublaňské univerzity v roce 1919 se Breznik stal jedním z kandidátů na profesora slovinštiny. Výuka slovinštiny však byla na fakultě omezena na historickou mluvnici, jejímž profesorem byl od začátku Fran Ramovš. Když měl o několik let později vzniknout lektorát slovinštiny, nebyl s tím nápadem Breznik spokojen. Cítil totiž, že je jeho talentu a vzdělání škoda, a že podobnou práci zvládne kdokoli jiný. Nakonec začal Breznik přednášet staroslověnštinu na teologické fakultě.

Breznik se zabýval také dialektologií, zvláště nářečím postojenským, poljanským a horjulským. Zabýval se i starými literárními památkami, z čehož vznikly rozpravy *Literarna tradicija v Evangelijih in listih* (1917), *Japljev prevod sv. pisma* (1928) a článek *Slovenski slovarji* (1926), v němž analyzoval slovinské slovníky do Pohlinovy doby. Novějším slovníkům se věnoval v rozpravě *Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev* (1938).

Zabýval se také osobností slavisty Josefa Dobrovského, jehož vliv na slovinštinu popsal v článku *Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik* (Praha, 1929). V této práci Breznik zjišťuje, že v období obrození a romantiky byla do slovinštiny přejímána nejen potřebná, ale také naprosto nepotřebná slova, často na úkor autochtonních výrazů. Breznik v souladu s Kollárem uvádí: „Slovenski pismeni jezik se je v novejši dobi zelo obogatil z besedami in izrazi naših močnejših bratov. To je bil eden najlepših sadov slovanske vzajemnosti, kakor jo je sprožil Kollár in

so jo posamezni slovanski rodoljubi obračali v prid vsak svojemu narodu.“¹¹²

Do polemiky na téma jugoslávského unitarizmu přispěl v národnostně vypjatém roce 1931 článkem Vpliv slovenskih slovarjev na srbskohrvatske, v němž dokazoval, že slovinských vlivů na srbochorvatštinu bylo mnohem více, než se tehdy předpokládalo. Svůj zájem o vliv slovinštiny na ostatní slovanské jazyky zhmotnil do práce Slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini (1937).

Podle Levstikova vzoru sepsal Novejše napake slovenskega sloga (1918) a v následujícím roce začal vydávat Jezikovne ocene. V nich kritizoval z pohledu jazykovědce vycházející beletrii a překlady. Na Jezikovne ocene navazuje deset článků se souhrnným názvem Jezik naših pripovednikov z let 1934-36.

Za nejlepšího spisovatele a překladatele své doby považoval Breznik Otona Župančiče. Píše o něm, že některé jeho překlady dokonce překonávají jazyk originálu. „Župančič res sloveni tuja dela. Za tujo rečenico poišče slovensko rečenico, za tujo besedo slovensko besedo, za tujo stavčno obliko domačo obliko. Od Župančiča se morajo učiti vsi naši prevajavci (sic!), ki zares le prevajajo, ali pravilneje, predstavljajo tuje posebnosti v naš jezik.“¹¹³

Svou kritiku soudobého publicistického jazyka přinesl v článku O časnikarski slovenščini (1933). V tomto díle se zaměřuje na kritickou situaci slovinštiny pod unitaristickým tlakem a dokazuje, že z podobných kritických situací vycházela v minulosti slovinština vždy posílená.

Otázce slovinštiny v Jugoslávii se věnuje také v článku Naše jezikovno edinstvo, (DS 35/1922). Breznik v článku uvádí, že Slovinci v mnoha ohledech (literatura, osvěta) převyšují Srby i Chorvaty. A odmítá i myšlenku, že by se měla slovinština pomalu

¹¹² cit. podle: Cossutta Rada, Prevzemanje besed iz jezika v jezik; s. 228

¹¹³ Breznik Anton, Življenje besed; s. 96

přibližovat srbochorvatštině. Přidal i často opakovanou a naivní teorii, že by se měli Srbové i Chorvati učit alespoň minimum slovinských slov, aby mohli číst slovinské knihy, ale mluvit a psát by měl každý po svém.¹¹⁴

Dr. Anton Breznik zemřel v Lublani 26. března 1944.

Pravopisy

Anton Breznik je autorem Slovinského pravopisu z roku 1920 a spolu s Franem Ramovšem i autorem pravopisů z let 1935 a 1937. Práce na společných pravopisech byla rozdělena tak, že Breznik sestavil hlavní slovníkovou část a Ramovš napsal úvod kapitoly o ortoepii.

Breznikovy pravopisy se co do kvality nemohou poměřovat s jeho mluvnicemi. Breznikovi možná tolik nevyhovovalo, že je pravopis věcí dohody spíše než jen strohou vědeckou záležitostí. Ve všech třech pravopisech Breznik bojuje proti cizím slovům a doporučuje domácí slova. Breznik se v pravopisech musel vzdát myšlenky z mládí, aby se cizí slova psala v originále, čímž by stála mimo systém a nekontaminovala čistý jazyk. V této otázce musel ve všech svých pravopisech ustoupit, protože je to prakticky neproveditelné. SP 1920 byl mnohem více puristický než SP 1935. V SP 1920 Breznik cizí slova zakazuje (a označuje je †), kdežto v obou pozdějších pravopisech je spíše nedoporučuje. Zaměřuje se hlavně na slova přejatá z francouzštiny. Většina zjevných germanizmů totiž byla v té době z jazyka vytěsněna. SP 1937 naopak užívání cizích slov opět omezuje.

V SP 1920 nacházíme ještě dvojtvary typu bravec/bralec, ale dvě pozdější vydání povolují pouze tvar bralec. SP 1935 také odmítá psaní uzavřeného hiátu typu i + samohláska (materija – materialen), jak to ve svém slovníku navrhoval Joža Glonar.

¹¹⁴ Toporišič Jože, Anton Breznik; s. 143

Slovenski pravopis z roku 1920, který nahradil pravopis Frana Levce z roku 1899, je dílko velice stručné a značně neuspokojivé. Pravopis je velice stručný, protože do něj Breznik zahrnul pouze nejdůležitější případy, zkrátil úvod a zabýval se jen nejdůležitějšími pravidly. Jako takový má SP 1920 pouze omezenou použitelnost.

Pravopis z roku 1935 už je dílem kompletně novým, zmodernizovaným, s mnoha vylepšeními a s podstatně rozsáhlejší slovníkovou částí. Breznik z Ramovšem označují SP 1937 jako zkrácené školní vydání SP 1935 zřejmě z důvodu, aby byl rukopis snadněji schválen jako školní příručka. Stane Suhadolnik však ve svém příspěvku¹¹⁵ tvrdí a dokazuje, že se jedná o nové samostatné dílo. Většinu změn oproti vydání z roku 1935 navrhl Jakob Šolar.

Na druhé stránce SP 1935 nacházíme tuto větu: „Po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, sta izdajo priredila A. Breznik in F. Ramovš.“ Podle J. Glonara tvořili tuto komisi Breznik, Grafenauer, Kidrič, Nahtigal, Prijatelj a Ramovš.¹¹⁶

V pravopise z roku 1935 byly zaznamenány kraňské přízvuky, kdežto SP 1920 uvádí přízvuky pouze zřídka. Někde se v SP 1935 objevují dvě verze přízvuků. Pravopis (SP 1920) dost často připouští až příliš mnoho variant, což se dá Breznikovi vyčítat.¹¹⁷

V zimních měsících let 1935/36 vyšlo 23 kritik, zpráv a parodií, které otráslы pozicí SP 1935, ale i přesto byl v lednu 1937 úředně schválen. Hlavním kritikem byl Joža Glonar, který odmítl teoretická východiska SP 1935 a upozornil na jeho nedostatky. Breznik napsal článek Odgovor kritikom (zejména Glonarovi, Koštiálovi, Debeljakovi a Vl. Levstikovi), ve kterém však přijal jen

¹¹⁵ Suhadolnik Stane, Utrditev in uzakonitev Slovenskega pravopisa leta 1937; s. 499

¹¹⁶ Toporišič Jože, Breznik-Ramovšev slovenski pravopis; s. 34

¹¹⁷ Toporišič Jože, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika; s. 126

několik připomínek. Pro nové vydání SP připravil několik změn i Jakob Šolar.

Rozdíl mezi pravopisy:

SP 1920: 104 str., 32 str. pravopis. pravidel (menší formát než SP 1935 a SP 1937)

SP 1935: 324 str., 20 str. pravopis. pravidel, 9 600 hesel a 21 000 slov

SP 1937: 234 str., 25 str. pravopis. pravidel, 7 400 hesel a 16 200 slov

Všimněme si nyní, jaký vliv měl jugoslávský unitarizmus na příklady v části s pravopisnými pravidly v pravopisech z let 1920 a 1937 (příklady ve SP 1935 jsou totožné).

SP 1920: Lastna imena, t.j. imena, ki zaznamujejo določene osebe ali predmete n.pr. Župančič, Jugoslovan, Slovenija, Kras, Balkan, list Vrtec, Zvonček, časopis Čas, pevsko društvo Slavec;

SP 1937: Lastna imena, t. j. imena, ki zaznamujejo posamezne osebe, živali ali stvari n. pr. Jugoslavija, Beograd, Ljubljana, Slovenec, Kras, Balkan, Župančič, Anton;

SP 1920: Imena (naslovi) listov, knjig, slovstvenih izdelkov itd. a) Slovenski Narod, Slovenski Gospodar, Slovenski Pravník, Slovenski Učitelj, Ljubljanski Zvon.

SP 1937: Imena (naslovi) listov, knjig, slovstvenih izdelkov, društev, podjetij itd.; n. pr. Obrtni vestník (list, Dom in svet, Zlata doba (list), Časopis za zgodovino in narodopisje (list), Cvet in sad (Jurčičeva povest), Podobe iz sanj (Cankarejva knjiga) Čez plan (Župančičeva pesniška zbirka), Muzejsko društvo za Slovenijo, atd.

SP 1920: Stalni pridevki, ki se rabijo kot lastna imena, n. pr. Luka Svetec Podgorski, Dušan Silni, Aleksander Veliki, Ludovik Sveti, Ludovik Pobožni, Friderik s Praznim žepom, srbski junak Črni Jurij, Kralj Peter Prvi (navadno se piše z rimsko številko: I.), Benedikt Petnajsti (XV.).

SP 1937: Stalni pridevki, ki se rabijo kot lastna imena, n. pr. Dušan Silni, Aleksander Zedinitelj, Peter veliki Osvoboditelj, Ludovik Sveti, Ludovik Pobožni, Friderik s Praznim žepom.

Z uvedených příkladů vidíme, že politika promlouvala i do podoby slovinských jazykovědných příruček. Vzhledem k tomu, že oba autoři SP 1937 byli známi tím, že odmítali unitaristické tendence, můžeme se domnívat, že přizpůsobování příkladů politice jugoslavizmu mělo mít vliv hlavně na cenzuru a přesvědčit ji, aby nedělala problémy s uzákoněním pravopisu.

Mluvnice

Anton Breznik byl autorem celkem 4 mluvnic. Vyšly v letech 1916, 1921, 1924 a 1934. Breznikovy mluvnice nejsou jen soupisem toho, co bylo až dosud vyzkoumáno, ale obsahují úplně nové objevy z oblasti slovenistiky.¹¹⁸ Jsou také mnohem kvalitnější než jeho pravopisy.

První Breznikova Slovenska slovnica vyšla v roce 1916. Potřebovala úřední schválení, aby mohla být používána jako středoškolská učebnice. Lektorské posudky měli napsat Rajko Nahtigal a Josip Tominšek, profesor v Mariboru. Nahtigal, který knihu hodnotil z odborného hlediska, se o ní vyjádřil velice příznivě a doporučil ji k používání. Josip Tominšek však knihu z metodologického hlediska zavrhl a ve svém nedochovaném posudku ji odmítl. Jeho hlavním argumentem bylo, že do středoškolské mluvnice nepatří ortoepie a kapitoly o přízvuku.¹¹⁹ Díky tomuto hodnocení nebyla kniha schválena jako oficiální školní pomůcka i přesto, že Tominškem kritizované části byly pro novou mluvnici klíčové. Z Breznikovy korespondence vyplývá, že ho Tominškovo hodnocení velice zklamalo a rozhodoval se, jestli bude vůbec v psaní mluvnic pokračovat.

Mluvnice způsobila rozruch, protože kladla vyšší nároky na uživatele, tedy zejména na učitele. Největší novum spočívá v tom, že je zaměřena nejen na pravopis, ale také na ortoepii. Fonetika měla v posledním vydání Sketovy mluvnice z roku 1911 15 stran, z čehož přízvuk zabíral dvě stránky, kdežto Breznik se fonetice věnoval na 53 stránkách a přízvuku na osmi stránkách.

Ve druhém vydání z roku 1921 vypustil Breznik přízvuk z kapitoly o morfologii, dále vynechal některé zajímavosti z nářečí, takže byla kniha schválena pro použití ve školách. Třetí vydání, které vyšlo roku 1924 ve vysokém nákladu, se téměř nezměnilo. Po

¹¹⁸ Šolar Jakob, Anton Breznik; s. 60

¹¹⁹ Šolar Jakob, Anton Breznik; s. 46

osmi letech začaly zásoby knih docházet a nakladatelství se dožadovalo nového vydání. Breznik si však uvědomoval nedostatky své mluvnice, k nimž podle jeho názoru patřila zejména syntax a stylistika. Rukopis nové mluvnice byl hotov roku 1931 a v roce 1932 ho v Bělehradě recenzoval Janko Lokar. Breznik musel doplnit stylistiku, pojednání o pádech a zejména pozitivně informovat o blízké příbuznosti se srbochorvatštinou, jak to požadoval tehdy vládnoucí unitaristický režim. Jak je vidět, politika jugoslavizmu měla vliv dokonce i na jazykovědu. Breznik se cítil uražen, a chtěl dokonce rukopis zničit. Celou situaci musel diplomatickým jednáním zachránit Jakob Šolar.

Problematický byl také Breznikův vztah s nakladatelem, po kterém požadoval vyšší honorář. Breznikův honorář byl nakonec zvýšen na 50 000 dinárů a mluvnice po dvou letech čekání vyšla.

Ve svých mluvniciích převzal Breznik pravopisná pravidla, která stanovil svým pravopisem Fran Levec. Breznik se však musel velice přemáhat, protože je nepovažoval za příliš dobrá. Levцова pravopisná pravidla se rozhodl respektovat i v prvním vydání svého pravopisu, který vyšel v roce 1920.

Breznik ve svých mluvniciích vychází z mladogramatických zásad. Zároveň má na mysli jejich praktickou použitelnost. Jedná se totiž o středoškolské mluvnice, což je vidět již na výběru kapitol.

Slovenska slovnica 1916

1. Glasoslovje	1 - 16
2. Oblikoslovje	65 - 169
3. Debloslovje	170 - 226
4. Skladnja	228 - 262
Dodatek: O stihotvorstvu	265 - 272

Slovenska slovnica 1924

Slovenski pismeni jezik

1. Glasoslovje	7 - 69
2. Oblikoslovje	70 - 158
3. Besedotvorje	160 - 197
4. O stavku	200 - 223

5. Meroslovje	233 – 239
Cirilske črke	240

Slovenska slovnica 1934

Slovenska narečja	1
Slovenski pisмени jezik	4
I. Glasoslovje	13 – 68
II. Oblikoslovje	69 – 156
III. Besedoslovje	158 – 195
IV. Skladnja	197 – 240
V. Stilistika	245 – 251
VI. Meroslovje (Metrika)	252 – 259

Z obsahu vidíme, že se mluvnice postupem času rozšiřovala a přibývaly v ní nové kapitoly. Jednalo se zejména o kapitoly, které bylo možné využívat při školní výuce (metrika, stylistika). Po převratu přibýly také kapitoly o slovinském jazyce, nářečích a v jednom případě i tabulka cyrilské abecedy.

Kapitola o slovotvorbě, která obvykle v gramatikách nebývá, se objevila v mluvnici z roku 1934. Breznik v ní pečlivě vyjmenovává nejen způsoby tvoření slov, ale uvádí i všechny přípony, jejich významy a příklady slov z nich vytvořených.

Od slovotvorby se Breznik dostává k etymologii, kde vysvětluje původ některých slov jak ze slovanských tak i neslovanských jazyků. V další kapitole (Besedni zaklad) uvádí, že je většina slov ve slovinštině slovanského původu a uvádí, která slova přinesli do slovinštiny její tvůrci (Hipolit, Pohlin, Gutsman, Vodnik, Ravnikar, A. Murko, Janežič) a noviny (Novice, Slovenija, Naprej). Všimá si také výpůjček z jiných slovanských a neslovanských jazyků a uvádí jejich původ. V další části vysvětluje své stanovisko k používání cizích slov. Uvádí také své dělení na „izposojenke“ a „tujke“, které má vliv i na soudobou slovinštinu.

Kapitolu o slovotvorbě uzavírá stať o tropech (Metafora, Metonymie) a figurách.

V kapitole o přízvuku si Breznik všímá pouze polytonického přízvuku. Srovnává jej se srbochorvatským.

Slovesa dělí podle kmene infinitivního na 6 skupin + atematická slovesa. Tyto skupiny dále dělí na třídy podle toho, jak je kořen zakončen.

Zvláštností je, že Breznik přidává ke každé třídě sloves přehled přízvuků v paradigmatu. Dále se u sloves stručně zabývá časem, způsobem, pojednává o infinitivu, supinu, participiích a glagolniku (podstatné jméno slovesné). Po všech výkladech následují příklady nesprávného a správného používání. (např.: Vši včerašnji listi obsodijo/obsojajo, ali: so obsodili. Iz besed poslanca posnamemo/posnemamo/so posneli). I tato skutečnost dokazuje, že měl Breznik zájem napsat prakticky použitelnou (a používanou) středoškolskou mluvnici.

Ve svých čtyřech mluvniciích stanovil Breznik pevnou normu slovinského jazyka, jak to vyžadovala společensko-politická situace. Jednalo se sice o mluvnice středoškolské, ale i tak dobře plnily svou funkci.

Božo Vodušek

Božo Vodušek (1905–1978) je veřejnosti známý hlavně jako výborný básník, ale kromě toho se neméně úspěšně věnoval i jazykovědě a politice. Jeho básnická sbírka *Odčarani svet* z roku 1939 je považována za jedno z nejvýznamnějších meziválečných literárních děl. Odmítl v ní převládající romantické a neoromantické tendence, což se neprojevalo pouze jazykově, ale také tím, že demytizoval básníka, jehož duše naplněná krásou prý trpí v ošklivém světě. Snažil se tak vymanit myšlení Slovinců z básnické mystifikace¹²⁰. Sbíрку vydalo nakladatelství Modra ptica, do jejíhož literárního časopisu Vodušek přispíval. Je také

¹²⁰ Paternu Boris, *Voduškov poseg v jugoslovansko vprašanje*; ss. 121 - 122

autorem monografie Ivan Cankar (1937) a eseje o Baudelairovi *Fleurs du mal* (1957).

V jazykovědě se za přelomový, i když ve své době nedocenený považuje jeho článek *Za preureditev nazora o jeziku* zveřejněný v sborníku *Krog* v roce 1933. Na článek mělo zřejmě vliv i jeho studium v Praze (1928/29). Po druhé světové válce vydával polemické články o jazykovědě jako např. *Pripombe k slovenskemu pravopisu* (1950), *O slovenskem pravopisu in jezikovnih načelih* (1951) a *Historična pisava in Historična izreka* (1958/59). V letech 1953–73 působil na Institutu za slovenski jezik při SAZU. V letech 1952–63 byl vedoucím jeho lexikologického oddělení.

Již v mládí se politicky se angažoval, nejdříve v katolickém táboře v tzv. križarskem hnutí. Od tohoto hnutí se však v první polovině 30. let názorově i politicky oddělil a přešel do levicového (tzv. svobodomyšlného) tábora. V několika časopisech (*Križ na gori*, *Dom in svet*, *Sodobnost*, *Ljubljanski zvon*) vycházely jeho eseje, které odrážely jeho etické, generační, národní a politické postoje. Polemizoval v nich jak s levicovým publicistou Josipem Vidmarem, tak i s křesťanskými intelektuály (např. s France Vodnikem) Mezi Voduškovy nejvýznamnější nacionálně-politické eseje patří *Etika in politična miselnost Slovencev*¹²¹ z roku 1927.

Etika in politična miselnost Slovencev

Svůj článek *Etika in politična miselnost Slovencev* napsal Vodušek v roce 1927. Tehdy mu bylo pouhých 22 let. I přesto jde o článek mimořádné kvality. Rozhodl se v něm vyjasnit svůj postoj k tzv. jihoslovanské otázce, neboli k postavení Slovinců v Království SHS. „Ta velika laž našega političnega življenja je naše razmerje do Srbstva“¹²², napsal hned v úvodu. Jihoslovanská myšlenka se

¹²¹ In: *Križ na gori* 1927, také in: *Slovenska misel*, Ljubljana 1985

¹²² Vodušek Božo, *Etika in politična miselnost Slovencev*; s. 148

podle něj zdiskreditovala hlavně tím, že postavení Slovinců v Království SHS není rovnoprávné.

Vodušek konstatuje, že před rokem 1918 nebylo nic divného na tom, že si lidé představovali svojí existenci v budoucí Jugoslávii, ale v roce 1927 po devítileté zkušenosti s životem v této zemi a s její (unitaristickou) politikou je nutné tento názor přehodnotit. Píše, že propagace jihoslovanství ze strany Slovinců je neetická, dokud na ni Srbové neodpovědí tím, že Slovincům zaručí rovnoprávné postavení ve státě. Kritizuje skutečnost, že se státní převrat v roce 1918 interpretuje jako osvobození a tento termín označuje za lež. Základem lživé hry mezi oběma oficiálními (liberálním a katolickým) tábory je lež o osvobození. „... zgodilo [se je], da smo se leta 1918. zatekli kakor nebogljeni otroci izpod mačehovske roke Avstrije v materino naročje srbskega naroda, pričakujoč iz njihovih rok svobode in enakopravnosti.“¹²³

Ve svém článku však Božo Vodušek vyzývá, aby se Slovinci poučili právě od Srbů, z jejich historie a z toho, jak se stali politickým národem. Kritizuje nepřipravenost Slovinců k obětem a jejich malé sebevědomí zapříčiněné dlouhodobou nerovnoprávnou existencí v rámci cizího státu. O slovinských autonomistech píše jako o lidech, kteří sedí za pecí a brečí: „Jen nás nechte proboha žít, vždyť jsme také lidé.“¹²⁴ Autonomistům vyčítá polovičatost, nerozhodnost, nedůslednost a nedostatek morálních sil. Kromě toho je kritizuje také za to, že nikdo z nich veřejně neoznačil termín osvobození za lež.

V závěru článku požaduje federální uspořádání Království SHS a upozorňuje politiky, že pokud nebudou vyslyšeny požadavky po rovnoprávnosti bude nutné zlikvidovat stát. To má být jen první

¹²³ Vodušek Božo, *Etika in politična miselnost Slovencev*; s. 153

¹²⁴ Vodušek Božo, *Etika in politična miselnost Slovencev*; s. 150

krok, protože: „Lastna državna oblika je za narod enak ideal kakor za poedinca, osebna svoboda.“¹²⁵

Článek dvaadvacetiletého Voduška je nejen originálním příspěvkem do diskuze o slovinské národní identitě v rámci Království SHS, ale také národním programem. Jedná se o reálný program, který nedopouští žádné kompromisy v otázce budoucí existence slovinského národa. To však nejde bez patřičné snahy, protože svobodu ještě nikdo nikdy nedostal z cizích rukou. Tím, že se odvolával na srbskou historii dal Vodušek ponaučení nejen slovinským, ale i srbským politikům. Zdůraznil, že právě Srbové by na základě své historické zkušenosti měli Slovincům rozumět.¹²⁶

Za preureditev nazora o jeziku

Svým článkem *Za preureditev nazora o jeziku* se Božo Vodušek pokusil o funkcionalistickou strukturní interpretaci jazyka. Tím také jako jeden z prvních ve Slovinsku navázal na výzkumy Pražského lingvistického kroužku.

1.1 Slovinský jazyk a purismus

Jazyk Vodušek definuje strukturně, ontologicky a sociologicky. Jazyk určuje – jak to uváděl i Humboldt – národ.¹²⁷ Jeho sociologický význam je však u Slovinců ještě důležitější, neboť právě jazyk byl v minulosti nejdůležitějším znakem společné identity. Také vývoj slovinského jazyka v 19. století nebyl přirozený jako u jiných jazyků, ale často na něj měla vliv politika, hlavně myšlenka slovanské vzájemnosti. Pod jejím vlivem jazykovědci, jejichž práci zde Vodušek kriticky oceňuje, vytvořili archaický typ slovinštiny, která byla na rozdíl od slovinštiny Trubarovy mnohem vzdálenější hovorové (lidové) slovinštině. Začala být totiž obohacována výrazy převzatými ze slovanských jazyků, hlavně

¹²⁵ Vodušek Božo, *Etika in politična miselnost Slovencev*; s. 154

¹²⁶ Paternu Boris, *Voduškov poseg v jugoslovansko vprašanje*; s. 125

¹²⁷ Vidovič Muha Ada, *Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju prve pol. 20. stol. (s poudarkom na Voduškovi razpravi iz l. 1932)*; s. 111

z ruštiny, češtiny a srbochorvatštiny. Tyto výrazy jí však byly cizí. Násilně byly vytlačovány převzaté výrazy z neslovanských jazyků (hlavně z němčiny a italštiny), i když měly v jazyce své opodstatnění nebo se tam vyskytovaly již dlouhou dobu. To vše vyvolalo v jazyce velkou stylovou nejednotnost a zmatek. „V najboljšem slučaju je pomenil ta puristični boj proti besedam neslovanskega izvora nepotrebno zapravljanje energije, na drugi strani pa je pomenilo uvajanje slovanskih tujk, čeprav je bilo politično razumljivo, prekršitev edino pravilnega načela stilske enotnosti jezika.“¹²⁸ Toto pronikání slovanských výrazů do jazyka označuje Vodušek jako slovanský purismus.

Voduškovo stanovisko k purizmu je jasné. Odmítá ho a to bez jakékoliv výjimky. Svou kritiku však zaměřuje nejen proti purizmu 19. století, ale i na nový purismus 30. let 20. století s Breznikovým rozdělením převzatých výrazů na izposojenke a tujke, podle toho jestli byl jejich původ slovanský nebo neslovanský.

2.1 Stylová diferenciacie jazyka

Nejdůležitější zásadou při tvorbě nového spisovného jazyka musí být soulad s lidovým jazykem. Slovinští jazykovědci se však podle Voduška opírali o myšlenky racionalizmu, který vidí spisovný jazyk jako racionální výtvar jazykovědců, jako něco, co je všeobecně platné bez ohledu na kulturně-historické, sociologické a individuálně-psychologické okolnosti.¹²⁹ Na tvorbu spisovného slovinského jazyka měl ve své době podstatný vliv jazyk rolnických obyvatel venkova, který však nevyhovoval potřebě po všeobecně použitelném jazyce s dostatečnou intelektuální silou schopnou vyjádřit i složitější abstraktní pojmy.

„Jezik je produkt najrazličnejših socijalnih, kulturnih, gospodarskih in individualno psiholoških okoliščin, ne kak umeten

¹²⁸ Vodušek Božo, Za preureditev nazora o jeziku; ss. 67 - 68

¹²⁹ Vodušek Božo, Za preureditev nazora o jeziku; s. 69

plod razuma, ampak rezultat tako razuma kot čuvstva in sicer čisto konkretnega razuma in čuvstva, danih po določenih zgodovinskih okoliščinah. ... Jezik ni samo sredstvo za racionalno prenašanje misli, ampak služi človeku obenem tudi kot izraz njegovih čuvstev.“¹³⁰

Spisovný jazyk bývá typický pro určité sociální nebo politické společenství. Kromě spisovného jazyka však existují ještě další jazykové vrstvy. Jsou to jednak dialekty a jednak mluva různých odborných a profesních skupin, vymezených sociálně.

2.2 Nominálnost a verbálnost jazyka

Vodušek vyčítá jazykovědcům, že považují za základ slovinštiny sloveso a předepisují verbální vyjadřování. Příčinu vidí v tom, že většina jazykovědců pochází z rolnických rodin a tudíž i jejich vlastní jazyk je tímto původem negativně poznamenán. (Vodušek sám se narodil i zemřel v Lublani.) Rolnický jazyk je na rozdíl od jazyka dělnictva a inteligence výrazně verbální.

Každý jazyk je primárně verbální a až s jeho intelektualizací se vyjadřování mění z verbálního na nominální. To také ukazuje na nižší stupeň rozvoje slovinštiny. Vodušek zjednodušuje, když tvrdí, že sloveso má v sobě více citovosti a subjektivnosti, než substantivum, které je naopak objektivní. Stejným způsobem hodnotí také cizí jazyky. Ve většině vyspělých západních jazyků převažuje nominální vyjadřování, kdežto slovanské jazyky, které jsou na nižším stupni vývoje jsou verbální. Primitivní jazyky jsou syntetické, to znamená, že jedno slovo má více významů, kdežto moderní jazyky jsou analytické. To znamená jeden výraz rovná se jeden význam.

Tuto část Voduškovy rozpravy označuje Ada Vidovič Muha za zjednodušenou a naivní.¹³¹

¹³⁰ Vodušek Božo, Za preureditev nazora o jeziku; s. 70

¹³¹ Vidovič Muha Ada, Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju prve pol. 20. stol. (s poudarkom na Voduškovi razpravi iz l. 1932); s. 111

3.1 Styl a stylistika

Vodušek si vzal na paškál i jazykovou kulturu. Kritizoval nevhodné používání jazykových stylů, dialektizmů a archaizmů v literatuře, zvláště v překladech a také rozhodující vliv venkovského jazyka, o němž stále panovalo přesvědčení, že je nejčistším pramenem pro tvorbu spisovné slovinštiny. Podle něj je třeba brát v úvahu sociologické a psychologické rozdělení jazyka.

Za nejškodlivější označil tři zásady: posedlost ostatními slovanskými jazyky, velký vliv rolnického jazyka a myšlenku, že jazyk tvoří logickým a racionálním způsobem jazykovědci.

Kritizuje také skutečnost, že slovinština nemá vlastní stylistiku¹³², která by vymýtila nevhodný jazyk.

Článek Vodušek zakončuje myšlenkou, že budoucí stylistika by se měla co nejvíce opírat o běžně používaný hovorový jazyk, být rozrůzněná podle sociálních skupin a co nejvíce povolovat svobodné vyjadřování jednotlivce.

Svým článkem *Za preureditev nazora o jeziku* vytvořil Vodušek jeden z klasických textů moderní slovinské lingvistiky. I když článek ve své době nepřinesl velký ohlas, seznámil slovinskou veřejnost s moderním funkčním chápáním jazyka a úlohou jazyka ve společnosti. Zároveň se v něm distancoval od soudobých jazykovědců, hlavně od jejich purizmu a ukázal tak směr, kterým by se mohla slovinská jazykověda ubírat v budoucnosti.

Božidar Borko

Božidar Borko (1896–1980) ve svých novinových člancích v deníku *Jutro*, kde působil jako kulturní redaktor, reagoval na nové poznatky o jazykovědě, které přinesla práce Pražského lingvistického kroužku (PLK). Již v roce 1932 informoval o sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* a v roce 1936, 1937

¹³² Tuto skutečnost kritizuje i B. Borko ještě o 11 let později.

a v roce 1938 o časopisu Slovo a slovesnost.¹³³ Stal se tak prvním novinářem, který seznamoval slovinskou veřejnost s prací pražských strukturalistů. Pod jejich vlivem se ve 30. a 40. letech začal věnovat problematice jazykové kultury. Borko zavedl termín jazyková kultura do slovinské jazykovědy. Mezi roky 1932 a 1945 věnoval této problematice 19 článků. Z nich bylo 18 napsaných pro deník Jutro a jeden pro Ljubljanski zvon. V těchto článcích se stavěl hlavně proti purizmu a přehnanému scientizmu jazykovědců, proti složitosti slovinštiny a kritice podrobil i nedostatek vhodných jazykových příruček a učebnic. Můžeme říci, že Borko na rozdíl od jiných autorů teorii PLK pochopil.

Jazykovou kulturu chápe Borko v souladu se zjištěními PLK jako vědomou péčí o jazyk, jejímž cílem je kultivovaný jazyk. Stejně jako jazykovědci z PLK odmítá Borko nepřiměřené zásahy jazykovědců do jazyka („avtoritativno oblastvo“) a purizmus, proti kterému staví funkční pohled na jazyk. Ve sborníku Spisovná čeština a jazyková kultura vystoupili proti purizmu Mathesius, Jakobson, Mukařovský, Havránek a Weingart. Český jazykovědec Ertl, redaktor časopisu Naše řeč postavil na jiném místě proti purizmu teorii dobrého autora, v níž za nejvyšší kritérium jazykové správnosti prohlásil literární úzus.¹³⁴ S tím souhlasil i Borko. Proti autoritativním zásahům do spisovného jazyka staví tzv. pružnou ustálenost.

O aktuální jazykové situaci se vyjádřil takto: „Razvoj književne slovenščine je v notranjih obrisih tolikaj dovršen, kolikor le more biti živ in še vedno mlad jezik. Zdaj nimamo več potrebe jezikovnih revulucij: nasprotno, treba je nasloniti našo jezikovno kulturo na trdne in obvezne norme ... Te norme morajo dobiti zadostno avtoriteto; priznati in sprejeti jih morajo vsi, na katere se

¹³³ Kalin Golob Monika, Jezikovna kultura in jezikovni kotički; s. 26

¹³⁴ Encyklopedický slovník češtiny; Praha 2002

naslanja slovenska jezikovna kultura.“¹³⁵ Monika Kalin Golob v této souvislosti oceňuje Borkův jazykovědný program takto: „Vsekakor so to programske misli za povojni razvoj jezikovne kulture v Sloveniji. Izhodišča so realna, neobremenjena s skrajnostmi bodisi pretiranega purizma bodisi prevelike svobode. Dobri priročniki (slovar stilistika, pravopis), ki bodo popisali knjižni jezik in ga okvirno ustalili, kodifikacija norme, zavest o jezikovni zvrstnosti, skupinsko delo jezikoslovcev (brez samovolje in purističnih skrajnosti) so za Borka temeljna vprašanja jezikovne kulture na Slovenskem.“¹³⁶

Purizmu a nevhodnému zasahování jazykovědců do jazyka se Borko věnuje například v článku Slovníčarji in jezikovna kultura.¹³⁷ Na adresu jazykovědců v něm píše, že jazykovědec nemá určovat jazyku pravidla, ale jen ho registrovat a zkoumat. Na puristické sklony tradiční slovinské jazykovědy v něm reagoval slovy: „Lepota jezika ni v njegovi jasni čistosti, marveč v njegovi elastičnosti, pri čemer bodi slovniški kanon do neke mire ustaljen.“ O několik řádků níž dodává, že jazyková čistota je dnes pouhou iluzí. V článku Problemi našega jezika uvádí: „Pisatelji so gospodarji jazyka, služabnjiki so jezikoslovci.“¹³⁸

O složitosti jazyka píše Božidar Borko toto: „... (naš jezik) je vse drugo kot preprost in lahek“¹³⁹ „...Slovenski pismeni jezik postaja zadnje čase s svojo izreko tako nestalen, težek in zapleten, da se rojen Slovenec laže prej nauči 10 drugih jezikov, za katere so mu potrebna učila na razpolago kakor te <visoke slovenščine.>“¹⁴⁰

V článku Opazke k nazoru o jeziku se mimo jiné po více než deseti letech vrací k Voduškově článku Za preureditev nazora o jeziku. Shledává, že byl článek jedním z nejpodněnějších, který byl

¹³⁵ cit. podle: Kalin Golob Monika, Borko in jezikovna kultura; s. 144

¹³⁶ Kalin Golob Monika, Borko in jezikovna kultura; ss. 144

¹³⁷ Borko Božidar, Slovníčarji in jezikovna kultura; Jutro 267/32; 16. 11. 1932

¹³⁸ Borko Božidar, Problemi našega jezika; Jutro 133/35; 9. 6. 1935

¹³⁹ Borko Božidar, Opazke k nazoru o jeziku; Jutro 43/43 1943

¹⁴⁰ Borko Božidar, Problemi našega jezika; Jutro 133/35; 9. 6. 1935

napsán o „ideologii“ slovinského jazyka. „Vodušek je menda prvi pri nas opozoril na dejstvo, da vprašanje jezika ni samo jezikoslovna ali literarna zadeva, marveč je izrazito sociološki problem.“¹⁴¹ Chválí Voduška za to, že se zasadil o stylovou diferenciaci jazyka a podpořil ho v kritice purizmu.

V tomtěž článku se Borko vyjadřuje k nedostatku vhodných jazykových příruček. Piše, že slovinština potřebuje nejen lexikální a frazeologické příručky, ale i knihy o stylistice. „...vis vitalis jezikovnega organizma ni v slovnici marveč v stilu. A stil pomeni: razčlenjenost jezika po socialnih plasteh ...“¹⁴²

Borkův pohled na jazykovou kulturu byl interdisciplinární. Borko zjišťoval, že jazyková kultura se opírá i o sociologii, psychologii a estetiku. „Sociologija rešuje knjižnji jezik iz omejenosti (zahteva pritok ljudskega jezika iz vseh slojev, ne samo iz kmečkega), psihologija opravičuje večjo osebno barvitost izraza, estetika pa kaže pota k izrazilom vrednotam in lepoti ...“¹⁴³

Borkův rozhled, moderní názory, interdisciplinárnost a odmítání některých zastaralých názorů, které do centra jazykovědy stavěly jazyk lidu ukazuje, že Borko v mnohém předběhl svou dobu. Jeho originální přístup k jazykovědě a jeho teorie jazykové kultury však nebyly přijaty. Funkční hodnocení jazykových prostředků a pojem jazyková kultura se v té době ve Slovinsku neuplatnily.

Božidar Borko se však jazykovědným otázkám začal věnovat ještě dříve. V letech 1919-1921 jako redaktor Murske straže zasáhl do diskuze o otázce zámurského jazyka. Borko se přimlouval, za to, aby Prekmurci pomalu a nenásilně přijímali spisovnou slovinštinu. To by posílilo nejen jejich národní sebevědomí, ale dodalo by jim to i síly na boj s Maďary. Ve svých člancích brousil svůj jazykovědný

¹⁴¹ Borko Božidar, Opazke k nazoru o jeziku; Jutro 43/43 1943

¹⁴² Borko Božidar, Opazke k nazoru o jeziku; Jutro 43/43 1943

¹⁴³ Borko Božidar, Opazke k nazoru o jeziku; Jutro 43/43 1943

cit, který uplatnil později v článcích o jazykové kultuře. Ve 20. letech měl dokonce Borko v plánu napsat knihu o historii, kultuře a jazykové otázce v panonském Slovinsku od dob Kocela až do připojení Zámuří ke zbytku Slovinska.¹⁴⁴

Božidar Borko se ve svých článcích důsledně vyhýbal politickým tématům a jako kulturního redaktora ho zajímalo hlavně umění. Jedinou výjimkou byla problematika jugoslávského unitarizmu. K té se většinou vyjadřoval v chorvatském časopisu *Nova Evropa*, kdežto ve slovinských listech jen výjimečně. Byl však v těžkém postavení, protože byl redaktorem deníku *Jutro*, který byl liberálně a unitaristicky zaměřen. Časopis *Jutro* byl přesto, že liberální strany ztrácely svou pozici a ocitly se ve 30. letech v hluboké krizi až do okupace v roce 1941, druhým nejčtenějším deníkem hned po katolických novinách *Slovenec*.

Záhřebský časopis *Nová Evropa* hledal témata, která měla sdružit jugoslávské vědce a umělce. Ti slovinští však rychlou asimilaci odmítali, jak to dokazuje například článek *Slovenački književni jezik* Matiji Murka.

Borko v článcích pro *Novou Evropu* odmítl několik vyprázdněných dogmat, která hlásali jugoslávští unitaristé. Odmítl myšlenku, že má jugoslávský národ stejnou povahu a stejnou kulturu a zavrhnul i opouštění slovinštiny ve prospěch jednotného jugoslávského jazyka a zdůraznil, že otázka jestli Slovinci opustí svůj jazyk není státní, ale pouze jejich vlastní. Zasadoval se o kulturní individuálnost Slovinců ve společném státě a poukazoval na značné kulturní rozdíly mezi slovinským a srbochorvatským světem. Odmítal jednotnou jugoslávskou kulturu: „... Narodi imajo kulturo in poseben značaj v svobodi in v suženjstvu, pod parlamentarno ali absolutistično vlado; zato lahko obstaja obstaja

¹⁴⁴ Jesenšek Marko, Borko in vprašanje prekmurskega jezika

nacionalan država tako brez enotne kulture, kot brez enotnega značaja.“¹⁴⁵

Na časté obviňování, že liberální tábor požaduje jazykové spojení Slovinců a ostatních jugoslávských národností odpovéděl Borko takto: „Napredni slovinci nočejo jezikovnega izenačenja in kulturne nivelacije, vendar zahtevajo sodelovanje s Srbi in Hrvati na vseh področjih, tudi na kulturnem – hočejo, da bi imeli vsi Jugoslovani isto narodno zavest, ki pa naj dopušča različne oblike kulturnega življenja.“¹⁴⁶ Rozdíly mezi tzv. samoslovinci a liberálně-unitaristickými naprednjaky viděl Borko v tom, že liberálové neodmítají možnost přirozené asimilace se srbochorvatskou většinou. Rychlou umělou asimilaci odmítaly oba tábory.

Borko měl již od mládí vřelý vztah k jugoslavizmu. Pocházel totiž z národnostně ohroženého východního Štýrska a aby nemusel navštěvovat německé gymnázium, navštěvoval chorvatské gymnázium ve Varaždinu. V té době také psal básně v chorvatštině a do chorvatštiny překládal i slovinské básně.

Ve svých raných článcích ze začátku 20. let například píše: „Ujedinjenje treh jugoslovanskih plemen – Srbov, Hrvatov in Slovencev – nas je postavilo před zgodovinsko nalogo: ustvariti enoten jugoslovanski narod z enim jezikom.“¹⁴⁷ Zároveň Borko kritizuje slovinské separatisty, kteří odmítají diskuze o „razmerju med slovensko kulturo in slovenskim jezikom ter bodočim razvojem skupne jugoslovanske kulture in jugoslovanskega književnega jezika.“¹⁴⁸

V průběhu 30. let se však jeho názory na jihoslovanství změnily a Borko se stal odpůrcem jazykové a národní jednoty.

¹⁴⁵ cit. podle: Dolenc Ervin, Borko in slovenska kulturna politika med dvema svetovnima vojnama; s. 386

¹⁴⁶ cit. podle: Dolenc Ervin, Borko in slovenska kulturna politika med dvema svetovnima vojnama; s. 387

¹⁴⁷ cit. podle: Rajh Bernard, Božidar Borko med ilirizmom in jugoslovanstvom; s. 363

¹⁴⁸ cit. podle: Rajh Bernard, Božidar Borko med ilirizmom in jugoslovanstvom; s. 364

Rozešel se také se svým dřívějším vzorem Dr. Franem Ilešičem, protože nesouhlasil s jeho neoilirizmem.

Fran Ilešič

Největším přívržencem neoilirizmu a jugoslavizmu v období před první světovou válkou a mezi válkami byl Fran Ilešič. Ve svých názorech navazoval na ilyrské hnutí 19. století. Snažil se o jazykově-kulturní sblížení Slovinců s ostatními jižními Slovany. Právě z tohoto důvodu bývá považován někdy až za zrádce slovinského národa. Jože Toporišič mluví dokonce v negativním smyslu o „Ilešičovství“, které je příbuzné „Vrazovství“.¹⁴⁹ V období před první světovou válkou se však jeho mínění nijak podstatně neodlišovalo od mínění mnoha jiných lidí, kteří podporovali sblížení se Srby a Chorvaty. Zdá se nám proto, že se Ilešičovi často až příliš křivdí. Jeho názory na sjednocení jihoslovanských jazyků se totiž příliš nelišily od názorů Matiji Murka. Po roce 1918 se však Ilešičovy názory přežily a neodpovídaly odlišné situaci, ve které se Slovinci a slovinština nacházeli. Svůj postoj k otázce slovinství a jihoslovanství shrnul takto: „Delam rad za ta slovenski narod le, kolikor je in želi biti v veliki južnoslovanski skupini. Tu ima Slovenstvo svoj pomen ... Slovenski narod je in bo po svojih kvalitetah izvrsten kulturen kvas južnoslovanstva, sam za sebe ne pomenja nič.“¹⁵⁰

Je nutné poznamenat, že Ilešičovy odpovědi na anketu časopisu Veda o jihoslovanské budoucnosti v roce 1913 nebyly radikálnější než odpovědi některých jiných zastánců ilyrizmu. Spisovatel Fran Milčinski například na otázku o budoucnosti slovinštiny odpověděl takto expresivně: „Tesen je pač naš dom, tesen kakor rodbinska rakev! Najnaravnejša rešitev iz teh morečih spon bi bilo zblíževanje in končnča jezikovna združitev s Hrvati.“¹⁵¹

¹⁴⁹ Toporišič Jože, Fran Ilešič - novoilirec; s. 107

¹⁵⁰ cit. podle: Toporišič Jože, Fran Ilešič - novoilirec; s. 116

¹⁵¹ Rotar Janez, Slovenščina in slovenstvo; s. 50

Na rozdíl od něj považoval Ilešič přirozené spojení jihoslovanských jazyků za otázku budoucnosti.

Ilešičovu jazykovou metodu vedoucí ke spojování slovinštiny a srbochorvatštiny popisuje SBL takto: „Znanstveno in javno delovanje mu je v pretežni meri služilo za propagando novega ilirizma, popolnega edinstva Slovencev in Hrvatov, pri katerem bi en vrhovni knjižni jezik nastajal in nastal sam na sebi brez težkega nasilstva; slov. znanstveniki pa bi čisto znanstvene stvari morali takoj pisati samo srbohrvatski.“¹⁵²

Ilešič se narodil ve Videmu poblíž města Gornja Radgona 3. července 1871. Většina příznivců ilyrského hnutí v 19. století pocházela také původem z východní části slovinského území. Studoval slavistiku ve Štýrském Hradci, kde roku 1901 obhájil doktorát. Promoval za výborné výsledky sub auspiciis imperatoris. Později učil na lublaňském gymnáziu, roku 1914 se stal mimořádným a roku 1919 řádným profesorem slovinského jazyka a literatury na univerzitě v Záhřebu. Když vznikala lublaňská univerzita, byl také jedním z kandidátů na místo profesora, ale nakonec musel zůstat v Záhřebu. Za první světové války byl pro své jugoslávské postoje suspendován a vězněn.

Ve svém vědeckém díle se zabýval hlavně ilyrským hnutím, Stankem Vrazem a Ljudevitem Gajem, ale zajímali ho také další osobnosti (P. Trubar, M. Pohlin, V. Vodnik, E. Korytko, F. Prešeren). Kromě toho svá bádání zaměřil také na otázku německo, česko a polsko – slovinských styků (např. články Vzájemnost českoslovinská v minulosti, Českoslovinská vzájemnost, Česko-jihoslovanské paralely, Vliv české knihy na slovinskou v první době národního obrození). Své práce psal nejen do slovinských, ale také do chorvatských, českých (Slovanský přehled) a polských novin a časopisů. V letech 1910-13 působil jako redaktor časopisu Slovan.

¹⁵² SBL 1925; 362

Kromě toho se zasloužil o slovinské školství jako spoluzakladatel Spolku slovinských profesorů (1906) a sedm let byl jeho tajemníkem. Vědecky se zabýval také pedagogikou a historií školství.

Ve svém díle *Izgovor slovenskega knjižnega jezika* se Ilešič dostává do sporu s Ramovšem ohledně výslovnosti starého *l* jako bilabiálního *u*. Ilešič prosazoval výslovnost *l*, protože by se tím jazyk přiblížil srbochorvatštině a také češtině. Ramovš, který byl na tuto problematiku nesrovnatelně větším odborníkem, Ilešičovi odpověděl v recenzi, kde jeho závěry odmítl.

Jako předseda Slovinské matice v letech 1907–1914 zodpovídal za vydávání jejích publikací. V roce 1908 byl hlavním redaktorem Trubarova sborníku. Právě s vydáním prvního Trubarova sborníku začala polemika o přibližování slovinštiny a srbochorvatštiny. V Ilešičově článku se totiž objevují věty jako: „Slovenci in Hrvati si takrat nismo bili „tujci niti „bratje“, bili smo prav za prav eno. Razlika je bila v imenu /.../“¹⁵³

Ilešič byl také redaktorem několika antologií slovinské literatury pro srbské a chorvatské čtenáře. (Hrvatska knjižnica I – IV, 1906-13, *Cvieće slovenskoga pjesništva* 1906, *Noviji slovenski pisci* 1919) Právě tyto a podobné knihy a antologie měly vést ke sbližování s ostatními jihoslovanskými národy.

V díle *O pouku slovenskega jezika* (1902) se Ilešič opět zabývá tím, že slovinština vznikla v 16. století vlastně uměle zásluhou Primože Trubara: „Trojno strujo je razločevati v protestantovski dobi: 1 /.../ Trubarjevo, ki se odločno brani sprejeti v knjigo izraze drugih slovanskih narečij; 2 /.../ Vergerijevo, ki se vnema za nekako zlit vseslovanski knjižni jezik; 3. /.../ Bohoričevo – Dalmatinovo, ki širi domače narečje z besednim zakladom ter daje navodila, kako je treba spoznavati in

¹⁵³ cit. podle: Toporišič Jože, *Fran Ilešič - novoilirec*; s. 109

čitati druga slovanska narečja. – Prva struja ima naravno podlago, a je omejena in ne more ustvariti velike bodočnosti; druga ima veličasten smoter; tretja ne izgubi niti one naravne podlage izpod sebe niti veličastnega smotra izpred oči, a išče tudi pot – metodo. – Druga in tretja struja sta s protestantizmom zamrli;“¹⁵⁴

Srbský časopis *Život i rad* si v roce 1932 všimnul, že bylo Ilešičovo jubileum (60 let) mnohem více připomínáno v Polsku a Československu než v Jugoslávii. A dále uvádí: „Njegov veliki naučni rad još nije ocenjen nijednom studijom.“¹⁵⁵ *Život i rad* si kupodivu vůbec nevšimal Ilešičovy práce ve prospěch jugoslávského sblížení, ale věnoval se výhradně jeho životopisu a zájmu o Československo a Polsko.

Fran Ilešič zemřel v Lublani 1. července 1941.

Cankarova přednáška Slovinci a Jihoslované

Svoji pravděpodobně nejznámější přednášku „Slovinci in Jugoslovani“ přednesl spisovatel Ivan Cankar 12. dubna 1913 v lublaňském „Mestnem domu“. Kromě toho, že se na ni ještě o několik desítek let později odvolávali zastánci slovinské svébytnosti, vynesla mu také týden vězení. Jak uvedl sám Cankar při policejním výslechu, chtěl v ní vyjádřit svůj negativní postoj k otázce ilyrizmu.

V přednášce Cankar pochválil rostoucí zájem (zejména slovinských) politických stran o jihoslovanskou spolupráci. Zároveň však kritizoval vlastní, sociálnědemokratickou stranu za to, že v roce 1909 schválila tzv. tivolskou rezoluci. Jednalo se o dokument, který byl odhlasován na sjezdu zástupců jihoslovanských stran s levicovou orientací (kromě bulharské).¹⁵⁶

¹⁵⁴ cit. podle: Toporišič Jože, *Fran Ilešič - novoilirec*; s. 115

¹⁵⁵ Dimitrijević Jovan, *Fran Ilešič*; s. 492

¹⁵⁶ Kongres se konal v tehdejším lublaňském hotelu Tivoli, který se nachází ve stejnojmenném parku, poblíž místa, kde žil ke konci života Ivan Cankar. Hotel, který byl v roce 1909 postaven architektem (Cirilem) Metodem Kochem byl navržen podle vzoru goreňské horské architektury, ale dnes, kdy již neslouží jako hotel, je paradoxně nazýván Švicarija.

Účastníci v rezoluci schválili nejen spojení jednotlivých stran v Jihoslovanskou sociálně demokratickou stranu, což Cankar ve své přednášce podpořil, ale dohodli se také na společné jazykové a kulturní politice. V prvním bodě tirolské rezoluce například můžeme číst: „Avstro-ogrski Jugoslovani smatrajo za končni smoter svojego narodno-političnega stremljenja popolno narodno združitev vseh Jugoslovanov ne glede na različnost imena, vere, pisave in dialektov ali jezikov.“¹⁵⁷ V druhém bodě se píše: „Kot deli velikega entonega naroda stremimo, da se konstituiramo kot enoten narod, ne glede na vse umetno napravljene državno-pravne in politične pregraje ...“¹⁵⁸ Kromě toho předák strany Etbin Kristan prohlásil, že považuje za potřebnou dohodu o společném národním jazyce a pravopisu pro všechny jihoslovanské národy.¹⁵⁹

A právě narážky na společnou jihoslovanskou kulturu a jazyk Cankar ve své přednášce kritizuje. Píše, že jihoslovanský problém je pro něj výhradně politickým problémem. Svůj postoj vysvětluje často citovanou myšlenkou: „(jugoslovanski problem smatram) za problem razkosanega plemena, ki se v življenju človečenstva ne more uveljaviti dokler se ne združi v celoto. To je vse! Kakšno jugoslovansko vprašanje v kulturnem ali celo jezikovnem smislu zame sploh ne eksistira. Morda je kdaj eksistiralo; toda rešeno je bilo takrat, ko se je jugoslovansko pleme razcepilo v četvero narodov s četverim, čisto samostojnim kulturnim življenjem. Po krvi smo si bratje, po jeziku vsaj bratranci – po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji, nego je tuj naš gorenjski kmet tirolskemu, ali pa goriški viničar furlanskemu.“¹⁶⁰

Přestože Cankar při výsleších odmítal nařčení úřadů z propagandy pro jugoslávskou republiku s tím, že by to

¹⁵⁷ Voglar Dušan, Slovenci in Jugoslovani; s. 380

¹⁵⁸ Voglar Dušan, Slovenci in Jugoslovani; s. 380

¹⁵⁹ Voglar Dušan, Slovenci in Jugoslovani; s. 380

¹⁶⁰ Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; ss. 234 - 235

odporovalo smyslu přednášky, která polemizuje s ilyrizmem, píše o několik řádek níže: „ako pride kdaj do političnega združenja jugoslovanskih narodov (...) tedaj se to ne more izvršiti drugače, kakor da se združijo enakopravni in enakovredni narodi. ... tako da nekoč ne pridemo k bratom prosit miloščine, temveč, da jim prinesemo darov; ali pa še boljše – da si pridejo bratje sami po te darove, preden bi jih mi ponujali.“¹⁶¹ Na začátku přednášky uvedl Cankar, že člověk se zdravým selským rozumem neznalý politiky a diplomacie by o jugoslávském problému mluvil asi takto: „Če mislijo ti štirje narodi, da so si sorodni in da bi najlaže in najboljše živeli, če bi bili združeni, naj se zgodi po njih želji, naj si v božjem imenu zgrade zvezno republiko jugoslovansko!“¹⁶² Hned vzápětí však píše, že takto by mohl mluvit opravdu jen člověk, který se nikdy nezabýval politikou a zvláště ne rakouskou, a že je takové řešení pouhou utopií. Ale: „Utopije pa imajo že od nekdanj to čudno lastnost, da se po navadi uresničijo.“¹⁶³ Podle Cankara je tedy možné, že „hloupost rakouské diplomacie“ sama „vtelesí jugoslovansko utopijo.“¹⁶⁴

Ostrá slova věnoval Ivan Cankar ve své přednášce nejen macešskému přístupu ilyristů ke slovinskému jazyku, ale soudobé jazykové úrovni vůbec. Píše, že se mu hnusí lidé, kteří slovinštinu dobrovolně nabízejí jako oběť při řešení jihoslovanského problému. Jihoslovanskou jazykovou otázku však neotevřeli rakouští diplomaté („mojstri v neumnosti“), ale lidé nadšení ilyrskou myšlenkou: „Jaz spoštujem radikalnost ... Ali če ta radikalnost zahteva, da pade slovenščina, ... tedaj hvaležno odklanjamo to radikalnost.“¹⁶⁵ Tento macešský vztah k vlastnímu jazyku pak má podle Cankara vliv na chabou úroveň slovinštiny v novinách („da

¹⁶¹ Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; s. 236

¹⁶² Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; s. 230

¹⁶³ Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; s. 230

¹⁶⁴ Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; s. 231

¹⁶⁵ Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; s. 237

se zgražajo ob nji že vpokojeni poštni uradniki.“). Poslední věty celé přednášky znějí: „Rekel sem, kaj da je najbolj potrebno in edino koristno, če hočemo doseči svoj slovenski kulturni in jugoslovanski politični cilj. Naj dela vsak, kakor mu je dano; jaz sem delal.“¹⁶⁶

Novou vlnu zájmu o jihoslovanskou otázku a zároveň i naději na lepší budoucnost přinesla slovinské společnosti vítězství jihoslovanských národů v první balkánské válce v říjnu 1913. Srbové byli pasováni do role spasitele Slovinců, neboť oni sami se tehdy ještě necítili dosti silní na založení vlastního státu. A na oltář budoucího společného státu bylo mnoho lidí ochotno obětovat i vlastní jazyk a kulturu. Tato ochota vycházela jednak z nepochopení politické a národnostní situace a zároveň z vážné situace ve které se v té době Slovinci nacházeli. Konec monarchie byl v nedohlednu a mohlo se zdát, že neexistuje jiná možnost, než poněmčení nebo dobrovolná jugoslavizace.

Jože Toporišič upozorňuje na tzv. Prijateljův zákon, který hovoří o tom, že Slovinci většinou opouštějí jazykovou individualitu v té době, kdy se ostatním slovanským národům daří potvrdit svou moc a životní sílu,¹⁶⁷ jako tomu bylo po vítězství Srbů, Černohorců, Bulharů a Řeků nad Turky.

Proti snahám o kulturní a jazykové sjednocení (nebo přesněji řečeno proti snahám o asimilaci) se však důsledně postavil nejen Ivan Cankar, ale například také Mihajlo Rostohar, docent filozofie na pražské univerzitě, kterého Cankar ve svém článku několikrát zmiňuje.

Výbušnost a provokativnost Cankarova článku můžeme posoudit pouze když si uvědomíme, že v roce 1913 uznávaly legitimitu vládnutí Habsburků ve slovinských zemích všechny tři slovinské politické strany. I přesto začalo být jihoslovanství

¹⁶⁶ Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; s. 238

¹⁶⁷ Toporišič Jože, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika; s. 153

převládajícím faktorem slovinské politiky i kultury. Plány jednotlivých politických stran však byly naivní a mlhavé. Většina těchto konceptů předpokládala zachování Rakouska-Uherska. Předpokládaly změnu z dualistické na trialistickou koncepci nebo vytvoření federace rovnoprávných národů. Objevily se i názory, že by mělo Rakousko-Uhersko usilovat o co nejužší spolupráci se Srbským královstvím, které by se pak dobrovolně připojilo k rakouskouherské monarchii.¹⁶⁸

Když už někdo myslel na samostatný stát všech Jihoslovanů, měl většinou na mysli stát jednotného „jihoslovanského národa“. Chybou podobných programů bylo, že požadovaly, aby politickému řešení předcházelo řešení kulturní a jazykové.¹⁶⁹

Můžeme tedy říci, že Ivan Cankar stejně jako i v jiných případech předběhl svou dobu, když odmítl jazykové a kulturní sjednocení jižních Slovanů a tím i zánik slovinského národa, ale zároveň se mu podařilo vyzdvihnout pozitiva, která by mohlo spojení s ostatními jižními Slovany přinést. Tento svůj názor formuloval ještě v době, kdy mnoho jiných umělců, novinářů a politiků připouštělo asimilaci slovinského jazyka i slovinské kultury ve společném státě jižních Slovanů. Ocenit také můžeme to, že jako jeden z prvních předpověděl zánik Rakouska-Uherska a vznik Jugoslávie.

Učebnice

Pro vydávání učebnic bylo v květnu roku 1919 založeno nakladatelství Slovenska šolska založba (SŠZ). Úkolem nakladatelství však bylo nejen vydávat učebnice, školní a úřední tiskoviny a školní pomůcky, ale také pečovat o odbornou, metodickou a technickou kvalitu učebnic. Kromě SŠZ, která byla od roku 1929 v majetku Drávské bány, vycházely učebnice i

¹⁶⁸ Melik Vasilij, Slovenci v času Cankarjevega predavanja Slovenci in Jugoslovani; 200

¹⁶⁹ Voglar Dušan, Slovenci in Jugoslovani; s. 378

u jiných nakladatelství. Během 25 let fungování vydala SŠZ 147 knih v celkovém nákladu 1 300 000 výtisků. Nakladatelství také vydalo většinu učebnic slovinštiny, celkem 34 knih v 63 vydáních v celkovém nákladu 446 000 výtisků.

Teprve v roce 1928 bylo povoleno vydávání učebnic pro měšťanské školy výhradně se slovinskými texty. Veškeré učebnice, ale také sešity a školní tiskoviny však musely být až do roku 1940 tištěny ve státní tiskárně v Bělehradě. To vedlo ke slabší kvalitě samotných publikací i jejich jazyka.

V meziválečném období se školními záležitostmi zabývala Vyšší školní rada (Višji šolski svet) v Lublani, ustavená národní vládou SHS. Školství bylo od dob Rakouska-Uherska značně nesourodé, protože bylo decentralizované. Rozdíly mezi jednotlivými historickými zeměmi byly dost podstatné. Slovinští učitelé, kteří byli již tradičně liberálně orientovaní většinou podporovali centralistické uspořádání země (i školství), protože se obávali vlivu církve a místních politických špiček. Jejich přání se splnilo, když byla v roce 1924 zrušena Vyšší školní rada. Rada byla nahrazena osvětovým oddělením, které spadalo přímo pod bánovinu, takže byla jeho práce velice zpolitizovaná a celou situaci to jen zhoršilo.

Roku 1929 byly konečně přijaty školní zákony a další předpisy pro celý stát. Zákony dávaly politikům možnost nepřipustně ovlivňovat učitele. „Ta šolska zakonodaja je pravzparav legalizirala žalostno balkansko kulturno zaostalost.“¹⁷⁰

Školní zákony definovaly dva klíčové prvky: laickou morální výchovu a národní výchovu, která měla mládež připravit na občanský život. To znamenalo vést mládež k výchově ve smyslu jugoslávského unitarizmu a oddanosti státu a nikoliv vlastnímu

¹⁷⁰ Glavan Mihael, Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919 – 1945); s. 452

národu, který byl považován pouze za plemeno jednotného jugoslávského národa.

Pro výuku slovinštiny platily od roku 1919 učební plány, které byly vytvořeny centrálně, bez spolupráce slovinských odborníků. Jejich návrhy byly přijaty teprve v polovině 30. let. Do slovinských škol byl zaveden tzv. srbsko-chorvatsko-slovinský jazyk, který se do roku 1930 vyučoval odděleně. V roce 1930 v souvislosti se zavedením diktatury začal platit nový učební plán, který ve vyšších ročnících středních škol vyučování srbochorvatštiny a slovinštiny spojil. Úřady požadovaly, aby žáci uměli číst a analyzovat srbochorvatské texty v originále a psát úlohy v cyrilici i latince. Chyběly však návody, jak by měla výuka „jednotného“ jazyka vypadat, takže praktické provedení bylo na jednotlivých učitelích.

Tato situace způsobila, že byla slovinština upozaděna a o polovinu byl omezen počet jejích vyučovacích hodin. To se samozřejmě negativně odrazilo i na kvalitě výuky.

Po zavedení královny diktatury byl vydán zákon o učebnicích. Zákon byl nelogicky vydán dříve, než učební plány, které byly schváleny teprve po roce. Zákon o učebnicích monopolizoval jejich vydávání, protože zakazoval jejich vydávání jiným než státním nakladatelstvím. Učebnice byly sjednoceny pro celou zemi a stát si tak zajistil větší kontrolu nad jejich obsahem. Pouze v lidových školách byly v Drávské bánovině povoleny slovinské knihy. Unifikace učebnic vedla k úpadku kvality výuky ve slovinské části království.

Ze škol mělo být odstraněno vše, co by připomínalo rozdíly mezi Srby, Chorvaty a Slovinci. V roce 1933 byly zákonem zakázány tyto tři knihy:

Grafenauer – Slovenska čitanka za višje razrede srednji a njim sorodnih šol. (Díky tomu zůstala pátá, sedmá a osmá třída středních škol v Drávské bánovině bez čítanky.)

Pajk, Kržišnik – Zemljepis za sr. šole I. del (První třída středních škol zůstala bez učebnice zeměpisu.)

Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre, Šolar - Slovenska čitanka s slovnico za II. razr. sr. a njim sorodnih šol (Byla povolena pod podmínkou, že se z ní odstraní prvních 16 stran s díly I. Cankara, O. Župančiče, J. Trdiny, M. Valjavce, A. Aškerce a J. Kersnika.)

Ve školách se často vyučovalo podle srbochorvatských knih, což se protivilo pedagogické zásadě, že učebnice má být napsána ve stejném jazyce jako je podávaná látka.

Proto se v roce 1933 slovinští učitelé a slavisté pod vedením Jakuba Šolara rozhodli protestovat proti této neutěšené situaci. Navrhovali, aby všechny učebnice, podle kterých se vyučuje v Drávské bánovině vycházely ve slovinštině a aby byly povoleny zakázané učebnice do doby, než budou napsány nové. Dále požadovali, aby se neznehodnocovaly knihy trháním děl nejlepších slovinských spisovatelů a básníků a požadovali také zrušení monopolu na vydávání učebnic a sešitů. A dále: „Ker je slov. šolstvo bistveni sestavni del naše narodne kulture in so slov. po ustavi zagotovljene pravice državnega jezika, ne moremo dopustiti, da bi nam šolstvo in jezik katerakoli oblast omejevala in izrivala. Svoje šolstvo smo si dograjali z velikimi žrtvami v dolgoletni borbi in nam pomenja nedotakljivo narodno dobrino; iz šol nam je rasla moč, da smo se ohranili in slednjič združili s Hrvati in Srbi v skupno državo. Zato upravičeno zahtevamo, da nam država prizna pravico do samostojnega urejanja našega šolstva glede na slovensko omiko in jezik.“¹⁷¹

Grafenauerova čitanka byla nakonec s výhradami dočasně povolena, ale z druhé čitanky musel být zejména kvůli textu Ivana Cankara v němž píše o vlasti „od Štajerskih goríc do strme tržaške obale pa od Triglava do Gorjancev“ i nadále vytrháván první list.

¹⁷¹ Glavan Mihael, Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919 – 1945); s. 458

Slovinští slavisté reagovali na problémy slovinštiny ve školách ještě jednou v roce 1934. Pod jejich návrhy na změnu byl tehdy na prvním místě podepsán Rudolf Kolarič. Zde jsou některé z nich:

- Výraz srbo-chorvatsko-slovinský /jazyk/ je urážlivý a proto by se měl přestat používat.
- Slovinština a srbochorvatština se mají vyučovat znovu odděleně.
- Nový učební plán předpokládá dvě třetiny četby ze slovinské a třetinu ze srbochorvatské literatury, proto požadujeme, aby i srbochorvatské čítanky obsahovaly třetinu literatury ve slovinštině.
- Slavisté odmítají vměšování neoborníků do výuky slovinštiny a srbochorvatštiny.

Zákon o učebnicích měl být znovu změněn v roce 1937, to však odmítli slovinští slavisté a i ostatní slovinští učitelé a profesori. Sepsali protestní rezoluci, ve které se psalo: „Če v lastni državi ne bomo našli razumevanja za najpreprostejša kulturna vprašanja, kako naj branimo svoje pozicije pred tujci, ki zmeraj zmagoslavneje dvigajo glave? Že danes po Mariboru, Celju, Ptujju in drugod nemško orientirana mladina zaničuje naše dijake in vse, kar je slovenskega, češ saj še učnih knjig nimate svoji, kaj boste govorili o svoji literaturi in kulturi. Sedaj naj nam res iztrga Beograd učne knjige iz rok, kakšni bomo stali pred Nemci.“¹⁷²

Spolek slavistů a spolek profesorů vydaly i prohlášení pro veřejnost v němž konstatovali, že považují otázku slovinských učebnic za klíčovou: „Poudarjamo, da smo Slovenci prišli v državo Jugoslavijo iz lastne volje kot enakopraven narod; nismo prišli zato, ker smo hoteli svojo slovensko posebnost žrtvovat, marveč

¹⁷² Glavan Mihael, Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919 – 1945); s. 460

zato, ker smo jo hoteli rešiti. Zato imamo za grdo nasilstvo, če nas kdo zapostavlja in ne spoštuje našega jezika.“¹⁷³

Slovinským slavistům se nakonec podařilo přinutit úřady v Lublani, aby bylo odděleno vyučování slovinštiny a srbochorvatštiny na středních školách v Drávské bányině v poměru 3:2 (slin./srch.). Více toho do okupace nebylo možné stihnout.

Jugoslávský unitarizmus se v meziválečném období zaměřil i na školství. V zájmu centrálních úřadů bylo sjednotit co nejvíce učebnice, učební plány a dokonce i vyučovací jazyk a vštípit mládeži jugoslávské vlastenecké cítění.

Sjednocování školství vedlo k úpadku úrovně vyučování ve slovinské části Jugoslávie. Nekvalitní zákony také konzervovaly balkánskou zaostalost, která panovala v jugoslávském školství. Cenzura zakázala některé učebnice, případně z nich nutila vytrhávat texty Ivana Cankara a dalších významných slovinských spisovatelů.

Ani přes tyto snahy se nepodařilo vnutit Slovincům politiku jugoslávského unitarizmu a můžeme říci, že unitaristické změny ve slovinském školství nepřinesly nic dobrého.

Oton Župančič – Adamič in Slovenstvo

V období rozjitřené národní diskuze v září 1932 vyšel také článek významného slovinského básníka Otona Župančiče *Adamič in Slovenstvo*. Rodilý Slovinec spisovatel Louis Adamič (1898-1951) totiž po dlouhých letech navštívil Jugoslávii. Když Župančičův článek čteme dnes, zdá se nám být krotký až nicneříkající, ale ve své době vyvolal obrovský ohlas.

Župančič se v článku zabývá tím, co znamená „být Slovinec“ pro mezinárodně uznávaného autora, který se ke své vlasti sice hlásí, ale své knihy už píše anglicky. Župančič si všímá, že

¹⁷³ Glavan Mihael, *Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919 – 1945)*; s. 461

Adamiče nesvazují malé slovinské poměry, a že sice ztratil svůj jazyk, ale zbavil se také hlavního neduhu slovinské literatury - ufnukanosti. Jeho literatura je podle Župančiče naopak plná síly, života a nesvázaná planým filozofováním. Svou kritikou ufnukanosti míří Župančič na své kolegy spisovatele, kterým vyčítá nedostatek humoru a za vzor jim předkládá Prešerna, Levstika, Aškercce, Ketteho a Murna. Ti všichni se podle Župančiče dokázali ve svých dílech smát, což se podle něj nedařilo soudobým spisovatelům.

Adamič by tedy měl být svým současníkům vzorem. Protože „On se je povzpěl nad vse, on je najvišje, kar nam je dala naša emigracija. /.../ velik pisatelj svetovne mere.“ Župančič tedy nabízí svým kolegům spisovatelům Adamiče za vzor a to přesto, že nepíše svým rodným jazykem. „... tako je Adamičeva in naša usoda, da ne piše v slovenščini, temveč v angleščini. Svoj materin jezik je izgubil nekako ponevedoma, naivno; brez pomislekov, dvomov ali bojev; brez očitkov ali kesanja, ker je brez greha ...“¹⁷⁴

Proč však mělo Župančičovo vcelku nevinné rozmyšlení o Adamičovi a úrovni soudobé literatury tak veliký ohlas? Župančič totiž položil Adamičovi otázku, jestli se cítí spíš jako Američan nebo jako Slovinec. Z jeho odpovědi, že se cítí být jak Američan tak i Slovinec došel k závěru, že: „Adamič je ostal Slovenec v prvinah svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu. /.../ Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbeh za to notranje slovenstvo, ki je sploh neizgubljivo.“¹⁷⁵ Je nutné říci, že je naprosto běžné, že se přistěhovalci do Ameriky většinou cítí jako příslušníci svých původních národů, ale zároveň Američané. To by tedy nebylo nic divného. Problém byl, že se Župančič otřel o budne stražarje Slovenstva (bdělé strážce slovenství). Touto poznámkou se cítili zasaženi někteří publicisté, kteří vystoupili na obranu

¹⁷⁴ Župančič Oton, Adamič in Slovenstvo; s. 518

¹⁷⁵ Župančič Oton, Adamič in Slovenstvo; s. 519

slovinského národa v diskuzi, která se strhla poté, co byla vydána Vidmarova kniha *Kulturni problem slovenstva*. Diskuze byla ještě v plném proudu, protože Vidmarova kniha vyšla o pouhé čtyři měsíce dříve.

Župančič píše, že se každý snaží o vlastní definici slovinství, čímž mu však nepomáhá, ale naopak jej omezuje. Podle něj je nutné, aby slovinství žilo a není nutné o něm mluvit, stejně jako je tomu u Adamiče, který zůstává Slovincem, i když jeho knihy vycházejí v angličtině.

Župančičův článek nebyl namířený proti slovinství, jak se mu později vyčítalo, ale vyzněl spíše trochu poráženecky. Za „budne stražarje“ se považující publicisté Stanko Leben, Ferdo Kozak a Josip Vidmar chtěli Župančičovi odpovědět na stránkách Lublaňského zvonu, ale jejich příspěvky neměly vyjít jako samostatné články, nýbrž jen jako součást ankety, do které měli přispět také Božidar Borko, Alojz Gradnik a Ivan Lah, kteří měli hájit opačné stanovisko.¹⁷⁶ To však Leben, Kozak a Vidmar odmítli, protože by se tím otupil hrot jejich kritiky. I když šéfredaktor Fran Albrecht se zveřejněním článků souhlasil, zásahem vydavatele byly přece jen z časopisu vyřazeny. Když se Župančič doslechl, že byly odpovědi odmítnuty z ohledu k němu, písemně požádal, aby byly vydány. Říjnové číslo Lublaňského zvonu bylo nakonec připraveno pro tisk, ale i přesto nevyšlo, protože nakladatel znovu neočekávaně odmítl Vidmarův mezitím již jednou opravený článek a kritiku jeho knihy *Kulturni problem slovenstva* z pera Lojze Udeho. Šéfredaktor Albrecht se tak dostal do neřešitelného sporu s vydavatelem, který vyústil protestním dopisem z 19. listopadu 1932, v němž Kozak, Vidmar a Leben odstupují od spolupráce s Lublaňským zvonem, protože ten již není svobodným a

¹⁷⁶ Kriza Ljubljanskega zvona; s. 6

demokratickým časopisem, jakým byl.¹⁷⁷ Šéfredaktor Fran Albrecht cítil s podepsanými solidaritu a odstoupil z vedení listu.

Kritické články společně s vyjádřením Frana Albrechta, kritikou Lojze Udeho a rezolucí všech pěti publicistů byly v prosinci 1932 vydány v brožuře Kriza Ljubljanskega zvona.

V rezoluci se píše, že svobodomyšlní literáti, kteří opustili Lublaňský zvon, si zakládají vlastní působiště, protože žádný jiný časopis nevykonává odpovídající práci pro svůj národ. Autoři rezoluce uvádějí, že právě takový časopis je v období boje za emancipaci Slovinců a boje s dogmatickými myšlenkami fašizmu a komunizmu velice potřebný. Vyjadřují také svůj vztah k oficiálnímu svobodomyšlnému táboru a jeho odmítání slovinství: „Slovenstvo nam je del vrojene narave in zato samo po sebi umljivo, nujno, nenadomestljivo. Kdor se ga dotika, se dotika naših duhovnih osnov in naše bitnosti, brez katerih nam ni življenja. /.../ Zanikanje slovenstva in tudi mlačnost nasproti njemu nam ne moreta biti v nobeni obliki in v nobenih okoliščinah znak svobodoumnosti, marveč samo izraz neprebujenosti in malodušnosti.“¹⁷⁸

Na základě těchto myšlenek vznikl v roce 1933 literární časopis Sodobnost (Současnost), který funguje s válečnou přestávkou až dodnes. Jeho šéfredaktorem se stal Ferdo Kozak.

Komunisté se v článku autora M. S. v literárním časopisu Književnost rozhodli kritizovat jak Župančiče, tak i Vidmarův kroužek. „Vidmarjeva družina je doživela neprijetnost, ki jo je moral predvidevati vsak trezen človek /.../ založnica Ljubljanskega zvona razdrla čudni konkubinát med svojim denarjem in slovensko orientiranim „svobodnim duhom.“¹⁷⁹ Od ironického úvodu autor přechází k objektivní kritice, že v celé brožuře Kriza Ljubljanskega

¹⁷⁷ Kriza Ljubljanskega zvona; s. 6

¹⁷⁸ Kriza Ljubljanskega zvona; s. 61

¹⁷⁹ Književnost 1932; s. 97

zvona marně hledáme odsouzení té části Župančičova článku, která si to zaslouží. Autorovi chybí ostrá reakce na negaci slovinské národní otázky. Dodává, že: „Budni stražarji na široko odgovarjajo ... Toda ne Župančičevemu zanikanju slovenskega nacionalnega problema, temveč Župančičevim točnim in pravilnim očitkom cmeravosti, utesnjevanja in cehovstva!“, což považujeme od autora článku za velice trefné. Bohužel v dalších odstavcích nedlouhého článku se objektivita vytrácí a místo ní nastupuje komunistická ideologie. M. S. vyčítá Župančičovým kritikům, že se nezajímají o ekonomické pozadí národního boje, protože v Lublaňském zvonu žili v „konkubinátu“ s protislovinsky orientovaným velkokapitálem. Článek je ukončen myšlenkou, že vystoupení tohoto kroužku je historicky nevýznamné. „Iz Krize L. Z. se zrcali vsa ideološka impotenca tistega intelektualskega malomeščanstva, ki ga je današnji nagli razvoj sicer usmeril iz samozadovoljive letargije proti obstoječim razmeram, ki je pa nezmožno boriti se na progresivni bazi.“¹⁸⁰

Kolem Župančičova zdánlivě nevinného článku se rozpoutala taková debata, že to autor ani nečekal. Rok 1932 byl totiž národnostně velice výbušný a jedna polemika o národnostní otázce stíhala druhou. Sám Župančič, který byl známý svou věrností vládnoucímu režimu připsal k pozdějšímu vydání svého článku tyto řádky: „Vrstice o Adamiču so bile mišljene kot prijazen pozdrav našemu Amerikancu ob prihodu v domovino, hkrati pa kot nekaj uvod v celo vrsto sestavkov, ki bi se bili med seboj osvetljevali ter pojasnili, česar sem se bil prej samo mimogrede dotaknil. Hrup, ki je nastal po priobčitvi, je pisatelju onemogočil nadaljevanje, nameravani članki so ostali pisatelju v glavi in po beležnicah, in bodo morda kdaj napisani, ako mu bo dano še nekaj časa sukati pero.“¹⁸¹

¹⁸⁰ in: Književnost 1932; 99

¹⁸¹ Slovenska misel 1985

V prvním čísle časopisu *Sodobnost* vyšel článek Stanko Lebna Ali je potrebna nova revija?. Leben v něm kritizuje Lublaňský zvon za jeho nepolitičnost a národnostní chladnost a znovu vysvětluje, proč si jeho bývalí redaktoři založili *Sodobnost*: „Za nas, ki se zavedamo, da se danes bije borba ne le za zgolj literarni marveč predvsem za politični in socialni slovenski kolektiv, so te meje preozke, za samostojnega, svobodno razmišljujočega in borbenega človeka pretesne, nevzdržne in ponižujoče.“¹⁸² A dále: „Ker so z izjavo načelstva T. Z. (Tiskovna zadruga) stavljene Zvonovim sotrudnikiom meje v izrekanju prostih sodb in kritik v katerokoliv smer in so vse ostale naše revije odejno strogo in strankarsko opredeljene, se nam zdi potrebno in za naše življenje ne brezplodno, da s to revijo ustvarjamo torišče vsem svobodnim ljudjem, ki hočejo po svojih najboljših močeh delati za uresničenje in za zdrav ter ploden razvoj svobodnega in notranje močnega slovenskega kolektiva.“¹⁸³

Kulturni problem slovenstva

Kniha *Kulturni problem slovenstva* od Josipa Vidmara vyšla v Lublani v květnu 1932. Autora k jejímu napsání motivoval nesouhlas se státní ideologií unitarizmu a jugoslávského nacionalizmu. Unitarizmus chtěl spojit tři státotvorné jihoslovanské národy v jeden jugoslávský. Předpokladem vzniku jugoslávského národa bylo pro Slovince opuštění vlastního jazyka a vlastní kultury.

Právě na začátku třicátých let byla unitaristická ideologie nejsilnější, protože se ještě nestihla zdiskreditovat. Kromě toho v letech 1931-35 působila ve vládě liberální strana (Jugoslovanska nacionalna stranka), čímž se unitarizační tlak ještě zvýšil. Národnostní otázka byla ve 30. letech častým námětem polemik

¹⁸² Leben Stanko, Ali je potrebna nova revija?; s. 1

¹⁸³ Leben Stanko, Ali je potrebna nova revija?; s. 3

mezi slovinskými časopisy a novinami a posílila tak slovinskou publicistiku. V té době vycházelo na slovinském území kolem 240 novin a časopisů.

Většina kulturních pracovníků se mezi válkami hlásila k liberální orientaci a proto není divu, že Vidmarova kniha vyšla u liberálně orientovaného nakladatelství Tiskovna zadruga ve sbírce Slovenske poti, která si vytkla za úkol vydávat eseje slovinských spisovatelů. Svoji obranou slovinského národa, jazyka a kultury však Vidmar vedení nakladatelství zaskočil. Kniha sice vyšla, ale byl k ní přidán vysvětlující komentář, ve kterém nakladatelství vysvětluje, že nesouhlasí s Vidmarovými názory, a že Vidmar neoprávněně napadá pokrokovou (liberálně orientovanou) veřejnost za to, že pěstuje politiku nepřátelskou slovinské kultuře. V poslední větě se ještě dodává, že nakladatelství nechává veškerou zodpovědnost na autorovi knihy.

Název knihy Kulturni problem slovenstva vystihuje přesně to, co chce Vidmar zdůraznit, tedy klíčový význam kultury pro vznik a existenci národního společenství. Zajímavé je, jak často se ve slovinské publicistice název cituje nepřesně jako Kulturni problemi slovenstva. Používání plurálu zřejmě ukazuje, že slovinská publicistika považuje národnostní otázku za celý soubor problémů.

Kniha se skládá ze tří dílů. V úvodu vysvětluje Vidmar důvody, které ho vedly k jejímu napsání a kritizuje vlažnost k národnostní otázce, kterou vidí kolem sebe. Slovinskou politickou scénu dělí na slovinsko-katolický a protislovinsko-svobodomyslný tábor. Jako člen svobodomyslného tábora však odmítá jeho protislovinské zaměření a za cíl si klade dokázat, že i v tomto táboře žije národní vědomí. Ve shodě s Cankarem vysvětluje, že národní uvědomělost

rozhodně není zaměřena proti existenci Jugoslávie, ale že jde výhradně o kulturní otázku.¹⁸⁴

V druhé části nazvané Národnost se zabývá národnostní otázkou obecně a pokouší se o obecnou definici národa a vlivem jazyka a státnosti na národ. Věnuje se také vzniku, obrození a umírání národa a zjišťuje, že smyslem existence národa je kultura.¹⁸⁵ Jako příklad často uvádí národy Katalánců a Norů. Tato část je v porovnání s ostatními poměrně nejasná, nekonkrétní a idealistická.

Třetí část knihy věnuje Vidmar výhradně slovinské problematice. Věnuje se v ní otázce věrnosti vlastní národnosti a konstatuje, že národnosti je většinou mnohem věrnější nejvyšší vrstva, tedy inteligence, o kterou se národ opírá. Typicky oportunistickou skupinou je naopak střední vrstva, tedy měšťanstvo, které většinou sleduje jen vlastní (ekonomický) prospěch a tím pádem snáze ztrácí národní povědomí.

Ve třetí části knihy se autor také snaží vyvrátit dva nejčastější argumenty slovinských neoilyristů a unitaristů. Argument o příliš malém počtu Slovinců, který vyvrací tvrzením, že Slovinci již dokázali, že jsou samostatným národem, a proto není důvod, aby se své národnosti vzdávali. Na argument, že pro tak malý národ je vlastní kultura zbytečným luxusem, odpovídá, že právě malé národy často tvoří dokonalejší kulturu, než národy velké, které se zabývají svými velmocenskými problémy. Kromě toho slovinská kultura, odlišná od srbochorvatské, není žádnou fikcí, protože její tradice sahá až k protestantským autorům 16. století a i v současné době mají Slovinci vlastní životaschopnou kulturu. Argument o společné minulosti podle Vidmara ztratil svoji platnost také v 16. století, kdy Primož Trubar prosadil ve sporu

¹⁸⁴ Vidmar Josip, Kulturni problem Slovenstva; s. 95

¹⁸⁵ Vidmar Josip, Kulturni problem Slovenstva; s. 123

s Vergeriem, že budou vedle chorvatských knih tištěny také knihy ve slovinštině.

Vztah Slovince Trubara a Itala Vergeria podle Vidmara také dobře ilustruje, kteří lidé se v minulosti i současnosti snažili o zachování slovinštiny a kteří o její potlačení. Nepřáteli slovinštiny byli většinou cizinci (Vergerius, Marmont), literáti třetí nebo i nižší kategorie (Vraz), zpátečnický estét (Pajk) a pozdější ilyristé a „jugosloveni“ byli většinou politici a novináři. Na straně národa naopak stojí osobnosti jako jsou Trubar, Vodnik, Kopitar, Prešeren, Miklošič, Levstik a Cankar.¹⁸⁶

Duchovní jednota jižních Slovanů je podle Vidmara nekritický romantický sen, který je vytvořený podle Kollárovy všeslovanské myšlenky přenesené na jih.¹⁸⁷

Přestože píše, že vlastní jazyk není nutným předpokladem existence národa (jako je tomu např. u Irů), zdůrazňuje Vidmar důležitost slovinštiny, která byla v minulosti jediným pojítkem Slovinců rozdělených do několika států.

V závěru knihy si Vidmar klade otázku, jestli by znamenalo pro Jugoslávii nějakou výhodu, kdyby se Slovinci skutečně zřekli své národnosti, kultury a jazyka a tím spáchali „národní sebevraždu.“ Odpovídá si těmito slovy: „Jugoslavija ne bi postala zaradi te težke žrtve ne trdnejša v notranjosti, ne mogočnejša na zunaj ...“¹⁸⁸ Kromě toho by 1,5 milionu jejích obyvatel přišlo o možnost intimního vyjadřování ve svém mateřském jazyce. Lidé by ztratili vědomí příslušnosti k národní a kulturní společnosti. Kleslo by množství knih, které by přečetli, čímž by trpěla literatura, nemluvě o tom, že by většina slovinských spisovatelů neměla možnost psát ve svém rodném jazyce. Výsledkem by byl stejný (spisovatelský) úpadek, jako když se Prešeren a Vraz rozhodli psát

¹⁸⁶ Vidmar Josip, *Kulturní problem Slovenstva*; ss. 155 - 156

¹⁸⁷ Vidmar Josip, *Kulturní problem Slovenstva*; s. 153

¹⁸⁸ Vidmar Josip, *Kulturní problem Slovenstva*; s. 174

básně v cizím jazyce. Centry jugoslávského kulturního života by se staly Bělehrad a Záhřeb, kdežto v Lublani by slibně se rozvíjející kulturní život upadl. To by oslabilo celou Jugoslávii.

A jaké by byly morální následky opuštění vlastního jazyka? I v této otázce se Vidmar shoduje s Cankarem, protože: „Narodnost je vprašanje osebnega dostojanstva in pietete. Kdor se sam v sebi pregreši zoper to dvoje, si pokvari dušo in naravo.“¹⁸⁹ A navíc, ten, kdo už jednou opustil svou národnost, má natolik narušenou integritu, že pro něj nebude žádným problémem opustit i tu novou, což by se dalo očekávat zvláště v období národního ohrožení.

I když byla Vidmarova kniha *Kulturni problem slovenstva* kvůli svému idealizmu často kritizována, byla její hodnota potvrzena diskuzí, která se rozvinula mezi slovinskými intelektuály krátce poté, co kniha vyšla.¹⁹⁰

Po vydání Vidmarovy knihy a širokém ohlasu, který přinesla, se musely k otázce slovinství vyjádřit i ostatní politické kruhy. Pozitivně se k slovinské národní otázce za komunisty vyjádřil Edvard Kardelj, za křesťanské socialisty France Terseglav, za liberály také Lojze Ude a rozpuštěná katolická strana se ohlásila se svými *Punktacemi*. S opačným stanoviskem se přihlásili liberální politici, což mimo jiné vedlo k definitivnímu rozpadu liberálního tábora po jejich odchodu do opozice v roce 1935.¹⁹¹

Lojze Ude ve své kritice byl jedním z prvních, kdo udělal chybu v titulu Vidmarovy knihy. Jeho kritika, která vyšla v brožuře *Kriza Ljubljanskega zvona*, nese název *Josip Vidmar: Kulturni problemi slovenstva** (*Založila Tiskovna zadruga v Ljubljani. 1932. 92. str.).¹⁹² Z titulu vyplývá, že Ude neměl na mysli nějaké další problémy Slovinců, ale že se skutečně zmýlil.

¹⁸⁹ Vidmar Josip, *Kulturni problem Slovenstva*; s. 175

¹⁹⁰ Vodopivec Peter, *Slovenci v tridesetih letih*; s. 599

¹⁹¹ *Slovenska kronika XX. stoletja*; s. 376

¹⁹² Ude Lojze, *Josip Vidmar: Kulturni problemi Slovenstva*; s. 32

Hned v úvodu své recenze píše, že sám mnoho o národní otázce Slovinců přemýšlel, a že je možné, že bude proto kritičtější. Ude nesouhlasí s Vidmarovým dělením politických táborů na slovinsko-katolický a protislovinsko svobodomyšlný a navrhuje, že vhodnější označení by spíše bylo katolicko-slovinský a svobodomyšlně-protislovinský, protože pro oba tábory je otázka národnosti podružná a pouze doplňuje jejich světonázor. Píše, že pro svobodomyšlný tábor „... je tem ljudem slovenstvo le kriva zgodovina in le še po zakonu vztrajnosti se vzdržujoča kolektivna individualnost, ki se mora tolerirati le zaradi tega, ker je pač ni mogoče enostavno zbrisati. Njihova želja je, da bi Slovenci čim prej kam izginili.“¹⁹³ Slovinství katolického tábora je také pochybné, neboť je pro ně: „nekaj drugotnega, podrejenega, v duhu univerzalizma in oblastizeljnosti rimsko-katoliške cerkvene organizacije. /.../ Slovenci smo tu zaradi neke ideologije empirične Cerve, države. ne pa idelogija, empirična Cerkev, država zaradi nas.“¹⁹⁴ O obou politických táborech píše toto: „Slovenstvo zanje ni nekaj prvotnejšega od katerekoli ideologije, organizacije, temveč je le torišče tekmovanja za zmago enega ali drugega tabora.“¹⁹⁵

Nejvíce kritický je Ude k té části knihy, v níž se Vidmar pokouší o definici národa. V této souvislosti píše, že kvůli rozdílnému chápání slova národ je celý jihoslovanský život plný nejasností a nejrůznějších možností.¹⁹⁶ Dále píše, že právě tato otázka může vést k neshodám mezi Slovinci a Srby, protože Slovinci chápou slovo národ jako kulturně sociální skupinu lidí se stejným jazykem, kdežto Srbové chápou národ jako skupinu lidí, kteří tvoří jeden stát. Proto se Srbové nemusí obávat ani rozrušovat nad úsilím Slovinců. Ude se s Vidmarem shoduje i v tom, že existence Jugoslávie je podmínkou existence Slovinců.

¹⁹³ Ude Lojze, Josip Vidmar: Kulturni problemi Slovenstva; s. 34

¹⁹⁴ Ude Lojze, Josip Vidmar: Kulturni problemi Slovenstva; s. 36

¹⁹⁵ Ude Lojze, Josip Vidmar: Kulturni problemi Slovenstva; s. 36

¹⁹⁶ Ude Lojze, Josip Vidmar: Kulturni problemi Slovenstva; s. 41

„Doktrinarstvo bi bilo, če bi hotel kdo iz dejstva, da je neka skupina narod, kratkomalo izvajati posledice, da mora ta narod imeti tudi čisto samostojno državo.“¹⁹⁷

Úplně se Ude s Vidmarem shoduje v chápání důležitosti kultury pro život národa. Odmítá ale Vidmarem proklamovanou lyričnost slovinské kultury a označuje ji za nemůžnost a „hlapčevstvo.“ Odmítá také myšlenku o kulturní misi slovinského národa a píše, že jedinou misí je pro Slovincy „živeti, lepo, sebi zvesto, iz celote človeka živeti.“¹⁹⁸

Ude chválí Vidmara za jeho rozhodnost, což je v současné době nutné, neboť slovinský národ neměl zůstat pouze minulostí a přítomností, ale hlavně a především budoucností. Vidmarovi se podle Udeho podařilo vyvrátit argumenty proti budoucnosti samostatného slovinského národa. Dodává ještě další častý argument protislovinsky orientovaných politiků a publicistů, že je nutné slovinskou otázku přenechat budoucímu přirozenému vývoji. Sám také tento argument ihned vyvrací a odmítá, že by byl přirozeným vývojem zánik slovinského národa, jak by si to přáli ti lidé, kteří takto argumentují. Naopak jediným přirozeným výsledkem je podle Udeho budoucí existence slovinského národa.

Udeho kritika podle mne odkrývá a vysvětluje nedostatky, které obsahuje Vidmarova kniha. Je jednou z prvních recenzí Vidmarovy práce a i díky ní se rozvinula debata o slovinském národním problému, která trvá vlastně až dodnes.

Kritiku Vidmarovy knihy *Kulturni problem slovenstva* napsal i Edvard Kardelj. Vydal ji pod pseudonymem Tone Brodar v roce 1932 v marxisticky orientovaném časopise *Književnost*, který vydával spisovatel Bratko Kreft. Kardeljovi bylo tehdy 22 let a do kritiky se pustil s mladickým zápalem a nesmlouvavostí. Vidmarově knize přiznává pouze to, že přitáhla pozornost veřejnosti

¹⁹⁷ Ude Lojze, Josip Vidmar: *Kulturni problemi Slovenstva*; s. 48

¹⁹⁸ Ude Lojze, Josip Vidmar: *Kulturni problemi Slovenstva*; s. 47

i publicistů k problému slovinského národa v Jugoslávii. Vidmara kritizuje především kvůli druhé části knihy, kde se Vidmar věnoval vzniku, existenci a obrození národů. Nemilosrdně odhaluje a opravuje chyby, které vycházejí z Vidmarovy menší erudice v sociologii. Také se vysmívá některým očividným protimluvům a zjednodušením, kterých se Vidmar dopustil. Kardelj odmítá klíčovou roli kultury při vzniku a existenci národů. Píše, že kultura je pouze prostředkem vzniku národů, ale nikoliv cílem. „Kulturne zahteve niso glavni cilj nacionalnih bojev, niti glavna vsebina naroda sploh, kakor ugotavlja Vidmar, marveč so le bojovno sredstvo teh bojev ali, če hočete, orožje nacionalnih borb.“¹⁹⁹ Cílem vzniku národů je podle Kardelje především ekonomický prospěch buržoazie, která se chtěla zbavit feudalizmu a rozšířit tak své obchodní možnosti. „Ideja Zedinjene Slovenije pa je objektivno za slovensko meščanstvo predstavljala širitev trga, ker ji je zasigurala dominanten položaj na teritoriju Zedinjene Slovenije.“²⁰⁰ Z toho vyplývá, že Vidmarovo chápání kultury jako podstaty národa a omezené národnostní požadavky jsou podle něj zaostalé, protože odpovídají postojům slovinského měšťanstva v 60. a 70. letech 19. stol. Nacionální boje, přestože byly zvláště ekonomického rázu, se podle Kardelje: „Izživljali /.../ v bojih za narodne šole, za ulične napise v slovenskem jeziku, za uradovanje v domačem jeziku, za slovensko gledališče in univerzo ter podobne kulturne drobtine, dočim je bila zahteva po Zdenjeni Sloveniji sramžljivo postavljena nekako bolj od daleč ...“²⁰¹ Na jiném místě pak píše: „/Vidmar/ govori o kulturnih problemih slovenstva ne glede na politične in ekonomske ter se s tem postavlja na stališče slovenskih rodoljubov iz šestdesetih let, ki jim je bila svoboda slovenskega naroda

¹⁹⁹ Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje; s. 165

²⁰⁰ Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje; s. 164

²⁰¹ Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje; s. 240

vprašanje šole in uradnega jezika, vse drugo pa so prepuščali materi Avstriji.“²⁰²

Účelem Kardeljova vystoupení v Književnosti však nebylo pouze recenzovat Kulturni problem slovenstva, ale přinést čtenářům pohled marxistů na tuto otázku. Právě proto v něm nacházíme nevybíravé útoky na Vidmara a další publicisty. Kritika, která je dlouhá téměř jako polovina Vidmarovy knihy, však o nějakém řešení slovinské otázky v Jugoslávii nepřináší mnoho informací. Zjišťujeme pouze, že Kardelj vychází ze Stalinovy teorie národa: „Narod je torej zgodovinsko nastala edinica jezika, teritorija, ekonomske povezanosti in psihične konstitucije, ki se izraža v skupnosti kulture. Za njegovo označbo je vselej nujna eksistenca vseh štirih znakov.“²⁰³ Chybí jakákoliv analýza jugoslávské problematiky. Dozvídáme se, že redukovat národnostní problém na otázku kultury je ubohé, ale totéž bychom mohli říci o Kardeljevě myšlence, že podstatou vzniku národů je obchod. Nejzajímavější a ve své době skutečně revoluční je tak Kardeljova myšlenka ze závěru knihy: „Marxisti smo na stališču, da ima vsak narod pravico do samostojnega življenja, toda tako svobodo je mogoče pribojevati le z vztrajno borbo delovnega ljudstva, kajti kakor smo videli nacionalni problem v svojem jedru ni kulturni problem, marveč socialni.“²⁰⁴ Z této věty tedy vyplývá, že marxisté se jako jedni z prvních postavili za osamostatnění Slovinců a za jejich vlastní stát. Komunistická strana zastávala sice na začátku myšlenku jednotného jugoslávského národa, avšak v letech 1922-24 ji opustila s tím, že je národní unitarizmus jen zástěrkou srbského hegemonizmu.

Sjednocení všech Slovinců v roce 1934 podpořily komunistické strany Jugoslávie, Rakouska a Itálie. Ve společném komuniké se

²⁰² Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje; s. 240

²⁰³ Toporišič Jože, Brodarjeva (= Kardeljeva) kritika Vidmarjevega kulturnega problema slovenstva; s. 469

²⁰⁴ Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje; s. 243

vyjádřily proti násilnému rozdělení slovinského národa do čtyř států a podpořily požadavky na národní sjednocení a samostatnost. Komunistická strana Jugoslávie však byla v té době v ilegality, takže ohlas jejího národního programu byl téměř nulový.

Nutné je však zdůraznit, že ani postoj komunistů ke slovinské otázce nebyl nezištný. I pro ně byla národnostní otázka jen prostředkem politického boje, stejně jako pro ostatní strany. Slabé samostatné Slovinsko by totiž potřebovalo silného mezinárodního ochránce, kterým by se mohl stát SSSR. „Proletariat nima nikakega interesa na nacionalnem zatiranju, zato so tudi v SSSR dobili vsi narodi popolno svobodo.“ Kromě toho i existence národních států měla být pouze dočasná: „Tendence življenja gre v smer pretopitve vseh narodov sveta v eno celoto. Narodno kulturo bo sedaj – v nasprotju z Vidmarjevimi mnenjem – nadomestila internacionalna – vsečloveška kultura.“²⁰⁵

Závěr

V diplomové práci nás zajímalo, jak vypadala jazyková situace ve Slovinsku v první třetině 20. století, jaké vědecké metody převažovaly, jaký byl vliv slovanské a jihoslovanské myšlenky na jazyk a jazykovědu a jak se na jazyce a jazykovědě podepsala politická situace v období, kdy zanikaly staré a vznikaly nové státy a režimy. Všimli jsme si, jak se změnila jazyková situace v přelomovém období roku 1918 a jak se dále vyvíjela pod tlakem unitaristického režimu ve 20. a 30. letech. Zhodnotili jsme vliv nově vzniklé univerzity na vývoj jazyka a přínos nejvýznamnějších jazykovědců a publicistů zabývajících se jazykem. Věnovali jsme se také článkům, knihám a přednáškám, které obhajovaly existenci samostatné slovinské kultury a jazyka. Naším zájmem však také bylo zhodnotit vliv osobností, které jsou dnes ve Slovinsku opomíjeny nebo dokonce mnohdy neprávem

²⁰⁵ cit. podle: Toporišič Jože, Anton Breznik; s. 475

považovány za zrádce jen proto, že uvěřily v utopickou myšlenku jednotného jihoslovanského národa a jazyka. Důkladněji jsme se věnovali společenské diskuzi o tzv. kulturním problému slovinství, která proběhla v těžkém období královské diktatury na začátku 30. let.

Na začátku 20. století byli již Slovinci moderním národem, který měl vybudovánu většinu kulturních institucí. I přesto však nebyli dostatečně silní na to, aby v roce 1918 vytvořili vlastní stát. Proto na konci roku 1918 dobrovolně vstoupili do Království Srbů Chorvatů a Slovinců, které jim zaručovalo možnost realizace národnostního programu. Vznik království byl pro Slovince největším kulturním přelomem v jejich historii. Ne všechno však dopadlo tak, jak si to nadšení občané i slovinští politici představovali. Srbové považovali nově získaná území za svou válečnou kořist a zavedli tuhý centralistický režim. Slovinci i slovinština tak postupem času přišli, někdy i vlastní vinou, o některá národnostní a jazyková práva.

Nejvýznamnější národní institucí, kterou se podařilo Slovincům po roce 1918 vybudovat byla univerzita. I přesto, že jí neustále hrozilo zrušení a že bojovala s nedostatkem finančních prostředků, plnila svou funkci nejdůležitější vědecké instituce slovinského národa. Její práce měla podstatný vliv na vznik slovinské vědecké terminologie a vědeckého jazyka. Bylo především zásluhou nově vzniklé univerzity, že si slovinština vybojovala pozici plnohodnotného jazyka.

Na přelomu 19. a 20. století byl nejpřednějším slovinským jazykovědcem Anton Škrabec. Nepůsobil sice na univerzitě, ani nevydal svá díla knižně, ale jeho několik desítek let trvající práce přinesla mnoho přelomových závěrů. Hlavním cílem jeho jazykovědného díla bylo určit pravidla soudobé spisovné normy na všech jazykových rovinách a zbavit jazyk nepotřebné archaizace a slavizace. Jeho nejdůležitější díla se zabývají fonetikou a fonologií,

ale věnoval se i dalším odvětvím lingvistiky. Jeho přínos spočívá také v tom, že jako vůbec první jazykovědec psal všechny své odborné práce slovinsky.

Velice zajímavou se nám také jevila osoba Matiji Murka, bezesporu nejlepšího slovinského slavisty své doby. Ve svém díle navazoval na Frana Miklošiče a Vatroslava Jagiče a kromě vědecké práce byl i schopným organizátorem knihoven, slavistických kateder a dalších vědeckých institucí. Působil téměř výhradně v zahraničí, což mělo za následek, že byl ve své vlasti po převratu opomíjen. Patřil ke starší generaci a jeho názory na budoucnost slovinštiny neodpovídaly jazykovědným požadavkům mladší generace.

Podobu slovinštiny v meziválečném období nejvíce ovlivnil Anton Breznik, který v té době napsal celkem čtyři středoškolské mluvnice a čtyři pravopisy. Byl to právě Breznik, kdo zavedl do slovinského jazyka purismus. Bojoval zejména proti výpůjčkám z románských jazyků, ale také proti výpůjčkám ze srbochorvatštiny. Breznik a ostatní jazykovědci, kteří působili v meziválečném období byli mladogramatiky.

Ve 30. letech se ve slovinském prostředí objevují zprávy Božidara Borka, který informoval o strukturalistické jazykovědě. O prosazení strukturalistických myšlenek se pokoušel i básník Božo Vodušek ve svém článku *Za preureditev nazora o jeziku*. Článek byl však ostatními jazykovědci a odbornou veřejností ignorován a brzy upadl v zapomnění. Vodušek se však do dějin zapsal i tím, že jako jeden z prvních požadoval již ke konci dvacátých let samostatnost Slovinska. Kromě toho je jeho sbírka *Odčarani svet* (1939) považována ze jedno z nejvýznamnějších literárních děl meziválečného období.

Při hodnocení Božidara Borka a Frana Ilesiče jsme se rozhodli věnovat tématům, která současná slovinská historiografie

a jazykověda upozaduje a pokoušeli jsme se dokázat, že jejich postoj ke slovinské otázce nebyl jen negativní.

V závěrečné části jsme analyzovali začátek třicátých let, kdy se ve Slovinsku rozběhla první skutečná diskuze o budoucnosti slovinského národa. Politická situace a zprofanovanost obou vedoucích politických táborů tehdy vedla k tomu, že politickou diskuzi museli vést kulturní pracovníci.

Většina těch, kteří podporovali slovinskou nezávislost a další existenci slovinského jazyka se odvolávala na přednášku Ivana Cankara *Slovenci in Jugoslovani* z roku 1913. Cankarovy argumenty ještě po dvaceti letech opakovali a rozvíjeli publicisté Josip Vidmar, Lojze Ude, Edvard Kardelj a další. Zjitřená národnostní diskuze také vedla k rozštěpení a definitivnímu rozpadu liberálního politického tábora.

Můžeme říci, že období první třetiny 20. století bylo velice bohaté na události spojené s rozvojem slovinštiny a slovinské národní otázky. Politická situace v Evropě měla velký vliv i na jazykovou situaci v Jugoslávii. V průběhu práce nás velice překvapilo, že existuje jen málo literárních pramenů, které by se věnovaly jazykové situaci v meziválečném období. Existující prameny bývají často velice tendenční a často opakují to, co bylo již mnohokrát řečeno. Naopak pramenů týkajících se historie je možné najít bezpočet.

Použitá literatura

- Borko Božidar, Opazke k nazoru o jeziku; in: Jutro 43/1943
- Borko Božidar, Problemi našega jezika; in: Jutro 133/35; 1935
- Borko Božidar, Slovníčarji in jezikovna kultura; in: Jutro 267/32; 1932
- Breznik Anton, Slovenski pravopis, Ljubljana 1920
- Breznik Anton, Slovenski pravopis, Ljubljana 1935
- Breznik Anton, Slovenski pravopis, Ljubljana 1937
- Breznik Anton, Slovenska slovnica, Prevalje 1916
- Breznik Anton, Slovenska slovnica, Prevalje 1921
- Breznik Anton, Slovenska slovnica, Prevalje 1934
- Breznik Anton, Življenje besed, Maribor 1967
- Brodar Tone, Nacionalno vprašanje kot znanstveno vprašanje, in: Književnost 1932
- Cankar Ivan, Slovenci in Jugoslovani; in: Zbrano delo XXV, Ljubljana 1976
- Cankar pred sodnijo; in: Cankarjev zbornik, Ljubljana 1921
- Cossutta Rada, Prevzemanje besed iz jezika v jezik; in: Škrabčeva misel III, Nova Gorica 1999
- Dějiny jihoslovanských zemí; Praha 1998
- Dimitrijević Jovan, Fran Ilešič; in: Život i rad 1932
- Dolenc Ervin, Borko in slovenska kulturna politika med dvema svetovnima vojnama; in: Borkov zbornik, Maribor 1996
- Dolenc Ervin, Kulturni boj (Slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918 – 1929), Ljubljana 1996
- Dolinar Darko, Univerza, literarna veda in nacionalna literarna zgodovina; in: Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Ljubljana 2000
- Dolinar Darko, Matija Murko in slovenska literarna veda; in: Zbornik slavističnega društva Slovenije, Nova Gorica 2001
- Dolinar Darko, Murko Matija; in: Enciklopedija Slovenije Enciklopedija Slovenije
- Encyklopedický slovník češtiny, Praha 2002
- Glavan Mihael, Boj za slovenščino v šoli in učbenike za materinščino (1919 – 1945); in: Obdobje socialnega realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1987
- Grdina Igor, Prispevki k zgodovini slavistike na Univerzi v Ljubljani 1919 – 1930, in: Zgodovinski časopis 46/1992
- Jesenšek Marko, Borko in vprašanje prekmurskega jezika; in: Borkov zbornik, Maribor 1996
- Kalin Golob Monika, Borko in jezikovna kultura; in: Borkov zbornik, Maribor 1996a
- Kalin Golob Monika, Jezikovna kultura in jezikovni kotički; Ljubljana 1996b

- Kalin Golob Monika, Jezikovno kulturne smeri na Slovenskem: romantiki in realisti oziroma puristi in protipuristi; in: jezik in čas, Ljubljana 1996c
- Kriza Ljubljanskega zvona; Ljubljana 1932
- Kudělka Viktor, Kollárova koncepcie slovanské vzájemnosti v jazykově literárním obrození Slovinců; in: Franku Wollmanovi k sedmdesátinám, Praha 1958
- Kvapil Miroslav, Slovinská literatura v Ottově slovníku naučném, in: Slavica Pragensia XXXVI; 1994
- Leben Stanko, Ali je potrebna nova revija?; in: Sodobnost 1933
- Logar Tine, Pomen Frana Ramovša za slovenistiko; in: Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša, Ljubljana 1991
- Melik Vasilij, Čas med obema vojnama; in: Borkov zbornik, Maribor 1996
- Melik Vasilij, Slovenci v času Cankarjevega predavanja Slovenci in Jugoslovani, in: Časopis za zgodovino in narodopisje št. 2/1986
- Mikuž Metod, Gradivo za zgodovino univerze v letih 1919 – 1945; in: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969
- Murko Matiaš, heslo in: Ottův slovník naučný sv. XVII. ss. 883 – 884; 1898
- Murko Matija, Izbrano delo, Ljubljana 1961
- Murko Matija, Paměti, Praha 1949
- Murko Matija, Slovenski jezik v Jugoslaviji; in: Ljubljanski zvon 7/1922.
- Orožen Martina, Stanislav Škrabec v razvoju slovenistike; in: Seminar SSJLK, Ljubljana 1994
- Paternu Boris, Voduškov poseg v jugoslovansko vprašanje, in: Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Ljubljana 2000
- Pirjevec Jože, Jugoslávie 1918 – 1992; Praha 2000
- Pleterski Janko, Slovenci v dvajsetih letih; in: Obdobja 5: Obdobje ekspresionizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi; Ljubljana 1984
- Pogorelec Breda, Oddelek za slovanske jezike in književnosti; in: Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani 1919 – 1989, Ljubljana 2000
- Pogorelec Breda, Sedemdeset let ljubljanske slavistike in slovenistike; in: Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša, Ljubljana 1991
- Rajh Bernard, Božidar Borko med ilirizmom in jugoslovanstvom; in: Borkov zbornik, Maribor 1996
- Rotar Janez, Slovenščina in slovenstvo; Ljubljana 1996
- Slovenska kronika XX. stoletja 1900 – 1941; Ljubljana 1995
- Slovenska misel; Ljubljana 1985
- Slovenska novejša zgodovina; strojopis knjige; vydáno: 2005
- Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925

- Smolej Viktor, Smrtna obsodba nad slovenskim narodom in jezikom 1941; in: Obdobja 7: Socialni realizem v slovenskem jeziku književnosti in kulturi, Ljubljana 1987
- Stramljič Breznik Irena, Škrabčeve ocene Breznikovih jezikoslovnih prispevkov; in: Škrabčeva misel III, Nova Gorica 1999
- Suhadolnik Stane, Utrditev in uzakonitev Slovenskega pravopisa leta 1937; in: Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Ljubljana 1987
- Šolar Jakob, Anton Breznik; in: Breznik Anton, Življenje besed Maribor 1967
- Štucin Jožek, Voduškov prispevek za preureditev nazora o jeziku; in: Primorska srečanja 243/2001
- Toporišič Jože, Anton Breznik; in: Portreti razgledi presoje, Obzorja 1987
- Toporišič Jože, Breznik-Ramovšev slovenski pravopis; in: Zborovanje slavistov ob stoletnici rojstva Frana Ramovša, Ljubljana 1990
- Toporišič Jože, Brodarjeva (= Kardeljeva) kritika Vidmarjevega kulturnega problema slovenstva, in: Obdobja 7: Socialni realizem v slovenskem jeziku književnosti in kulturi, Ljubljana 1987
- Toporišič Jože, Fran Ilešič – novoilirec; in: Portreti razgledi presoje, Maribor 1987
- Toporišič Jože, Knjižni jezik od Novic do Cankarja; in: Slovenski knjižni jezik III, Maribor 1967
- Toporišič Jože, Mali jezik v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika, in: Družbenost slovenskega jezika, Ljubljana 1991
- Toporišič Jože, Slovenski knjižni jezik, Maribor 1979
- Toporišič Jože, Stanislav Škrabec o samem sebi; in: Škrabčeva misel I, Nova Gorica 1995
- Toporišič Jože, Življenje in jezikoslovno delo o. Stanislava Škrabca; in Slavistična revija 3-4/1970
- Ude Lojze, Josip Vidmar: Kulturni problemi Slovenstva; in: Kriza Ljubljanskega zvona, Ljubljana 1932
- Ustava Kraljevine SHS, 1921
- Ustava Kraljevine SHS, 1931
- Vidmar Josip, Kulturni problem Slovenstva; in: Izbrano delo, Maribor 1975
- Vidovič Muha Ada, Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika, in: Jezik in čas, Ljubljana 1996
- Vidovič Muha Ada, Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju prve pol. 20. stol. (s poudarkom na Voduškovi razpravi iz l. 1932), in: Obdobja 14, Ljubljana 1994
- Vodopivec Peter, Slovenci v tridesetih letih; in: Obdobja 7: Socialni realizem v slovenskem jeziku književnosti in kulturi, Ljubljana 1987

Vodušek Božo, Etika in politična miselnost Slovencev; in: Slovenska misel, Ljubljana 1985

Vodušek Božo, Za preureditev nazora o jeziku; in: Krog 1933

Voglar Dušan, Slovenci in Jugoslovani, in: Ivan Cankar: Zbrano delo XXV, Ljubljana 1976

Wollman Slavomír, Osobní vzpomínky na Matyáše Murka, in: Slavia 1/2003

ZAPISKI: Kriza Ljubljanskega zvona; in: Književnost 1932

Župančič Oton, Adamič in slovenstvo; in: Ljubljanski zvon 1932

Obsah

ÚVOD	3
HISTORICKÝ NÁSTIN	4
HISTORIE – 20. A 30. LÉTA	10
<i>Slovinci za hranicemi</i>	12
<i>Odnárodňovací snahy za rapallskou hranicí</i>	13
<i>Vidovdanská ústava</i>	14
<i>Královská diktatura</i>	16
<i>Slovinská, nebo jihoslovanská kultura?</i>	19
<i>Okupace</i>	24
JAZYKOVÁ SITUACE VE SLOVINSKU V MEZIVÁLEČNÉM OBDOBÍ	24
<i>Konkurenčnost slovinštiny a srbochorvatštiny</i>	27
LUBLAŇSKÁ UNIVERZITA	29
AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ	35
STANISLAV ŠKRABEC	37
<i>Úsilí o zavedení přesných norem pro spisovný jazyk</i>	41
<i>Stanislav Škrabec a slovanská myšlenka</i>	45
MATIJA MURKO	48
<i>Dílo Matiji Murka</i>	53
<i>Murko a lublaňská univerzita</i>	57
<i>Murkův článek Slovenski jezik v Jugoslaviji</i>	58
FRAN RAMOVŠ	62
ANTON BREZNIK	66
<i>Pravopisy</i>	73
<i>Mluvnice</i>	76
BOŽO VODUŠEK	79
<i>Etika in politična miselnost Slovencev</i>	80
<i>Za preureditev nazora o jeziku</i>	82
BOŽIDAR BORKO	85
FRAN ILEŠIČ	91
CANKAROVA PŘEDNÁŠKA SLOVINCI A JIHOSLOVANÉ	94
UČEBNICE	98
OTON ŽUPANČIČ – ADAMIČ IN SLOVENSTVO	103
KULTURNI PROBLEM SLOVENSTVA	108
ZÁVĚR	117
<i>Použitá literatura</i>	121